

احوال پیامبر ﷺ

در حج

تألیف:

فیصل بعدانی

ترجمہ:

قریب اللہ مطیع

این کتاب از سایت کتابخانه‌ی عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت‌های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.shabnam.cc

www.kalemeh.tv

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.zekr.tv

www.mowahedin.com

www.sadaislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.nourtv.net

www.videofarsi.com

بسم الله الرحمن الرحيم
فهرست مطالب

تقریظ به قلم عالم فاضل دکتر عبدالرحمن المحمود	۴
پیشگفتار	۹
مقدمه مؤلف	۱۱
فصل اول: احوال پیامبر ﷺ با پروردگارشان در حج	۱۵
۱- پیامبر اکرم ﷺ در زمینه توحید و یگانه پرستی خداوند ﷻ، توجه جدی بخرچ داده آن را محقق ساختند:	۱۶
۲- تعظیم مشاعر و مراسم (مناسک) دینی	۱۹
۳- اظهار بیزاری از مشرکان و تصمیم مخالفت با آنان	۲۹
۴- دعا و نیایش و اظهار عاجزی پیامبر خدا ﷺ در برابر پروردگار ﷻ:	۳۶
۵- خشم و غضب بخاطر خداوند ﷻ و باز ایستادن در حریم ارزش های شرعی	۳۹
۶- فروتنی، آرامش و وقار	۴۳
۷- خیرخواهی و پیشبردن آن	۴۵
۸- اعتدال و میانه روی در کارها	۴۸
۹- زهد و بی میلی آنحضرت ﷺ به دنیا	۵۱
فصل دوم: احوال پیامبر خدا ﷺ با خانواده و اقارب ایشان در حج	۵۸
۱- آموزش احکام حج به آنان	۵۹
۲- بکارگماشتن خانواده در امور حج قبل از عزیمت	۶۱
۳- حرص و تلاش بر رفع مسؤولیت در برابر افراد خانواده	۶۲
۴- تشویق آنان بر انجام امور خیر	۶۴

- ۵- طلب یاری و کمک از آنان..... ۶۵
- ۶- حمایت و نگهداری آنها از فتنه‌ها..... ۶۷
- ۷- بازداشتن آنها از منکرات و زشتی‌ها..... ۷۱
- ۸- نرمی و مهربانی و آسانی بر آنان..... ۷۲
- ۹- صبر و حوصله آنحضرت ﷺ در برابر اهل و اقارب‌شان..... ۷۴
- ۱۰- مراعات احوال و یاری دادن آنها..... ۷۶
- ۱۱- لطف و مهربانی و خوش رفتاری پیامبر اکرم ﷺ با آنان..... ۷۸
- ۱۲- احسان و نیکی با آنان..... ۸۰
- ۱۳- حمایت و پاسداری از حقوق آنان..... ۸۱
- فصل سوم: احوال پیامبر ﷺ در حج با امت‌شان ﷺ..... ۸۴**
- ۱- تعلیم امت..... ۸۴
- *- آموزش احکام و آداب مناسک حج:..... ۸۹
- ۲- فتوا:..... ۹۱
- ۳- پند و نصیحت..... ۹۹
- ۴- پرورش امت بر پیروی شریعت و فراگیری احکام آن از یک مصدر..... ۱۰۹
- ۵- سعی پیامبر اکرم ﷺ بر یکپارچگی امت و هشدار از ایجاد تفرقه..... ۱۱۷
- ۶- رهبری کامیاب و برخورد و معامله نیک با مردم..... ۱۲۲
- أ- آنحضرت ﷺ الگو و قدوه حسنه بودند:..... ۱۲۳
- ب- آنحضرت ﷺ به انجام کارهای نیک فرمان می‌دادند و از منکرات نهی می‌نمودند:..... ۱۲۶
- ج- تواضع و فروتنی پیامبر اکرم ﷺ با مردم:..... ۱۳۰
- د- شفقت و مهربانی پیامبر اکرم ﷺ نسبت به مردم:..... ۱۳۳
- ه- نیکی و احسان پیامبر اکرم ﷺ به مردم:..... ۱۳۷

و- صبر و شکیبایی پیامبر اکرم ﷺ در برابر مردم:.....	۱۴۱
ز- نرمی و ملایمت پیامبر اکرم ﷺ با مردم:.....	۱۴۵
ح - برخی دیگر از اموری که پیامبر اکرم ﷺ در رهبری مردم آن را مراعات می نمودند:.....	۱۵۱
و در خاتمه	۱۶۱

بسم الله الرحمن الرحيم

تقریظ به قلم عالم فاضل دکتر عبدالرحمن المحمود

الحمد لله رب العالمین، والصلاة والسلام على اشرف الأنبياء والمرسلین، نبینا محمد وعلى آله وصحبه اجمعین وبعد:

حج یکی از بناهای بزرگ و ارجمند پنجگانه اسلام بشمار می‌رود، مسلمانان سالانه چشم براه این موسم عظیم بوده باشوق و شورو علاقه بسیار آن را پذیرایی می‌نمایند، تا بتوانند طاعت و عبادت خداوند جل جلاله را در روزهای محدود و زودگذر این موسم جلیل القدر، با سایر مسلمانانی که از سرزمین‌های دور و نزدیک حضور یافته‌اند، گرد کعبه مشرفه، با شور و شوق فراوان به بیت عتیق، سپری نمایند، شکی نیست که در این روزهای پر فیض هر مسلمانی در هر جای دنیا با شوق فراوان آرزو می‌کند که ای کاش من هم مشغول ادای این فریضه بزرگ می‌بودم، و کاش اینک در این مراسم مقدس حضور می‌داشتم، کاش چشمم به بیت عتیق می‌افتاد که به شدت آن را دوست می‌دارم. زیرا همه مسلمانان جهان با بیت الله الحرام رابطه عمیق و پیوند نا گسستنی دارند.

کتب و تألیفات بسیاری در رابطه به این رکن عظیم و احکام آن با حجم‌های متفاوت و روش‌های مختلف نگاشته شده که همه مورد استفاده مسلمانان قرار گرفته است و ما از خداوند جل جلاله برای خدمت‌گذاران علم و دانش پاداش بی‌شماری استدعا داریم.

اما این رساله ارزشمند که برادر عزیز ما استاد فیصل بن علی البعدانی آن را تهیه و ترتیب نموده و بنام «احوال النبی صلی الله علیه و آله در حج» نامگذاری نموده است، با سایر کتاب‌های تألیف شده درباره حج تفاوت و امتیاز دارد که می‌توان مزیت و برتری این کتاب ارزشمند و پر منفعت را در نکات ذیل یادآور شد:

اول: این کتاب روش جدیدی را در موضوع حج پیشکش می‌نماید که نمی‌توان آن را

احکام متعلق به حج نامید، و نه هم برخی از فتاوی مربوط به مسایل حج شمرد، بلکه سفری دلپسندی با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است که از لابلای ماخذ موثوق کتب سنت برگزیده و گرد آورده شده است که حجاج را با تأسی و پیروی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با خود همراه و همسفر ساخته، کیفیت و احوال آنحضرت صلی الله علیه و آله را با پروردگار و خانواده و امت ایشان واضح و آشکار می سازد.

دوم: این کتاب جوانب پنهان و غیر معروف حج نمودن آنحضرت صلی الله علیه و آله را منعکس می سازد که شاید بسیاری از مردم از آن آگاهی نداشته باشند، زیرا اکثر مردم در مورد حج پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جز احکام فقهی، از دیگر مسایل آن آگاهی ندارند، که البته این مسایل نیز از اهمیت فراوانی بر خوردار است، لکن آنعه امور و مسایل مفصل و شامل حج آن حضرت صلی الله علیه و آله که ارتباط و تأثیر بسزایی در ادای این فریضه پر فیض، و نقش برجسته در زندگی مسلمان دارد، لازم است بیان و توضیح گردد، تا بنده مسلمان از پندهای آموزنده، درس های مفید و مؤثر، و فواید بزرگ آن در تمامی عرصه ها، در عقیده، عبادات، اخلاق و غیره توشه ای برای آخرت خود بگیرد.

از جمله امور و مسایل پنهان و نهفته ای که شاید برخی از آن آگاهی نداشته باشند بطور مختصر و با ذکر چند نمونه ای از آن اکتفا می کنیم:

۱- هنگامیکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می خواستند آب بنوشند حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه خواست تا از خانه آب مخصوصی برای نوشیدن آنحضرت صلی الله علیه و آله بیاورد، لکن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مانع شده فرمودند: «ضرورتی به آن نیست، از آبی برایم بدهید که همه مردم از آن می نوشند» که این خود بیانگر تواضع و فروتنی آنحضرت صلی الله علیه و آله است.

۲- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در طول مدت ایام حج با امت خویش آمیخته و پیوسته بودند و آنان را از تعالیم دین آگاه می نمودند، و کسی مانع دیدار از ایشان نشده و در اطراف ایشان نگهبانانی وجود نداشته تا مردم را از ایشان با ضرب و طرد و فشار دور نمایند، و یا هم بگویند از آنحضرت صلی الله علیه و آله فاصله بگیرد.

۳- آنحضرت ﷺ فرصت حج و اجتماع مردم را غنیمت می‌شمردند تا به آنان پند و اندرزهای ارزشمند و گرانبهای خویش را تقدیم نموده و بزرگی و عظمت پروردگار عالم را به آنها یادآور شوند، چنانکه در عرفات و در اثنای سیرشان ﷺ در بین مشاعر حج، و روز عید قربان در منا، و ایام تشریق، اندرزها و موعظه‌های متنوعی را به مردم ایراد نمودند، آنحضرت ﷺ در عرفات قبل از غروب نمودن آفتاب مردم را مخاطب قرار داده فرمودند: «ای مردم! از دنیای‌تان نسبت به آنچه که گذشته باقی نمانده است جز به اندازه زمانی که از این روز شما نسبت به آنچه که از آن گذشته، باقی مانده است» همچنان آنحضرت ﷺ در جمع انبوه مردم چنین فرمودند: «یقیناً خداوند ﷻ در این جمعیت انبوه شما فضل و کرم خویش را ارزانی داشته، و مردمان بدکردار شما را بخاطر نیکان‌تان بخشیده، و به نیکوکاران شما هر آنچه که از او تعالی خواستند، عطا نموده است، پس بنام خداوند ﷻ حرکت نماید».

چنانکه آنحضرت ﷺ بشر بن سعیم رضی الله عنه را فرستادند تا در روزهای تشریق به مردم اعلان و ابلاغ نماید که: «جزء مؤمن کسی دیگر وارد بهشت نخواهد شد».

و هنگامیکه از ایشان ﷺ پرسیده شد که چگونه در روزهای حج نیکی و احسان نماییم؟ فرمودند: «به مردم طعام بدهید و به آنان سخن نیک بگویید».

همچنان پیامبر اکرم ﷺ در روزهای حج در مورد زنان سفارش نمودند، و از دروغ بستن بر ایشان هشدار داده و به تبلیغ و رساندن فرموده‌های ایشان به مردم امر نموده فرمودند: «شاد دارد خداوند ﷻ شخصی را که سخن مرا شنیده و آن را درست درک کرده سپس آن را به دیگران تبلیغ نموده است». همچنان از غلو و افراط در دین برحذر داشتند و امر فرمودند تا از والیان امر اطاعت صورت گیرد و ترغیب نمودند تا با والدین احسان و خوبی نموده و روابط با خویشاوندان را پیوسته نگه دارند.

بناءً موسم حج، موسم پر فیض و برکت، و فرصت خوبی برای دعوت بسوی خداوند ﷻ می‌باشد.

۴- همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله در روزهای پر فیض و برکت حج به چنگ زدن به قرآن کریم و سنت مطهر سفارش نموده فرمودند: «من در میان شما دو چیز را گذاشتم تا لحظه که به آن چنگ زنید و تمسک جوید هرگز گمراه نمی شوید، کتاب خدا عز و جلاله و سنت من». همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله بر دوری جستن از امور نو پیدا و بدعت ها در دین تأکید ورزیده فرمودند: «آگاه باشید! من قبل از شما بر حوض حاضر می شوم و شما را مشاهده می کنم، و کسانی از میان واردشدگان ربوده می شوند، من می گویم: ای پروردگار! آنها یاران (از امت من اند) به من گفته می شود: تو آگاهی نداری که آنها بعد از تو چه چیزهای -در دین- ایجاد کردند!» و امر فرمودند تا مسلمانان همدست و یکپارچه باشند، و از تفرقه و اختلاف برحذر داشته فرمودند: «بعد از من کافر نشوید، که برخی از شما گردن برخی دیگر را بزند» و فرمودند: «شیطان نا امید شده که مسلمانان در جزیره عرب او را بپرستند، و لیکن در فاسد نمودن و دگرگون ساختن دل ها و ایجاد ترک دوستی و محبت میان شان می کوشد».

۵- در این حج پیامبر خدا صلی الله علیه و آله هدایات و رهنمودهای بسا بزرگی را در مورد زندگانی خانوادگی شان (همسران ایشان) به امت گذاشتند، در این موسم بزرگ همسران و سایر اهل خانواده آنحضرت صلی الله علیه و آله نیز همسفر ایشان بودند که آنحضرت صلی الله علیه و آله را در بسیاری از امور یاری و کمک می نمودند، و در عین زمان آنها را از شر و فتنه حفاظت می نمودند، بطور مثال، هرگاه همسران پیامبر خدا صلی الله علیه و آله با مردان روبرو می شدند، چادرهای سرشان را برروی خویش رها می کردند. چنانکه آنحضرت صلی الله علیه و آله هنگامی متوجه شدند که فضل بن عباس رضی الله عنه بسوی زنی نگاه می کند، گردن وی را برگرداندند. همچنان به ام سلمه رضی الله عنها فرمودند: «از عقب مردم طواف کن». و عایشه رضی الله عنها دور از مردان طواف می نمود. همچنان بعد از ادای حج به همسران خویش فرمودند: «از این به بعد زمان خانه نشینی تان فرا می رسد»، آنحضرت صلی الله علیه و آله بر اهل خانواده خویش نرم، پر لطف، مهربان، فروتن و با حوصله بودند.

سوم: امتیازی دیگری که این کتاب بر سایر کتاب‌های تألیف شده در مسایل حج دارد آنست که جوانب اعتقادی مربوط به حج را مورد بحث قرار داده، درس‌ها و فواید مؤثر در این عرصه را بیان و آشکار ساخته است، همچنان در مورد اعلان برائت از مشرکین و مخالفت با آنان را که بوسیله برخی از صحابه اعلان داشتند اشاره نموده است و در مورد دعا نمودن ایشان ﷺ با دو شق مهم آن که عبارت از دعای طلب و دعای عبادت است، و تعظیم نمودن ایشان ﷺ از شعائر و مقدسات دینی و غیره را منعکس ساخته است. خلاصه حج آنحضرت ﷺ در تمام عرصه‌هایش، مدرسه تربیتی و ایمانی بزرگی بود که مؤمنان و پرهیزگاران از آن منافع بزرگ و درس‌های متنوع و پندهای مؤثری که دل‌ها را زنده می‌کند و ایمان را پرورش داده و تقویت می‌بخشد، استفاده نمودند.

چهارم: این کتاب بشکل آسان و ساده و دور از تکلف در آورده شده که همه می‌توانند از آن استفاده نمایند، و هیچ طالب علم از آن بی‌نیاز شده نمی‌تواند، زیرا مؤلف با حرص و کوشش‌هایش مضامین آن را از مآخذ و مصادر معتبر و موثق جمع‌آوری نموده و هر موضوع را در جای مناسب آن گنجانیده است، و با روش زیبا و دلپسند توانسته است هدایات و ارشادات والای آنحضرت ﷺ را بطور ساده و آسان به خواننده‌گان تقدیم نماید. و ما از خداوند عزوجل برای مؤلف این کتاب، و کارکنان محترم انجمن اسلامی، و هرکسی که در راه پخش و نشر دانش و معارف اسلامی سعی می‌ورزد، پاداش بزرگ را استدعا داریم. و صلی الله علی نبینا محمد وآله وصحبه وسلم.

عبدالرحمن الصالح المحمود

پیشگفتار

الحمد لله الذي شرع لعباده حج بيته العتيق، وهو - سبحانه وتعالى - الغني عن العالمين، والصلاة والسلام على نبينا محمد ﷺ قدوة الحجيح، وأسوة المعتمرين، وعلى آله وصحبه الغر الميامين، ومن اقتدى بهم وسلك نهجهم إلى يوم الدين، وبعد:

حج فريضه شرعى و مناسبتى است که در طول عمر یکبار بر مسلمان قادر و توانمند فرض می‌گردد، و بخاطر رسیدن به این نعمت بزرگ راهها و سر زمین‌های مختلفی را پیموده با شوق فراوان، زحمات و تکالیف این سفر را بدون احساس خستگی متحمل می‌گردد. وی در این راه، خانه، فرزندان و دوستان را رها نموده، با مال و ثروت دست داشته خود که شاید سالها قبل آن را بخاطر ادای این فريضه پس انداز نموده بود، از خانه بیرون آمده و ندای ابراهیمی را لبیک می‌گوید

طوریکه به همه آشکار است، جهل و نادانی و غفلت دامنگیر بسیاری از فرزندان این امت شده که آثار این نادانی در بسا موارد، چه در امور اعتقادی یا علمی و یا عدم آگاهی آنان از پدیده‌های تمدن عصر حاضر در میان جمعیت حجاج بیت الله بطور چشمگیری به نظر می‌خورد، برخی از این عارضه‌ها که آمیخته با شرک و بدعت می‌باشد انسان را تکان می‌دهد، چه بسا دیده می‌شود که حاجی از احکام عبادات و آداب آن بویژه حج، آگاهی نداشته و مرتکب گناهانی می‌گردد که انتظار آن نمی‌رفت، همچنان علایم عقب ماندگی مسلمانان و دوری آنها از تمدن امروزی، و عدم آشنایی آنها با اسباب و وسایل روز، انسان را به حیرت در آورده و در عین وقت اندوهگین و متأثر می‌سازد. لیکن چیزی که بیشتر از همه بر غم و اندوه انسان می‌افزاید آنست که برخی از مردمان دنیا پرست، بخاطر بدست آوردن منافع دنیوی و محقق ساختن آرزوهای‌شان، این موسم عظیم را فرصت طلایی شمرده و از جهل و نادانی حجاج بیت الله الحرام سوء استفاده نموده و یا در ادای

مناسک آنها خلل ایجاد می‌نمایند، که انسان با درک، خویش را در همچو احوال، بیشتر از پیش مسؤول می‌داند.

انجمن اسلامی که در راستای دعوت اسلامی و نشر علم و دانش شرعی توجه و اهتمام جدی بخرچ داده و می‌دهد، همچنان در مناسبات و برنامه‌های همیشگی و مکرر اسلامی، بمنظور توضیح و بیان موقف شریعت اسلامی در مورد این برنامه‌ها، و آگاه ساختن فرزندان امت اسلامی سخنی داشته است، تا بتوانند از فرایض و واجبات دینی‌شان بطور درست و دقیق آگاهی یافته، و در عین زمان به هدایات و رهنمودهای پیامبر بزرگ اسلام ﷺ اقتدا نمایند، و با دانستن این مسایل مهم، از بدعت‌ها و منکرات منتشر در جامعه اجتناب ورزند. فریضه حج در راس این مناسبت و برنامه‌ها قرار دارد، زیرا یگانه رکنی از ارکان اسلام که در یک زمان و در یک مکان عملی می‌گردد، حج است، و این خود اهمیت و عظمت این مناسبت را ثابت ساخته و بر مسلمان لازم می‌گرداند تا با احکام و آداب این فریضه پر فیض آشنایی درست و صحیح پیدا نماید، و یگانه راه آشنایی به احکام و آداب حج و آگاهی احوال آنحضرت ﷺ در این روزهای میمون، دانستن هدایات و ارشادات پیامبر اکرم ﷺ می‌باشد که برادر ارجمند ما در این کتاب ارزشمند، بعد از جستجو و تلاش و کوشش‌های پیه‌م در کتب احادیث و غیره، آن را گرد آورده، و با صورت زیبا و رسا آن را ترسیم نموده است، طوریکه حاجی محترم را در یک عالم روحانی برده و با روش و چگونگی حج پیامبر ﷺ ارتباط مستقیم داده، تا گام بگام در خط سیر رسول اکرم ﷺ حرکت کرده و مطابق سنت ایشان عمل نماید.

و در پایان از ذات اقدس الهی مسئلت داریم که این رساله ارزشمند و پربها را به درگاه خویش پذیرفته، و آن را مورد قبول برادران حجاج قرار دهد، تا از آن بهره‌برداران بپردازند.

وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحبه أجمعین.

انجمن اسلامی

مقدمه مؤلف

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على نبينا محمد وعلى آله وصحبه، ومن اقتفى أثره ونهج سبيله إلى يوم الدين، وبعد:

الله ﷻ بندگان را به پیروی و اطاعت پیامبر گرامی اش ﷺ امر نموده و می فرماید:

﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ [الحشر: ۷].

«و هرچه پیامبر ﷺ به شما بدهد، آن را بگیرید و از هر آنچه شما را منع کند، از آن باز ایستید».

و ایشان ﷺ را الگوی نیکو و شایسته برای بندگان قرار داده و می فرماید:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ [الأحزاب: ۲۱].

«یقیناً برای شما در رسول خدا سر مشقی نیکوست، برای آن کس که به خدا و روز آخرت امید دارد و خدا را بسیار یاد می کند».

چنانکه خداوند ﷻ پیروی از آنحضرت ﷺ را، نشانه محبت ایشان خوانده می فرماید:

﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ [آل عمران: ۳۱].

«ای محمد! - به مدعیان دوستی من - بگو اگر خدا را دوست دارید (راستگو هستید) پس از من پیروی کنید تا خداوند دوستتان بدارد و گناهان شما را ببامزد و خداوند آمرزنده مهربان است».

خداوند ﷻ بیان داشته است که پیروی و اطاعت پیامبر ﷺ در حقیقت پیروی او تعالی می باشد، طوریکه می فرماید:

﴿مَن يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِیْظًا﴾ [النساء: ۸۰].

«هرکس از پیامبر ﷺ اطاعت کند، در حقیقت از خداوند ﷻ اطاعت کرده است، و هرکس رویگردان شود، پس ترا نگهبان ایشان نفرستاده‌ایم».

و پاداش بزرگی را برای کسانی که از ارشادات آنحضرت ﷺ پیروی نموده و آن را عملی نماید، آماده ساخته است، قسمی که می‌فرماید: ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾ [النساء: ۶۹].

«و کسانی که از خدا و رسول اطاعت کنند، در زمره کسانی هستند که خداوند ﷻ بر آنان انعام نموده است، از -همراهی- پیامبران و صدیقین و شهیداء و صالحین، و اینان رفیقانی نیک هستند».

حج در میان سایر عبادات، عبادت روشن و آشکاریست، که پیروی و اقتدا به آنحضرت ﷺ بصورت واضح در آن هویداست، برخی از دانشمندان و طالبان علم در این عصر توجه خاصی در مورد احکام و مسایل متعلق به حج نموده‌اند که از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و توانسته‌اند راه‌های که شاید بدعتی از آن به دین رخنه نماید، بسته‌اند، و در راه نشر و پخش علم و معارف اسلامی، بویژه آنچه که مربوط به مناسک حج می‌گردد، تأثیر بزرگی داشته است.

لیکن جانب مهمی دیگری که باید به آن توجه و اهتمام خاصی صورت گیرد، آنست که ارشادات و هدایات و احوال پیامبر ﷺ در این مناسبت پرفیض بصورت واضح و مفصل بیان گردد، تا برادران مسلمان ما که عزم حج را دارند، با آن آشنایی پیدا نموده و در خط سیر آنحضرت ﷺ گام نهاده، این فریضه پرفیض را بصورت درست و مطابق روش آنحضرت ﷺ ادا نمایند. اهمیت دانستن این مسایل را که برای هر مسلمان، بویژه حاجی بسیار مهم است می‌توان در نکات ذیل بیان نمود.

*- آموزش و آگاهی این مسایل، سپس عملی نمودن آن، حکمت و اهداف حج را واضح ساخته، پرستش و بنده‌گی پروردگار جهان را محقق می‌سازد.

*- بسیاری از مسلمانان از احوال پیامبر ﷺ در حج آگاهی کامل ندارند، از اینرو کوشش آنها تنها در جهت آموختن احکام فقهی این مناسک بوده، و به آن خشنود و قانع می‌گردند.

*- بسیاری مسلمانان از احوال پیامبر ﷺ در حج، از جمله: معانی، مقاصد و اهداف آن آگاهی ندارند، حتی برخی از طالبان علم که در زمینه سنت نبوی و غیره امور شرعی سروکار دارند، این امر از آنها پنهان مانده و عملی نمی‌گردد.

*- حج در میان سایر عبادات سلیقه و روش خاصی را بخود دارد، بنابراین پیامبر اکرم ﷺ با توده‌ها و اقشار مختلف مردم برخورد و تعامل داشتند. ایشان با گروه‌های مختلف مردم دیدار نمودند که شاید اینچنین فرصت مناسبی در زمان و مکان دیگر امکان پذیر نمی‌بود، و شاید هم برخی از مردم جز در همین مناسبت بزرگ، دیگر موفق به دیدار آنحضرت ﷺ نمی‌شدند، از اینرو در این کنفرانس بزرگ و تاریخی، گوشه‌های زیادی از برخورد و تعامل آنحضرت ﷺ با گروه‌های مختلف مردم، و رسیدگی و توجه به احوال آنان آشکار می‌گردد که دیگر موقع مناسبی، جز حج در موقع دیگر امکان پذیر نبود.

* - در این سفر آنحضرت ﷺ همسران و همه افراد خانواده خویش، اعم از ناتوان و توانمند آنها را با خود همراه نمودند که این خود گوشه دیگری از رهنمودهای ایشان ﷺ را در برخورد و رفتار با آنان واضح می‌سازد، که قبلاً صورت نگرفته بود.

لذا در این تحقیق و بررسی کوشیده شده تا کیفیت و چگونگی حج پیامبر ﷺ بطور شامل و مفصل و جامع ترسیم، و احوال آنحضرت ﷺ در این حج بصورت واضح به تصویر کشیده شود، تا باشد که سرمشق و الگویی برای اقتدا کنندگان و پیروان خط آن حضرت ﷺ گردد.

چون کتب و رساله‌های بی‌شماری در مورد حج و احکام آن نگاشته شده است، بناءً ما در این کتاب پیرامون آن بحث نخواهیم کرد، بلکه به جوانب دیگر این فریضه پرفیض،

اشاره خواهیم کرد، زیرا این موضوع به بررسی و تحقیق مفصل نیاز داشته، اینچنین گذر کوتاه و مختصر، تشنگان سنت مطهر نبوی را سیراب نخواهد کرد چون موضوع شاخه‌ها و فروع بسیار دارد، پس بخاطر نزدیک ساختن مسایل و یکجا نمودن پراگندگی، آن را به سه فصل تقسیم نمودیم:

فصل اول: احوال پیامبر ﷺ با پروردگارشان در حج.

فصل دوم: احوال پیامبر ﷺ با خانواده ایشان در حج.

فصل سوم: احوال پیامبر ﷺ با امت‌شان در حج.

و از خداوند جلّ استدعا می‌نمایم که این کتاب را برای حجاج و معتمرین، سودمند گردانیده، و اقتدا کنندگان راه و روش آنحضرت ﷺ را در پیمودن مسیرشان توفیق داده و آن را در درگاه بزرگ خویش بپذیرد.

و از برادرانی که در تهیه و نگارش این کتاب همکاری نموده‌اند، ابراز شکر و امتنان نموده، اجر و پاداش بزرگ را از خداوند جلّ برای آنان خواهانم.

وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحبه اجمعین.

فصل اول:

احوال پیامبر ﷺ با پروردگارشان در حج

یگانه سرمایه ناتمام و بی‌پایان بندگان راستین الله ﷻ، همانا پیوند محکم و نا گسستنی، و ارتباط قوی با الله ﷻ می‌باشد، حج یکی از مهم‌ترین مناسبات و گردهم آیی است که الله ﷻ بندگان مؤمن را در سایه رحمت خود قرار داده و آنان را بر تقوا و بندگی واقعی پرورش می‌دهد، که بوسیله آن رابطه عمیق میان بنده و پروردگار سبحان تقویت می‌یابد، همچنان حج مدرسه ایمانی بزرگی است که به مسلمانان در عرصه‌های مختلف، درس‌های بزرگ و فواید ارزشمند و اندرزهای مفید می‌آموزد، و آنان را به مقام و منزلت والای بندگی الله ﷻ مشرف می‌سازد.

مسلمان در این مناسبت عظیم در مقابل پروردگارش با فروتنی ایستاده و سر تسلیم و اطاعت را به او تعالی فرود می‌آورد.

پیامبر گرامی ما ﷺ در حج نیز مانند همیشه، بیش از دیگران خداوند ﷻ را یاد نموده و می‌پرستیدند، همچنان ارتباط ایشان با الله ﷻ با وجود همه مشغولیت‌ها و مسؤولیت‌های که بر دوش داشتند، مانند همیشه قوی و محکم بود. ایشان در این موسم بزرگ و گردهم آیی تاریخی حجاج بیت الله را رهبری نموده آنها را به امور دین‌شان آگاه می‌ساختند، همچنان توجه خاص به همسران خویش داشتند و در مورد آنان از صبر و تحمل کار گرفته با آنها احسان و رویه نیکو داشتند. با وجود این همه مشغولیت و مسؤولیت‌ها، در ارتباط ایشان با پروردگار سبحان هیچ‌گونه تفاوت یا تکاسل و یا تأخیری صورت نگرفته و ایشان را از تواضع و شکستگی در مقابل پروردگار باز نمی‌داشت.

و اگر بخواهیم شمایل و چگونگی تواضع و شکسته نفسی آنحضرت ﷺ را با پروردگارشان در موسم حج، و منظر و نمای پیروی و اطاعت ایشان را یک یک بشماریم،

گنجایش آن در این مقام امکان‌پذیر نیست. بنابراین در این فصل مهم‌ترین و بارزترین نمونه‌های از شمایل و اوصاف و احوال ایشان را با پروردگارشان قرار ذیل مورد بحث و مطالعه قرار می‌دهیم:

۱- پیامبر اکرم ﷺ در زمینه توحید و یگانه‌پرستی خداوند ﷻ، توجه جدی بخرچ داده آن را محقق ساختند:

توحید یا خداوند ﷻ را به یگانگی پنداشتن از بارزترین مسایل بنیادی است که آنحضرت ﷺ در راه محقق ساختن و حمایت آن توجه جدی نمودند، تا اطاعت پروردگار بزرگ جهان را بصورت درست و دقیق بجا آورده و فرموده الله ﷻ را عملی نمایند: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ [البقرة: ۱۹۶].

«و برای خدا ﷻ حج و عمره را به تمام رسانید». یعنی حج و عمره را با رعایت همه حقوق، و بدون کاستن چیزی از مناسک آن، به وجه مطلوب شرعی آن، و با اخلاص برای خداوند ﷻ و نداشتن قصد منفعتی دنیوی، پایان برسانید^۱. و هرگاه با دقت به اعمال آن حضرت ﷺ دیده شود، اخلاص ایشان به خداوند ﷻ، و به اتمام رساندن شروط و افعال حج، بصورت آشکار به نظر می‌خورد که می‌توان برجسته‌ترین نکات آن را ذیلاً یادآور شد:

*- تلبیه گفتن، شعار حج است و این کلمات قواعد و فواید مهمی مانند: اخلاص عمل و یگانه پنداشتن خداوند ﷻ، و تعهد به دوام عبودیت و پایدار بودن در آن، عاجزی و انقیاد در برابر خداوند ﷻ، اعتراف به نعمت‌های خداوند ﷻ را در برداشته، و متضمن رد بر تمام باطل پرستان و دشمنان توحید است. چنانکه جابر ﷺ از پیامبر بزرگ اسلام روایت نموده است که: «آنحضرت ﷺ حج را با توحید -تلبیه گفتن- با آواز بلند آغاز نموده فرمودند: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ

۱- تیسیر الکریم الرحمن از سعدی: ۹۰.

وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ»^۱. یعنی: «حاضرَم ای الله، گوش بفرمانم، تو شریکی نداری، همانا ستایش و نعمت، ملک و سلطنت از آنِ توست و شریکی نداری».

و در حدیثی که ابوهریره رضی الله عنه آنرا روایت کرده آنحضرت صلی الله علیه و آله چنین فرمودند: «لَبَّيْكَ إِلَهَ الْحَقِّ لَبَّيْكَ»^۲. یعنی: «من برطاعت تو همیشه حاضرَم و پایدار خواهم بود، ای پروردگار حق! گوش بفرمانم».

*- پیامبر گرامی ما صلی الله علیه و آله توجه جدی بر آن داشتند که عباداتشان خاص به رضای خدا جل جلاله باشد و خواهان آن بودند تا حج ایشان وسیله ریا و شهرت و افتخار بر دیگران قرار نگیرد طوریکه از انس رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: «خداوند! حجبی را آرزو دارم که ریا و شهرت در آن نباشد»^۳. این درسی است برای امت ایشان صلی الله علیه و آله تا حج و تمامی عبادات را خالص برای خداوند جل جلاله انجام داده و از شهرت و افتخار بر دیگران اجتناب ورزند. زیرا آنحضرت صلی الله علیه و آله از هرگونه ریاکاری و شهرت‌طلبی دور و مبرا بودند.

*- همچنان قرائت سوره (کافرون و اخلاص) در دو رکعت طواف، دلیل آشکار بر دقت و توجه ایشان صلی الله علیه و آله به یگانه‌پرستی او تعالی است، قسمیکه از جابر رضی الله عنه روایت است که آنحضرت صلی الله علیه و آله در دو رکعت طواف دو سوره توحید و اخلاص را تلاوت نمودند: ﴿قُلْ يَٰأَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ و در روایتی دیگر: «در دو رکعت طواف دو سوره اخلاص را قرائت نمودند: ﴿قُلْ يَٰأَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ و ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾»^۴.

*- آنحضرت صلی الله علیه و آله هنگامیکه بر صفا و مروه بالا می‌رفتند، خداوند جل جلاله را به یگانگی یاد می‌نمودند قسمیکه در حدیث جابر رضی الله عنه روایت شده که:

۱- متفق علیه.

۲- سنن ابن ماجه: ۲۹۲۰، با تصحیح البانی: ۲۳۶۲.

۳- سنن ابن ماجه: ۲۸۹۰، با تصحیح البانی: ۲۶۱۷.

۴- سنن ابو داود: ۱۹۰۹، و ترمذی: ۸۶۹، با تصحیح البانی: ۶۸۹.

«آنحضرت ﷺ در آغاز بر کوه صفا برآمدند تا آنکه خانه کعبه را دیدند و رو به قبله، خداوند جلّ و علا را به یگانگی یاد نموده و (الله اکبر) گفته فرمودند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ...». یعنی: «معبود برحق جز الله نیست که یکی است و شریکی برایش نیست، ملک و ثنا و ستایش خاص از آن اوست و او بر هر چیز تواناست» سه بار تکرار نمودند، و نیز هنگامیکه بر کوه مروه رفتند ایستاد شدند همین دعا را خواندند»^۱.

*- همچنان آنحضرت ﷺ در روز عرفه این کلمه بزرگ و با عظمت را به کثرت تکرار می نمودند. چنانکه فرموده اند: «بهترین دعا، دعای روز عرفه است و بهترین سخنانی که من و پیامبران قبل از من فرموده اند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» است»^۲. و در روایت دیگر چنین آمده است: «بهترین دعای پیامبر ﷺ در روز عرفه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» بود. و در لفظی (بیده الخیر) آمده است. یعنی: «خیر همه بدست او تعالی می باشد»^۳. پس روز عرفه روز دعاست، و بهترین ذکر «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» است، و پیامبر خدا ﷺ در بهترین روز، بهترین ذکر ورد زبان مبارکشان بود.

اما اگر امروز به شکل عام به وضع ناگوار مسلمانان و بطور خاص به حجاج نظر بیندازیم - با تأسف - انواع جهل و نادانی را که مربوط به حقوق خداوند جلّ و علا بر بندگان است، مشاهده خواهیم کرد. مفهوم عبادت و پرستش که همانا نیایش، تعظیم، فرمانبرداری و احترام و اجلال خداوند جلّ و علا در آشکار و پنهان می باشد، از برخی مسلمانان امروزی رخت بر بسته است، دامنه خرافات، بدعت، و امور شرکی چنان میان مسلمانان وسعت یافته که جلوگیری آن کاریست، دشوار! بنابراین بر دعوتگران و اهل علم و دانش مسئولیت

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- سنن ترمذی با تحسین البانی: ۲۸۳۷.

۳- مسند احمد: ۶۹۶۱، حسن لغیره.

بس بزرگی قرار دارد - بویژه در این مناسبت بزرگ - تا مردم را از اساسات دین اسلام آگاه ساخته، حقیقت یگانه‌پرستی را که کلیه پیامبران به آن دعوت می‌نمودند، به آنان بیان کرده و از شرک و بدعت و خرافات و گمراهی بر حذرشان دارند. چنانکه هویداست اولین ارشاد آنحضرت ﷺ به مردم توحید و یگانه پنداشتن او تعالی بود که آن را بر سایر ارکان اسلام مقدم می‌دانستند، و هنگامیکه ایشان معاذ ﷺ را به یمن گماشتند بوی دستور داده فرمودند:

«آنها را دعوت کن تا گواهی دهند که معبود بر حق جز الله نیست، و اینکه من رسول و فرستاده خدا ﷺ می‌باشم. اگر آنها در این امر از تو پیروی کردند آنها را آگاه کن که خداوند ﷻ در هر شب و روز پنج وقت نماز برایشان فرض نموده است و اگر آنها در این امر از تو پیروی کردند، آنان را آگاه کن که الله تعالی بر آنها صدقه‌ای فرض نموده که از ثروتمندان شان گرفته شده و به فقرای شان باز گردانده می‌شود ...»^۱.

پس حاجی محترم! حالا که خداوند ﷻ ترا شایسته این فریضه پر فیض و بزرگ دیده و از میان میلیون‌ها مسلمان هموطن ترا به این سر زمین پاک مشرف ساخته است، باید با خدایت عهد ببندی که جز ذات یکتای او، چیزی دیگر را نمی‌پرستی، فرایض او را ترک نکرده، و برای زنده کردن سنت پیامبر ﷺ در همه عرصه‌های زندگی‌ات تلاش می‌ورزی، ظلم بر کسی نکرده، و حق کسی را تلف نخواهی کرد، دروغ نخواهی گفت، و قرآن را مهجور نخواهی گذاشت، اگر خود نتوانی، فرزندان را برای خدمت قرآن آماده خواهی کرد.

۲- تعظیم مشاعر و مراسم (مناسک) دینی

خداوند ﷻ به بندگان امر فرموده تا شعایر و مراسم متعلق به دین را با عظمت شمرده و از آن تعظیم و تجلیل به عمل بیاورند، و در راه حفظ و نگهداشت حرمت و

۱- صحیح بخاری: ۱۳۹۵.

قداست آن با هر وسیله سعی ورزند. زیرا خداوند ﷻ تعظیم حرمت خویش را جزو اساسی تقوا، و شرطی از شروط بنده‌گی خوانده است، تا بنده بوسیله آن بتواند به ثواب و پاداش بزرگی که برای مؤمنان راستین آماده نموده است نایل آمده و هنگام لقاء باوی از خیر وافر برخوردار گردد. خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ شَعْبِرَ اللَّهُ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ [الحج: ۳۲].

«این است -حکم- و هرکس شعایر خدا را تعظیم کند پس در حقیقت این -تعظیم- از تقوای دل‌هاست) همچنان الله ﷻ می‌فرماید: ﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾ [الحج: ۳۰].

«این است حکم و هر کس حرمت خداوند را تعظیم کند پس این برایش نزد پروردگارش بهتر است». همچنان آنحضرت ﷺ که مبلغ اوامر خداوند ﷻ به بندگان هستند، می‌فرمایند: «از محرمات خداوند ﷻ بپرهیز، تا از عابدترین بندگان خداوند ﷻ باشی»^۱.

در مقابل بزرگداشت از حرمت، و از سبک شمردن شعایر دینی و پایمال شدن حرمت آن، و تجاوز از حدود تعیین شده، و تمسخر و شوخی و استهزاء به امور دین برحذر داشته است. خداوند ﷻ در مورد حرمت و قدسیت بیت الله الحرام چنین می‌فرماید: ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ يَظْلِمِ نَفْسَهُ مِنْ عَذَابٍ﴾ [الحج: ۲۵].

«وهر کس بخواهد در آن از سر ستمگری الحاد کند -جرمی را مرتکب شود- او را از عذابی درد ناک می‌چشانیم».

همچنان می‌فرماید: ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ [البقرة: ۲۲۹].

«اینهاست حدود الهی، پس از آن تجاوز نکنید، و کسانی که از حدود احکام الهی تجاوز کنند، آنان همان ستمگارانند».

۱- سنن ترمذی: ۲۳۰۵، با تحسین البانی: ۱۸۷۶.

و خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ [النساء: ۱۴].

«و هر که الله و رسول او را نا فرمانی کند و از حدود مقرر او تجاوز کند، خداوند ﷻ او را در آتشی در آورد که جاودانه در آن است و اوراست عذاب خفت بار و رسوا کننده».

لذا برگزیدگان خداوند ﷻ، عارفان و عاقلان به آن پی بردند و از تجاوز حرمت خداوند ﷻ باز ایستادند، که در راس آنان، امام مرسلین و سرور و سردار عالمیان و پرهیزگارترین مردمان جهان قرار دارد، ایشان شعایر خداوند ﷻ را تعظیم و توقیر می‌نمودند و حرمت و حدود مقرر الهی را مراعات نموده از آن حفاظت و حمایت می‌نمودند و از تجاوز و پایمال شدن مقدسات و حرمت او تعالی بدور بودند. در موسم حج به همه ثابت و آشکار گردید که آنحضرت ﷺ شعایر حج و حدود تعیین شده الله ﷻ را چقدر تعظیم و توقیر و رعایت می‌نمودند، و در حفظ و حمایت حرمت‌های دینی به کدام پیمانه حرص داشتند، که ما گوشه از نمونه‌های برجسته آن را خدمت خوانندگان گرامی به عرض می‌رسانیم:

*- آنحضرت ﷺ قبل از آنکه احرام بر تن مبارکشان نمایند، غسل نمودند، سپس موهای مبارکشان را با صمغ یا حنا با هم چسپانیدند تا از پراکندگی و ژولیدن موها جلوگیری نماید، و با بهترین عطر جسم خویش را خوشبو نمودند، قسمیکه از زید بن ثابت رضی الله عنه روایت است که فرمود: «پیامبر خدا ﷺ را دیدم که غسل نمودند و احرام بستند»^۱. همچنان از ابن عمر رضی الله عنه روایت است که فرمود: «شنیدم که آنحضرت ﷺ نیت احرام نمودند در حالیکه سر ایشان (ملبد) بود»^۲. ملبد یا تلبد: عبارت از چسپاندن موی سر ذریعه صمغ و یا حنا و یا ختمی است، و سببش آن است که موی‌ها باهم بچسپد و پراکنده نشود. و در روایتی که از ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها روایت شده، می‌فرماید: «پیامبر

۱- سنن ترمذی: ۸۳۰، با تصحیح البانی: ۶۶۴.

۲- صحیح بخاری: ۱۵۴۰.

خدا ﷺ را قبل از اینکه احرام ببندند، با بهترین عطر خوشبو می نمودم^۱ و در روایت دیگر چنین آمده: «پیامبر خدا ﷺ را با بهترین عطری که داشتند خوشبو می ساختم، تا آنکه درخشش عطر را بر سر و ریش ایشان مشاهده می کردم»^۲.

*- نمونه ای دیگری از تعظیم نمودن پیامبر خدا ﷺ از شعایر خداوند ﷻ آنست که ایشان ﷺ از ذی الحلیفه، میقاتگاه اهل مدینه، شترانی را بخاطر شکرانه خانه خدا ﷻ با خود بردند، و این خود بزرگ ترین تعظیمی به یکی از شعایر الهی است، چنانکه خداوند ﷻ می فرماید: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ [الحج: ۳۶].

«و شتران فربه را برای شما از جمله شعایر خدا ﷻ قرار دادیم». آنحضرت ﷺ قبل از عزیمت بسوی مکه، با دست شریف شان برگردن برخی از شتران قلاده (گردن بند) انداختند و کوهان آنها را با شمشیر زخمی نمودند تا آنکه خون بیرون آمد، -اینکار بخاطری است تا دانسته شود که آنها شتران قربانی است- قسمیکه از ابن عباس رضی الله عنهما روایت شده که: «آنحضرت ﷺ نماز چاشت را در ذی الحلیفه ادا نمودند، سپس شتر خویش را طلب نموده و روی کوهان راستش را با شمشیر بریدند تا آنکه خونس ریخت و دو قلاده را بر آن آویختند»^۳. ابن کثیر رحمه الله می فرماید: «از این حدیث آشکار می گردد که رسول اکرم ﷺ علامت گذاری و قلاده گذاشتن را بر این شتر با دستان شریف شان شروع نمودند، سپس علامت و قلاده گذاشتن باقی شتران را یاران ایشان به عهده گرفتند»^۴، و مصداق آن روایت دیگر است که چنین آمده: «و آنحضرت ﷺ امر فرمودند تا همه شتران قربانی با بریدن کوهان راست و گذاشتن قلاده بر گردن آنها مشخص گردند»^۵. همچنان

۱- صحیح مسلم: ۱۱۸۹، و سنن دارمی: ۱۸۰۱.

۲- صحیح بخاری: ۵۹۲۳.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۴۳.

۴- سیرت نبوی از ابن کثیر: ۴/ ۲۲۸.

۵- صحیح ابن خزمه: ۲۶۰۹، اسنادش صحیح است.

ایشان صاحبان شتران قربانی را از سوار شدن بر آنها منع نمودند، چنانکه جابر رضی الله عنه روایت کرده که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: «اگر ناچار شدی، به نیکویی برآن سوار شو تا آنکه وسیله سواری بیابی»^۱.

*- نشانه دیگر از تعظیم نمودن آنحضرت صلی الله علیه و آله و بزرگداشت ایشان از شعایر خدا جل جلاله تلبیه گفتن ایشان از اولین نقطه عزیمت در مدینه تا آنکه بر جمره بزرگ سنگ ریختند، می باشد. ابن عباس رضی الله عنه در این مورد می فرماید: «پیامبر خدا صلی الله علیه و آله تلبیه گفتن را ترک نکردند تا آنکه بر جمره عقبه سنگ پرتاب نمودند»^۲. همچنان ابن مسعود رضی الله عنه می فرماید: «سوگند به ذاتی که محمد صلی الله علیه و آله را برحق فرستاده است! من با رسول خدا صلی الله علیه و آله از منا تا عرفه همراه بودم، ایشان تلبیه گفتن را ترک نکردند تا آنکه بر جمره بزرگ سنگریزه ریختند، و در میان تلبیه گفتن «لا إله إلا الله» را نیز ذکر می نمودند»^۳.

چنانکه ایشان صلی الله علیه و آله تلبیه را با آواز بلند می گفتند حتی که اصحاب ایشان آن را می شنیدند، ابن عمر رضی الله عنه می فرماید: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله درحالی که موی سرشان ملبد^۴ بود نیت احرام نموده فرمودند: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ»^۵. همچنان از عبدالله ابن عباس رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: «جبریل نزد آمد و امر فرمود تا تلبیه را با آواز بلند بگویم»^۶. همچنان ابوسعید رضی الله عنه می فرماید: «ما با رسول خدا صلی الله علیه و آله برای حج برآمدم و نعره -لیک- می کشیدیم»^۱.

۱- صحیح مسلم: ۱۳۲۴.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۴۰، با تصحیح البانی: ۲۴۶۴.

۳- مستدرک حاکم: ۱ / ۴۶۱، و صحیح ابن خزیمه: ۲۸۰۶، با اسناد حسن.

۴- معنای ملبد در صفحه ۳۴، گذشت.

۵- متفق علیه.

۶- مسند احمد: ۲۹۵۰، همچنان پیامبر صلی الله علیه و آله یارانشان را امر فرمودند تا به آواز بلند و رسا تلبیه و تکبیر بگویند، زیرا حضرت جبریل علیه السلام آمده و به ایشان فرمود که به اصحاب امر فرمایند تا (تلبیه) و یا «لا إله إلا الله» را با آواز بلند بگویند» نزد بیهقی با تصحیح البانی: ۱۳۸۴، همچنان پیامبر صلی الله علیه و آله می فرمایند: «هیچ تلبیه گویی نیست

*- همچنان نشانه تعظیم و توقیر آنحضرت ﷺ از شعایر خداوند ﷻ در این حج، غسل نمودن ایشان قبل از ورود به مکه مکرمه است تا آثار سفر و ژولیدگی آن برطرف گردد، سپس ایشان کعبه را معظم دانسته آغاز به طواف نمودند، چنانکه نافع رضی الله عنه نقل می‌کند که: «ابن عمر رضی الله عنهما هنگام ورود به مکه شب را در منطقه ذی طوی می‌گذشتند و بامداد آن روز غسل نموده وارد مکه مکرمه می‌گردید و می‌فرمود که پیامبر خدا ﷺ چنین عمل می‌نمودند»^۱، و چنانکه حضرت عایشه رضی الله عنها فرمود: «پیامبر ﷺ هنگام قدوم به مکه اولین کاری که انجام دادند وضو بود، سپس طواف نمودند»^۲.

*- آنحضرت ﷺ با دیدن حجرالاسود مسرور و شادمان گردیدند و آنرا دربر گرفته و بوسه زدند، و سر مبارکشان را بر آن گذاشته به خداوند ﷻ سجده نموده و به گریه شدند، همچنان رکن یمانی را با کف دست مبارکشان مسح کردند، چنانکه از سوید بن غفله رضی الله عنه روایت است که فرمود: «عمر فاروق رضی الله عنه را دیدم حجرالاسود را بوسه کرده آن را در برگرفت و فرمود: من رسول خدا ﷺ را دیدم که با دیدن تو شادمان و خرسند می‌شدند»^۳، و از عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت است که فرمود: «عمر فاروق رضی الله عنه بر رکن - حجرالاسود - خمیده فرمود: «من خوب می‌دانم که تو سنگی هستی، اگر رسول خدا ﷺ را ندیده بودم که ترا بوسه و مسح می‌نماید، هرگز ترا بوسه و مسح نمی‌کردم»^۴.

و در روایتی دیگر چنین آمده: «عمر فاروق رضی الله عنه را دیدم که حجرالاسود را بوسه زد، و سرش را بر آن گذاشته و به خداوند ﷻ سجده نمود، سپس فرمود: من رسول خدا ﷺ را

هنگامیکه تلبیه می‌گوید مگر اینکه هر چیزی که در راست و چپش اعم از سنگ و درخت و گل و خاک قرار دارند باوی تلبیه می‌گویند تا آنکه زمین از اینجا و آنجا پاره گردد» سنن ابن ماجه با تصحیح البانی: ۲۳۶۳.

۱- صحیح مسلم: ۱۲۴۷.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۵۹.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۱۵.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۷۱.

۵- مسند احمد: ۱۳۱.

دیدم این چنین کردند، و من هم به پیروی از ایشان اینکار را کردم»^۱.
و از جابر رضی الله عنه روایت است که فرمود: «پیامبر صلی الله علیه و آله طواف را از حجر الاسود آغاز نموده آن را لمس کردند و چشمان ایشان پر از اشک گردید»^۲.
و از ابن عمر رضی الله عنه روایت است که فرمود: «پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در هر طواف، بر رکن یمانی و حجر الاسود دست می کشیدند»^۳.

*- دیگر نشانه تعظیم آنحضرت صلی الله علیه و آله از شعایر خداوندی، نمازگزاردن ایشان در پشت مقام ابراهیم علیه السلام و آغاز نمودن سعی از کوه صفا و ایستادن ایشان بر آن و همچنان کوه مروه، که همه بمنظور ذکر خداوند جل جلاله و دعا بود، چنانکه در حدیث جابر رضی الله عنه روایت شده که: (سپس بسوی مقام ابراهیم رفته این آیت را تلاوت نمودند: ﴿وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ [البقرة: ۱۲۵].

«و از مقام ابراهیم نمازگاهی بسازید». و مقام را میان خویش و کعبه شریفه قرار دادند، سپس از دروازه بسوی صفا بیرون رفتند، و هنگامیکه به کوه صفا نزدیک شدند این آیت را تلاوت نمودند: ﴿إِنَّ الصَّفاَ وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ [البقرة: ۱۵۸].

«در حقیقت صفا و مروه از شعایر الهی است». و فرمودند: از جایی آغاز می کنم که خداوند جل جلاله در کلامش آغاز نموده است -یعنی از صفا- و بر کوه صفا بلند رفتند تا آنکه خانه خدا جل جلاله برایشان نمایان شد، و رو بسوی قبله، خداوند جل جلاله را به یگانگی یاد نموده تکبیر گفتند و این دعا را خواندند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَجْزَ وَعْدُهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ». یعنی: «به جز الله، معبود دیگری بحق وجود ندارد، یگانه است و شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، و ستایش مخصوص اوست، او بر هر چیز تواناست، بجز او معبود دیگری بحق وجود

۱- مسند طرابلسی: ۷۴/۵ با اسنادحسن، و سنن بیهقی: ۷۴/۵ با روایت از ثقات.

۲- سنن بیهقی: ۷۴/۵ ابن کثیر فرمود: اسنادش خوب است.

۳- سنن ابو داود: ۱۸۷۶، با تحسین البانی: ۱۶۵۲.

ندارد، یگانه است، اوست که وعده‌اش را تحقق بخشید، و بنده‌اش را پیروز کرد، و به تنهایی گروه‌ها را شکست داد». این دعا را سه بار تکرار کرده و در هربار خیر دنیا و آخرت را برای امت خواستند، سپس از کوه صفا پایین آمده و به طرف کوه مروه رفتند و آنچه را که در کوه صفا انجام داده بودند، آنرا تکرار کردند.^۱ و در روایت دیگر چنین آمده است: «سپس به مقام ابراهیم آمدند و این آیت را تلاوت نمود: ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ [البقرة: ۱۲۵]. «و از مقام ابراهیم نمازگاهی بسازید» و درحالیکه مقام ابراهیم میان ایشان و خانه کعبه قرار داشت، دو رکعت نماز ادا نمودند».^۲

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ با پیروی از فرموده خداوند ﷻ در معشر الحرام زمان طولانی به ذکر و دعا ایستادند، خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ﴾ [البقرة: ۱۹۸].

یعنی: «بر شما گناهی نیست که در طلب روزی پروردگارتان برآید، و چون از عرفات - بسوی مزدلفه - رخت بستید، خدا را در مشعر الحرام یاد کنید، و یادش کنید به شکرانه آن که شما را هدایت نموده است، هر آینه پیش از این، از گمراهان بودید».

ایشان در مشعر الحرام خداوند ﷻ را بسیار یاد کردند و با عاجزی و تذلل، امید و توجه، انابت و توکل و دعا و طلب ببارگاه ذات یکتا رو آوردند، حضرت جابر ﷺ شب مشعر الحرام را چنین به تصویر می‌کشید: «بعد از اینکه روشنی صبح (صادق) آشکار شد، پیامبر ﷺ با یک آذان و اقامت نماز فجر را ادا نمودند، سپس بر شتر خویش سوار شدند، تا اینکه به کوه مشعر الحرام رسیدند و رو بسوی قبله کرده دست به دعا شدند، و تکبیر و تهلیل (لا اله الا الله) و خداوند ﷻ را به یگانگی، بسیار یاد نمودند، و تا زمانی به دعا و

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- سنن ترمذی: ۸۵۶، با تصحیح البانی: ۶۷۹.

ذکر خداوند ﷻ ادامه دادند که فضا کاملاً روشن شد و قبل از طلوع آفتاب از مزدلفه بسوی منا حرکت کردند.^۱

*- پیامبر اکرم ﷺ در روز دهم ذوالحجه یا یوم نحر، بعد از آنکه تحلل اول نمودند، عطر و خوشبویی استعمال نمودند و به سوی کعبه معظمه رهسپار شدند تا طواف افاضه را ادا نمایند، چنانکه از عایشه رضی الله عنها روایت است که فرمود: «پیامبر خدا ﷺ را در منا، پیش از آنکه به خانه کعبه طواف نمایند عطرآگین نمودم».^۲

*- همچنان یکی از مظاهر تعظیم آنحضرت ﷺ از زمان و مکان نسک و شعایر خداوند ﷻ آنست که ایشان در خطبه خویش فرمودند: «همانا خون‌ها و مال‌های شما در میان شما حرام است همچو حرمت این روز شما در این ماه شما و در این شهر شما».^۳ همچنان رضی الله عنه فرمودند: «ارجمندترین روزها در نزد خداوند ﷻ، روز نحر (عید قربان) سپس روز بعد آن یوم قر (روز استقرار) می‌باشد»^۴، یوم قر یعنی: روز یازده هم ذی الحجه یا روز دوم عید قربان است زیرا حجاج بعد از انجام اعمال روز عید، در منا استقرار یافته راحت می‌گیرند.

همچنان آنحضرت ﷺ می‌فرماید: «روز عرفه و روز نحر و ایام تشریق، روزهای عید ما اهل اسلام است، و این روزهای خوردن و نوشیدن می‌باشد».^۵ چنانکه آنحضرت رضی الله عنه حجاج را بر حفظ حرمت این روزهای پر فیض و عدم پایمال نمودن حرمت آن ترغیب و تشویق نموده فرمودند: «و حج مقبول مکفاتی جز بهشت ندارد»^۶، همچنان فرمودند: «کسی که حج کند و فحش‌گویی نکرده و فسق ننماید، مانند روزی که مادرش او را تولد

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- صحیح ابن خزیمه: ۲۹۳۴، و صحیح ابن حبان: ۳۸۸۱، با اسناد صحیح.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۴- سنن ابو داود: ۱۷۶۵، با تصحیح البانی: ۱۵۵۲.

۵- سنن ترمذی: ۷۷۳، با تصحیح البانی: ۶۲۰.

۶- متفق علیه.

کرده بود، (بی گناه) باز می گردد»^۱. این بیان مانند فرموده خداوند ﷻ است که می فرماید:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ﴾ [البقرة: ۱۹۷].

«حج در ماهای معینی است، پس هرکس در این ماهها، حج را بر خود لازم گردانید، پس - در حج - نه رفتی است (مقاربت با همسر و یا هر سخنی در باره آمیزش با زنان) و نه فسوقی و نه جدالی است در حج، و هر کار خیری که انجام می دهید، خداوند ﷻ آن را می داند، و توشه بگیرید که در حقیقت بهترین توشه تقوی است، و ای خردمندان! از من بترسید». اما اگر در حج امروزه با دقت دیده شود، اشکال و انواعی از بی حرمتی های آشکار به محرمات و حدود خداوند ﷻ و سبک شمردن اعمال حج - از بسیاری حجاج - رخ می دهد که همه نتیجه عدم قدردانی حرمت و عظمت خداوند ﷻ چنان که باید و شایسته عظمت اوست، می باشد. قسمیکه علامه ابن القیم رحمه الله در این مورد سخنی نفیسی فرموده که: (خداوند ﷻ را چنان که سزاوار اوست، قدر نگذاشتن، به این معناست: آنانیکه اوامر او تعالی را سبک و حقیر شمرده اند، راه نافرمانی و ارتکاب نواهی او را در پیش گرفته و حقوق و واجباتی که بر آنهاست ضایع نمودند، از جانب دیگر خداوند ﷻ را فراموش کرده و دل هایشان از ذکر وی غافل شده تا بالاخره هوی و هوس را بر خوشنودی الله ﷻ مقدم دانستند و طاعت مخلوق را بهتر از طاعت الله ﷻ شمردند، تا آنکه حقوق پروردگار در کردار و گفتار، و علم و عمل و مال شان مسأله بی اهمیت و پسمانده گردیده، زیب و زینت دنیا را هدف آخری و غایت زندگی قرار داده اند)^۲.

پس برادر عزیز! برمن و تو لازم است حدود، حرمت و حریمی را که الله ﷻ تعیین کرده رعایت نموده همه کردار و گفتار خویش را مطابق و موافق فرامین الله ﷻ و رسولش در همه عرصه های زندگی خویش، اعم از فرایض، واجبات، سنن و مستحبات عیار

۱- متفق علیه.

۲- الجواب الکافی: ص ۹۸

سازیم، زیرا عمل صالح و مقبول آنست که موافق شریعت باشد، و اخلاص در عمل آنست که انگیزه آن رضا و خوشنودی الله ﷻ باشد.

برادرم! در این روزهای مبارک و پر فیض از ارتکاب گناه بپرهیز و باید سعی و تلاشت بر انجام فرایض و مناسک با صبر و شکیبایی بوده و دیگران را نیز بر آن توصیه و سفارش کن، چون راه نجات و رستگاری در چهار خصلت خلاصه شده: ایمان، عمل صالح، توصیه به حق، و توصیه به صبر.

ولی متأسفانه امروز بسیاری از مسلمانان دو خصلت اخیر را کاملاً ترک نمودند، و در دو خصلت اولی نیز کوتاهی می‌نمایند.

۳- اظهار بیزاری از مشرکان و تصمیم مخالفت با آنان

اسلام و شرک دو اندیشه متضاد است که با رسیدن یکی، دومی آن می‌کوچد، مثل شب و روز، آفتاب و مهتاب، ازینرو اولین اقدام مسلمانان بعد از برقراری امنیت و ثبات در مکه، پاک کاری و برچیدن مظاهر و آثار شرک بود، بلکه پیامبر ﷺ این موضوع را جدی گرفته و با شتاب بخاطر محو آن دست بکار شدند، و در فتح مکه هنگامیکه وارد آن شدند در گرداگرد خانه کعبه سیصد و شصت بت نصب شده بود، با چوبی که در دست داشتند بر آن بتان می‌کوبیدن و این آیه کریمه را می‌خواندند:

﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ﴾ [الإسراء: ۸۱]. «و بگو! حق آمد و باطل نابود شد».

همچنان این آیه را نیز می‌خواندند: ﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾ [سبا: ۴۹]. «بگو -ای محمد به آنان- حق آمد (اسلام و توحید و قرآن) و دیگر باطل از سر نمی‌گیرد و برنمی‌گردد»^۱. و آنحضرت ﷺ از داخل شدن به کعبه امتناع ورزیدند تا زمانیکه بت‌ها را از آن بیرون آوردند، عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمود: «هنگامیکه پیامبر خدا ﷺ وارد مکه شدند از داخل شدن به خانه کعبه خودداری نمودند، زیرا داخل آن بت‌ها وجود داشت،

سپس امر فرمودند تا بتها بیرون آورده شود.^۱ سپس هنگامیکه خداوند جلّ و علاّ این آیت را نازل کرد: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا﴾ [التوبة: ۲۸].

«ای مؤمنان! حقیقت این است که مشرکان نجس‌اند، پس نباید که به مسجد الحرام نزدیک شوند بعد از این سال». آنحضرت ﷺ به اطاعت امر خداوند جلّ و علاّ مبادرت ورزیده به ابوبکر صدیق رضی الله عنه امر فرمودند تا به مردم اعلان نماید که: «بعد از این سال (سال نهم هجرت) مشرک حق ندارد حج کند».^۲ پیامبر خدا ﷺ در این حج سعی ورزیدند تا با مشرکین بطور علنی مخالفت خویش را اعلان داشته، و با پیروی از خط مشی ابراهیم علیهما السلام را در بسیاری از شعایر و احکام حج بپیمایند، و در یکی از خطبه‌هایشان به مردم اعلان نمودند که: «راه و روش ما با آنها (مشرکان) مخالف است».^۳ سپس از اعمال و کردار مشرکین اظهار برائت نموده، در خطبه روز عرفه چنین فرمودند: «آگاه باشید! هر آنچه از امور جاهلیت است در زیر دو گامم نهاده شده است و خون‌های جاهلیت هدر است و اولین خونی را که از خون‌های دوره جاهلیت بی‌اعتبار می‌شمارم، خون ربیعہ بن الحارث است که در قبیله بنی سعد برای شیرخوارگی داده شده بود و بوسیله قبیله هذیل بقتل رسید، و سود زمان جاهلیت بی‌اعتبار است و نخستین سود از سودهای مان در دوران جاهلیت را که بی‌اعتبار می‌شمارم، سود عباس بن عبدالمطلب است که همه‌اش را بی‌اعتبار اعلان می‌کنم».^۴ مخالفت آنحضرت ﷺ با مشرکین آشکار بود، ایشان بر این نکته تأکید می‌ورزیدند که دین و آیین مسلمانان با ملت حق گرای ابراهیم علیهما السلام یکی بوده و اختلافی وجود ندارد، بنابراین ایشان ابن مربع رضی الله عنه را به عرفات فرستادند تا به مردم

۱- صحیح بخاری: ۱۶۰۱.

۲- متفق علیه.

۳- سنن بیهقی: ۱۲۵/۵، مستدرک حاکم: ۳۰۴/۲ و فرمود: مطابق شرط شیخین است و ذهبی با وی موافق است.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

اعلان بدارد که: «ای مردم بر مشاعرستان - در عرفه - باقی بمانید، زیرا شما بر سنت و طریقت ابراهیم علیه السلام قرار دارید»^۱. چون قریش وقوف در مزدلفه را اختراع نموده بودند. همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله بخاطر اظهار مخالفت با مشرکین اعلان نمودند که امت ایشان از تاریخ شکوهمند و عظیمی توحید برخوردارند که مردمان برگزیده و یکتا پرست خداوند جل جلاله در ادای این نسک پیشقدم بودند از اینرو در چند مقام، حج انبیای پیشین را از کعبه مشرفه یادآور شدند از جمله: زمانی که آنحضرت صلی الله علیه و آله از وادی ازرق می گذشتند پرسیدند: «این کدام وادی است؟ گفتند: این وادی ازرق است آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: مثل اینکه من موسی علیه السلام را می بینم که از گردنه کوه پایین می آید و با تلبیه به درگاه خداوند جل جلاله تضرع و زاری می کند سپس آنحضرت صلی الله علیه و آله بر کوه هرشا آمده پرسیدند: این کدام کوه است؟ گفتند: کوه هرشا. فرمودند: مثل اینکه یونس بن متی را نگاه می کنم که بر شتر سرخ پر پشم سوار است و پیراهنی از پشم بر تن دارد، و افسار شترش از لیف خرماسست، تلبیه می گوید»^۲. همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: «قسم بذاتیکه جانم در دست او است! عیسی بن مریم از فج الروحاء نیت احرام حج یا عمره، و یا هر دو را با همدیگر خواهد بست»^۳، اما شعایر و اعمالی که ایشان صلی الله علیه و آله از روی قصد، بخاطر مخالفت با مشرکین انجام دادند، عمده ترین آن را ذیلا یادآور می شویم:

*- تلبیه: مشرکان عهد جاهلیت تلبیه را با کلمات شرکی آمیخته نموده می گفتند: «إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلِكٌ»^۴. یعنی: «مگر شریکی داری که در ملکیت تو قرار دارد و مالک چیزی نیست». اما تلبیه ای که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به امتشان تعلیم دادند، تعهد به دوام عبودیت و عاجزی و ذلت، اخلاص، و اعتراف به یگانگی و عظمت خداوند جل جلاله را در بر

۱- سنن ابن ماجه: ۳۰۱۱، با تصحیح البانی: ۲۴۳۸.

۲- صحیح مسلم: ۱۶۶، و کوه هرشا در راه مدینه و شام، نزدیک جحفه قرار دارد.

۳- صحیح مسلم: ۱۶۶، با شرح نووی.

۴- متفق علیه.

دارد، پس شعار توحید، روح و مقصد تمامی عبادت‌ها است، و تبلیه کلید این عبادت بزرگ است که فقط با آن می‌توان به حج داخل شد.

*- پیامبر ﷺ با حضور یافتن‌شان در موقف بزرگ عرفات مخالفت خویش را با کفار و مشرکین قریش اظهار نمودند، زیرا قریش و قبایل هم کیش آن، قبلا در مزدلفه وقوف می‌کردند و می‌گفتند: ما (اهل الله) و حرم‌نشینان او هستیم، و جز از داخل حدود حرم، از جای دیگر به‌سوی منی روانه نمی‌شویم.^۱

*- همچنان پیامبر خدا ﷺ بخاطر مخالفت با مشرکین، از عرفه بعد از غروب آفتاب روانه مزدلفه، و از مزدلفه به‌سوی منی قبل از طلوع آفتاب روانه شدند، زیرا مشرکین عهد جاهلیت، عرفه را قبل از غروب آفتاب ترک می‌نمودند و مزدلفه را بعد از طلوع آفتاب، چنانکه از مسور بن مخرمه رضی الله عنه روایت شده که فرمود: «پیامبر خدا ﷺ در عرفه خطبه بما ایراد نمودند. ایشان رضی الله عنه در این خطبه بعد از ثنا و ستایش خداوند جل جلاله چنین فرمودند: «همانا مشرکین و بت‌پرستان از اینجا (عرفه) نزدیک غروب آفتاب، هنگامیکه آفتاب بر سرکوه‌ها مانند عمامه که بر سر مردان می‌باشد، حرکت می‌نمودند پس روش ما با آنها مخالفت دارد، و از مشعر الحرام هنگام طلوع خورشید از بالای کوه‌ها که مانند عمامه سر مردان می‌باشد، روانه منا می‌شدند، پس راه و روش ما با آنها مخالف است»^۲.

در روایت عمرو بن میمون چنین آمده که فرمود: «ما با عمر فاروق رضی الله عنه حج نمودیم، هنگامیکه می‌خواستیم از مزدلفه روانه منا شویم فرمود: مشرکین می‌گفتند: ای آفتاب! بر کوه ثبیر بتاب تا به‌سوی منا بشتابیم و روانه منا نمی‌شدند تا آنکه آفتاب طلوع می‌کرد، پس رسول خدا ﷺ با آنها مخالفت‌شان را اعلان نموده قبل از طلوع آفتاب به‌سوی منا حرکت

۱- متفق علیه.

۲- سنن بیهقی: ۱۲۵/۵ و مستدرک حاکم: ۳۰۴/۲ حاکم فرمود: این حدیث مطابق شروط شیخین می‌باشد. و هیشمی در مجمع الزوائد: ۲۵۵/۳ فرموده: راویانش، راویان صحیح‌اند.

نمودند»^۱.

*- چنانکه آنحضرت ﷺ بعد از ادای حج، ام المومنین عایشه رضی الله عنها را عمره دادند، تا با رسم و رواج مشرکان مغایرت صورت گیرد، زیرا مشرکان عمره بعد از حج را روا نمی‌دیدند تا آنکه ماه صفر داخل گردد. قسمیکه از ابن عباس رضی الله عنه روایت است که فرمود: «سوگند به خداوند! آنحضرت ﷺ عایشه رضی الله عنها را در ماه ذی الحجه بمنظور مخالفت با مشرکان عمره دادند، زیرا قریش وهم کیشان‌شان می‌گفتند: هرگاه پشم شتران بسیار گردد، و زخم‌های پشت آنها عافیت یابد، و ماه صفر داخل گردد، پس از آن عمره برای کسیکه بخواهد، روا گردد، آنها عمره را در ماه ذی الحجه و محرم، حرام می‌دانستند»^۲.

*- همچنان پیامبر خدا ﷺ بمنظور به خشم آوردن مشرکین، در اماکنی که آنها به خداوند عز وجله و پیامبرش کفر ورزیده و اعلان دشمنی نموده بودند، شعایر و مراسم دین اسلام را بر پا و عملی نمودند، طوریکه در منا فرمودند: «فردا در خیف بنی‌کنانه از وادی محصب فرود خواهیم آمد، جایی که مشرکان قریش و بنی‌کنانه گرد آمده و بر ضد بنی‌عبدالمطلب با هم پیمان بستند که با آنان خویشاوندی نکنند، و خرید و فروش نمایند، تا آندم که رسول خدا ﷺ را برای کشتن به آنان تسلیم نمایند»^۳. لیکن خداوند عز وجله نه تنها نیرنگ و توطیه مصمم گشته آنان علیه رسول اکرم صلی الله علیه و آله را محو و نابود ساخت، بلکه برنامه و دسیسه‌های‌شان را دگرگون ساخته و ناکام و نا امید شده به مقصود نرسیدند. سپس پیامبر خویش را نصرت بخشید و کلمه توحید را بلند و دین و آیین راست و مستقیم خود را کامل نمود. ابن قیم رحمته الله می‌فرماید: «آنحضرت ﷺ همیشه سعی می‌ورزیدند تا در جاهایی که مراسم و شعایر کفر به اجرا در می‌آمد، شعار توحید را بلند و پا برجا نمایند، چنانکه امر فرمودند تا در موضع بت‌های لات و عزی در طایف، مسجد

۱- صحیح بخاری: ۱۶۸۴، و سنن ابن ماجه: ۳۰۲۲.

۲- سنن ابو داود: ۱۹۸۷، با تحسین البانی: ۱۷۵۰.

۳- صحیح بخاری: ۱۵۹۰.

بنا گردد»^۱. مخالفت با مشرکین منحصر به اعمال پیامبر ﷺ نبوده بلکه اصحاب کرام را نیز در مواردی که به آنها ارتباط می‌گرفت امر می‌فرمودند، مانند امر ایشان به مسلمانان غیر قریش اینکه احرام ببندند تا با فرامین مشرکین که آن را خود پدید آورده بودند، مخالفت صورت گیرد، زیرا مشرکان قریش مردمان غیر قریش را که برای طواف می‌آمدند امر می‌نمودند تا با لباس‌هایشان طواف نمایند و اگر کسی احرام بر تن می‌داشت اجازه طواف را نداشت، مگر اینکه برهنه طواف نماید!

لیکن پیامبر ﷺ در سال نهم هجرت امر فرمودند تا در حج اعلان گردد که (بعد از امسال نباید شخصی برهنه به خانه کعبه طواف نماید)^۲.

همچنان آنحضرت ﷺ به آن عده یارانشان که قربانی را با خود نبرده بودند امر فرمودند تا حج تمتع نمایند، تا مخالفت با نسک و مراسم مشرکین صورت گیرد، زیرا مشرکین عمره نمودن در ماه‌های حج را از زشت‌ترین گناهان و گستاخی با ماه‌های حج می‌شمردند^۳. چنانکه پیامبر ﷺ انصار را امر نمودند تا میان صفا و مروه مخالف با رسم جاهلیت، سعی نمایند: «میان صفا و مروه سعی نمایید زیرا خداوند جلّ و علا آن را بر شما لازم گردانیده است»^۴. انصار در عهد جاهلیت چنین عادت داشتند که در وقت اراده حج، بنام بت‌هایشان نیت حج می‌کردند و سعی میان صفا و مروه را گناه می‌شمردند، چنانکه ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها این موضوع را به عروه بن زبیر بیان نمود: «عروه بن زبیر رضی الله عنه به خاله‌اش حضرت عایشه صدیقه رضی الله عنها گفت: بنابر این آیه (کسی که بین صفا و مروه سعی ننماید، بروی گناهی نیست) باکی نیست که بین این دو طواف ننمایم، عایشه رضی الله عنها فرمود: خواهر زاده عزیزم! اگر معنای آیه طوری که تو تأویل نمودی می‌بود، چنین می‌گفت:

۱- زاد المعاد: ۱۹۴/۲.

۲- صحیح بخاری: ۱۶۲۲.

۳- صحیح بخاری: ۷۲۳۰.

۴- صحیح ابن خزمه: ۲۷۶۴، این حدیث صحیح است.

(باکی نیست که طواف ننماید)، ولی این آیه در باره انصار نازل گردید که پیش از مسلمان شدن، در وقت اراده حج به نام بت (منات) که یکی از معبودان آنها بود، و روی تپه بلندی قرار داشت، نیت حج می‌کردند، و از سعی نمودن بین صفا و مروه خودداری نموده آن را گناه می‌شمردند، هنگامی که مسلمان شدند، از پیامبر خدا ﷺ از حکم سعی بین صفا و مروه پرسیده گفتند: یا رسول الله! ما از سعی نمودن میان صفا و مروه احساس گناه می‌کردیم، و همان بود که این آیت مبارکه نازل گردید: ﴿إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ [البقرة: ۱۵۸].

«در حقیقت صفا و مروه از شعایر الهی است». همانا خداوند ﷻ حج و عمره کسی را که میان صفا و مروه سعی نکند، کامل نمی‌گرداند.^۱ لذا ابن قیم رحمه الله نگاشته است: «شریعت اسلام در همه امور بویژه مناسک، بر مخالفت مشرکین انجام یافته است».^۲

پس خوشا به حال کسیکه راه و روش پیامبر ﷺ را سرمشق زندگی خویش قرار داده در هر قدم پیرو سنت ایشان بوده و از واقع شدن در مخالفت با ایشان بشدت حذر کرده و از پیروی یا مشابهت با مشرکین اجتناب می‌نماید، زیرا آنحضرت ﷺ در تمام امور زندگی با مشرکان مخالفت نموده و فرموده‌اند: «کسیکه از قومی تقلید کرد پس وی از آنهاست».^۳ همچنان آنحضرت ﷺ فرموده‌اند: «کسیکه مردمی را دوست بدارد با آنها حشر خواهد شد».^۴

۱- متفق علیه.

۲- حاشیه ابن قیم بر سنن ابو داؤد: ۱۴۶/۵.

۳- سنن ابو داود: ۴۰۳۱، با تحسین و تصحیح البانی: ۳۴۰۱.

۴- مستدرک حاکم: ۱۹/۳ بدون سند، لیکن حاکم بر صحت آن تاکید ورزیده است، و شاهی که آنرا تقویت می‌بخشد حدیثی که در بخاری به شماره ۶۱۶۹، ذکر است «شخصی همراه کسی است که دوستش می‌دارد» و حدیثی دیگر: «تو در روز قیامت همراه کسی حشر می‌شوی که دوستش می‌داری» متفق علیه.

۴- دعا و نیایش و اظهار عاجزی پیامبر خدا ﷺ در برابر پروردگار ﷻ:

دعا مقام و منزلت رفیع و شأن والایی دارد، زیرا بنده مسلمان در دعایش حضور قلب داشته، خشوع و شکستگی و عاجزی ببارگاه خداوند ﷻ را اظهار می‌نماید، پس بنابر منزلت بزرگ و مقامی که دعا میان سایر عبادات دارد، پیامبر ﷺ آن را عبادت واقعی و حقیقی خوانده می‌فرمایند: (دعا خودش عبادت است)^۱. یعنی: رکن اساسی عبادت دعاست، زیرا بنده در دعایش تنها از خداوند ﷻ مسألت و طلب نموده، جز الله ﷻ از هیچ‌کس استعانت، نصرت و شفا نمی‌جوید، چنانکه آنحضرت ﷺ فرموده‌اند: «هیچ چیزی گرامی و ارجمند در نزد خداوند ﷻ مانند دعا وجود ندارد»^۲.

پیامبر گرامی ﷺ در حج با جدیت کامل به اطاعت و عبادت پروردگار مشغول بودند و برای حصول رضا و خوشنودی او تعالی بشدت تلاش می‌نمودند. ایشان در طواف^۳ و در هنگام ایستادن بر کوه صفا و مروه، و در روز عرفه به زاری و التماس با اوقات طولانی به خداوند ﷻ پرداختند. آنحضرت ﷺ در روز عرفه درحالیکه بر شترشان سوار بودند، دستان مبارکشان را نزدیک به سینه‌شان بلند نموده مانند مسکینی که طعام بخواهد، از آغاز ایستادن در موقف عرفات، بعد از ادای نماز ظهر تا غروب آفتاب رو به سوی قبله دعا می‌کردند، چنانکه آنحضرت ﷺ در مزدلفه و مشعر الحرام، بعد از ادای نماز صبح آنقدر دعا کردند تا اینکه هوا روشن شد، قبل از اینکه آفتاب طلوع کند^۴. و در ایام تشریق نیز ایشان بعد از سنگ انداختن بر جمره کوچک و وسطی، جلو رفته فاصله می‌گرفتند و آنگاه رو به طرف قبله ایستاده دستانشان را بلند می‌کردند و تا مدت دیر دعا می‌نمودند^۵.

۱- سنن ترمذی: ۲۹۶۹، با تحسین و تصحیح البانی: ۲۵۹۰.

۲- صحیح ابن حبان: ۸۷۰، با اسناد حسن.

۳- سنن ابو داود: ۱۸۹۲، با تحسین البانی: ۱۶۶۶.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۵- صحیح بخاری: ۱۷۵۱.

ابن قیم رحمه الله می‌فرماید: «آنحضرت ﷺ به اندازه تلاوت سوره بقره ایستاده و دعا می‌کردند»^۱. این روایاتی است که در مورد دعای طلب حاجات از الله عزوجل، از آنحضرت ﷺ روایت شده است، اما دعاها متعلق به ذکر و ثنا و ستایش پروردگار که از ایشان روایت شده بسیار زیاد است و آنحضرت ﷺ هیچگاهی آن را ترک نکرده‌اند، چنانکه ثابت است که آنحضرت ﷺ از اولین گامی که از میقات ذی الحلیفه برداشتند تا آخرین لحظات برگشت و ورود به مدینه نبوی در تمام این مدت، زبان مبارکشان به ذکر خداوند عزوجل، با گفتن ثنا و ستایش پروردگار طوریکه شایسته آن است، و تلبیه و تکبیر و تسبیح و ذکر «لا إله إلا الله» و «الحمد لله» مشغول می‌بود، خلاصه در همه حالات چه سوار و یا پیاده، ذکر خداوند عزوجل را رها نکرده‌اند، و هرکه در صفات حج آنحضرت ﷺ دقت نماید، به این نکته پی خواهد برد^۲. و نکته مهمی دیگری که باید یادآور شد آنست، آنچه که از دعا و ثنا و ستایش و نیایش پیامبر ﷺ با پروردگارشان نقل شده است، نسبت به سایر امور حج بسیار کم است، زیرا این امر متعلق به رابطه و پیوند سری بنده با پروردگارش بوده و هر کسی با خداوند عزوجل راز و نیاز و طلب حاجاتی داشته و بوی محتاج است، لیکن آنحضرت ﷺ بمنظور تعلیم امت بعضی از دعاها را جهرأ خوانده‌اند تا سر مشق همیشگی به امت گردد، قسمیکه حدیث جابر رحمه الله بر این امر دلالت می‌کند که: «آنحضرت ﷺ این آیت را ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ [البقرة: ۱۲۵]. با آواز بلند تلاوت نمودند تا مردم بشنوند»^۳.

۱- زاد المعاد: ۲/ ۲۸۵، شاید استنادی وی فعل عبد الله ابن عمر رحمه الله که بیهقی آنرا نقل نموده است باشد: از ویره نقل است که فرمود: «ابن عمر رحمه الله بعد از سنگ ریختن به جمره در پهلوی چپ آن ایستاد و دعا نمود، به اندازه که اگر می‌خواستی، سوره بقره را تلاوت می‌کردی» سنن بیهقی: ۵/ ۱۴۹.

۲- بطور مثال به احادیث زیر مراجعه شود: صحیح بخاری شماره‌های: ۱۵۴۴، ۱۵۵۰، ۱۷۵۰، ۱۷۵۱، ۱۷۹۷. و صحیح مسلم: ۱۲۱۸، و سنن ترمذی: ۳۵۸۵، با تصحیح البانی: ۲۸۳۷.

۳- سنن نسایی: ۲۹۶۱، با تصحیح البانی: ۲۷۷۱.

و آشکار است که هدف از برپا نمودن مراسم حج، ذکر خداوند ﷻ است طوریکه آیت کریمه ذیل به آن اشاره نموده است، خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۱۹۹) فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ (۲۰۰) وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (۲۰۱) أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (۲۰۲) ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ تُحْشَرُونَ﴾ [البقرة: ۱۹۹-۲۰۳].

«پس چون مناسکتان را ادا نمودید، پس همان‌گونه که پدران تان را یاد می‌کنید یا بهتر و بیشتر از آن، خداوند ﷻ را یاد کنید. پس از مردمان کسانی هستند که می‌گویند: پروردگارا در همین دنیا به ما عطا کن و حال آنکه، برایش در آخرت نصیبی نیست، و از آنان کسانی هستند که می‌گویند: پروردگارا! به ما در دنیا بهره نیک و در آخرت هم بهره نیک عطا فرما و ما را از عذاب دوزخ در امان بدار، اینانند که از -جنس- آنچه که به عمل آورده‌اند، آنان را بهره‌ای است و الله سریع الحساب است، و خداوند ﷻ را در روزهایی معین یاد کنید) یعنی در ایام تشریق». همچنان فرموده او تعالی: ﴿لَيْشَهِدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةٍ الْأَنْعَامِ﴾ [الحج: ۲۸].

«تا شاهد منافی برای خویش باشند و تا نام خداوند ﷻ را در روزهای معلومی یاد کنند بر ذبح آنچه که الله به آنان از چهارپایان مواشی روزی داده است». بلکه همه اعمال و شعایر حج بمنظور ذکر خداوند ﷻ وضع شده است، قسمیکه حدیث عایشه رضی الله عنها بر این موضوع گواه است: «همانا طواف به کعبه و میان صفا و مروه، و سنگ پرتاب کردن بر جمره‌ها از برای ذکر خداوند ﷻ است»^۱.

۱- جامع ترمذی: ۹۰۲، با تصحیح و تحسین ترمذی، و سنن ابی داود: ۱۸۸۸، و مستدرک حاکم: ۱/ ۴۵۹ با تصحیح حاکم و موافقت ذهبی با وی، و مخالفت البانی با آنها بر تضعیف آن (۲۰۵۶).

و حدیث نبیسه الهذلی رضی الله عنه که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: «ایام تشریق روزهای خوردن و نوشیدن و ذکر خداوند جل جلاله است»^۱.

ملاحظه می‌گردد، دعا‌های که از پیامبر صلی الله علیه و آله در حج روایت شده همه دعا‌های جامع و عام است مانند دعای ایشان میان دو رکن (یمانی و حجر الأسود): «رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»^۲. یعنی: «پروردگارا! در دنیا و آخرت به ما نیکی عطا فرما و ما را از عذاب دوزخ نجات ده». لذا خوشبخت و رستگار کسی است که خود را ملزم به پیروی از رسول خدا صلی الله علیه و آله دانسته و اعمال خویش را با سنت ایشان مزین کند، و با حضور قلب و توجه کامل، و خشوع و شکستگی، و اظهار بیچاره‌گی و ذلت و عاجزی به بارگاه پروردگار روی آورده و قبل از عرض حاجاتش توبه و استغفار صادقانه کرده و با اصرار شدید حاجتش را از خداوند جل جلاله خواسته و به اسماء و صفات گرانقدرش به پیشگاه او توسل بجوید، و از ضایع نمودن اوقات در اموری که سودی بوی نمی‌رساند اجتناب ورزیده و در دعای خویش، زحمت، مشقت و سختی‌های دنیا را از خداوند طلب نکند^۳.

۵- خشم و غضب بخاطر خداوند جل جلاله و باز ایستادن در حریم ارزش‌های شرعی

خشم در راستای دفاع از دین خداوند جل جلاله، و حیثیت، جان، مال و سایر ارزش‌های مسلمان، و توقف نمودن وی در حریم تعیین شده شرعی، علامه ایمان، تقوای عالی، صدق، اخلاص و کمال بندگی بشمار می‌رود، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که پرهیزگارترین مردمان بودند، بخاطر حفظ حرمت دین خشمگین می‌شدند و در عین زمان آگاه‌ترین مردمان به حدود و حرمت دینی بودند. در رابطه با خشم و غضب پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بخاطر خدای جل جلاله و حفظ

۱- صحیح مسلم: ۱۱۴۱.

۲- سنن ابی داود: ۱۸۹۲، با تحسین البانی: ۱۶۶۶.

۳- در تفسیر ابن کثیر: ۵۵۹/۱ اثری از انس رضی الله عنه در مورد عدم طلب نمودن سختی در دنیا ذکر است که به آن مراجعه شود.

حرمت و ارزش‌های دینی، نمونه‌های از مواقف ایشان در حج هویدا شده است که به برخی از این مواقف اشاره می‌نمایم:

*- آنحضرت ﷺ در میقاتگاه ذوالحلیفه یک شبانه روز کامل را سپری نمودند تا کسانی که عزم حج را دارند به ایشان بپیوندند، و همچنان به امر پروردگار سبحان نماز بگذارند، قسمی که از ابن عباس رضی الله عنه روایت است که فرمود: «از رسول خدا ﷺ در وادی عقیق شنیدم که می‌فرمودند: شب گذشته جبریل علیه السلام از جانب پروردگار آمد و فرمود: در این وادی مبارک نماز بخوان، و نیت کن که اعمال عمره را با اعمال حج یکجا انجام دهی»^۱. زیرا نظر به قول برگزیده شده، آنحضرت ﷺ روز شنبه بعد از آنکه نماز ظهر را در مسجدشان چهار رکعت خواندند، رهسپار ذوالحلیفه میقات اهل مدینه شدند، و روز یکشنبه بعد از ادای دو رکعت نماز مسافران ظهر، بسوی مکه مکرمه حرکت نمودند^۲. ابن کثیر رحمه الله چنین فرموده است: «چنان ظاهر می‌گردد که امر شدن ایشان صلی الله علیه و آله به نماز در وادی عقیق، در حقیقت امری از جانب خداوند جل جلاله بر اقامت گزیدن آنحضرت ﷺ بود تا نماز ظهر روز بعدی را نیز ادا نمایند، زیرا امر به نماز در وادی عقیق در شب صورت گرفت، و ایشان اصحاب را بعد از نماز صبح آگاهی دادند، که در این صورت جز نماز ظهر، نماز دیگری در پیشرو نبود، لذا خداوند جل جلاله بوسیله جبریل امر فرمود تا این نماز را در آن وادی مبارک ادا نمایند»^۳. پس در چنین توقف و انتظار طولانی، زحمت و مشقت آشکارا بر مسافری که ده‌ها هزار نفر را در رکاب دارد هویدا است.

*- آنحضرت ﷺ در مکه از احرام بیرون نیامدند، زیرا ایشان قربانی را با خود برده

۱- صحیح بخاری: ۱۵۳۴، وادی عقیق از شهر مدینه چهارمیل فاصله دارد، همچنان از ابن عمر رضی الله عنهما روایت است که فرمود: «هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله در ذوالحلیفه استراحت کرده بودند، در خواب دیدند که کسی برایشان گفت: تو در وادی مبارکی قرار داری» صحیح بخاری: ۱۵۳۶.

۲- سیرت نبی ابن کثیر: ۲/۲۱۵، و زاد المعاد: ۲/۱۰۲.

۳- سیرت نبی از ابن کثیر: ۴/۲۲۲.

بودند، لیکن بخاطر رعایت حال اصحاب، کسانی را که با خود قربانی نبرده بودند، دستور دادند تا بعد از ادای عمره، از احرام بیرون آیند، و بجای نیت حج، نیت عمره نمایند، ولی برخی از اصحاب پیامبر ﷺ در اجرای امر ایشان تاخیر نمودند، به این گمان که مسأله شاید اختیاری باشد، حتی بعضی از آنان نظر به بی‌رغبتی‌شان در بیرون آمدن از احرام گفتند: «ما به منا میرویم درحالی‌که از ذکرهای ما منی بچکد!» یعنی: اگر از احرام بیرون بیایم و سپس با همسران مان همبستر شده جماع نمایم چگونه می‌شود که متصل به این عمل، نیت حج نموده و به طرف منا برویم، زیرا انسان در وقت حج باید از انجام دادن چنین اعمالی دور باشد، با شنیدن همچو عبارات و عدم تنفیذ دستور ایشان، آنحضرت ﷺ بخاطر خداوند عزوجل، که چون ایشان فرستاده اوست و از ایشان نافرمانی صورت گرفته است، از میان اصحاب برخاسته بر ام المؤمنین عایشه صدیقہ رضی اللہ عنہا داخل شدند، درحالی‌که در چهره مبارک‌شان رضی اللہ عنہ آثارخشم و غضب دیده می‌شد، حضرت عایشه رضی اللہ عنہا فرمود: (ای رسول خدا! چه کسی شما را خشمگین و ناراحت نموده است، که با این کار وارد دوزخ خواهد شد؟!).

آنحضرت ﷺ فرمودند: «آیا ندانستی که مردم را به کاری دستور دادم، لیکن در تنفیذ آن متردد هستند، و اگر آینده کارم را می‌دانستم اینچنین نمی‌کردم، -قربانی نمی‌آوردم- و آن را عمره قرار می‌دادم، و قربانی را از مکه خریداری می‌کردم، سپس مانند آنها از احرام بیرون می‌آمدم»^۱. آنحضرت ﷺ بیرون آمدند و میان اصحاب کرام ایستاده فرمودند: «چنانکه خوب می‌دانید، من با تقواترین و صادق‌ترین و نیکوترین بنده خدا نسبت به همه شما هستم، اگر من هدی (قربانی) را با خود نمی‌آوردم، همین کاری را که به شما می‌گویم، انجام می‌دادم، پس از احرام خارج شوید»^۲. صحابه رضی اللہ عنہم چون این سخن را شنیدند، موافق دستور پیامبر خدا ﷺ عمل نمودند.

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۱.

۲- متفق علیه.

*- همچنان آنحضرت ﷺ هنگامیکه از عادت ماهانه ام المومنین صفیه رضی الله عنها آگاه شدند، درحالیکه ایشان رضی الله عنه نمی دانستند که صفیه رضی الله عنها در روز نحر (عید) طواف فرضی را انجام داده است، و بعد از آن قاعده -معذور- شده است، آنحضرت رضی الله عنه فرمودند: آیا او حبس کننده و نگهدارنده ما -از بر گشتن به مدینه- است؟^۱

زیرا اگر اینکار میشد، مسلمانان در تنگناه شدیدی قرار می گرفتند، چون بخاطر وی (صفیه رضی الله عنها) باید همه مردم انتظار مانده و مشقت بزرگی را تحمل می شدند.

پس ای بنده خدا! بهترین مردمان روی زمین حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم را قدوه و سرمشق امور خویش گردان، و از جمله کسانی باش که هنگام پایمال شدن حرمت و ارزش های دینی، بخاطر خوشنودی خداوند جل جلاله خشنماک می شوند و از حریم خداوندی و اوامر و نواهی او تعالی سر نمی پیچند و از عمل به طاعت وی صلی الله علیه و آله و سلم سر باز نمی زنند، پس از این چنین اعمال زشت پرهیزکن، زیرا یکی از اسباب هلاکت و در فتنه واقع شدن بنده مسلمان می گردد، طوریکه خداوند جل جلاله فرموده است: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [النور: ۶۳].

«پس کسانی که از فرمان او (پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم) تمرد می کنند، باید برحذر باشند از آن که، فتنه ای به ایشان رسد یا به عذابی دردناک گرفتار شوند».

و اگر خواهان پیروزی و رستگاری در دنیا و آخرت هستی پس در همه برنامه های زندگی از فرامین و دساتیر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمانبرداری نموده و آن را سرمشق زندگی خویش قرارده، چنانکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرموده اند: «از آنچه شما را منع کردم پرهیز نمایید و به آنچه شما را دستور داده ام آن را بجای آورید تا اندازه که توانایی آن را دارید، که همانا کسانی که پیش از شما بودند، بسبب سوال های بسیار و اختلاف شان بر پیامبران شان نیست و نابود شدند»^۲. و وصیت عارف را هیچگاه فراموش مکن که فرموده است: «هرگاه به این

۱- صحیح بخاری: ۱۷۷۲.

۲- متفق علیه

عبارت در کتاب خداوند ﷻ برخوردی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ «ای مومنان» پس به آن گوش فرا داده و دقت نما که ترا به خیری امر می‌کند، و یا اینکه از شری ترا باز می‌دارد^۱. و مبدا از آن غافل شوی، زیرا غفلت و روی گردانی از آن، یکی از اسباب بدبختی، و محروم شدن بنده از سعادت و خوشبختی دنیا و آخرت است.

۶- فروتنی، آرامش و وقار

حضور و سکون قلب، در متانت اعضا و وقار انسان آشکار می‌گردد، زیرا ظاهر بنده نمایندگی از باطن وی می‌کند^۲، پیامبر خدا ﷺ در حج با این دو صفت حمیده آراسته بودند، ایشان ﷺ با قلب آرام و بدون اندیشه و نگرانی به مناسک خویش را با کمال بنده‌گی به خداوند ﷻ و درانتهای شکسته نفسی و اظهار عاجزی به خداوند سبحان، و با چشمان پر از اشک، و گریه و ناله و زاری به بارگاه الله تبارک و تعالی، با دستان بلند به دعا و ثنای خداوند و ایستادن طولانی^۳، انجام دادند که روایات متعددی در این مورد ذکر شده است از جمله: فرموده حضرت جابر ﷺ که حالت آنحضرت ﷺ را در وقت طواف چنین بیان نموده است: «پیامبر خدا ﷺ بعد از لمس نمودن حجر الأسود، در حالیکه اشک از چشمان‌شان جاری بود، سه دور طواف را شتابان، و چهار دور طواف دیگر را با رفتار عادی انجام دادند، و هنگامیکه از طواف فارغ شدند، حجرالاسود را بوسیدند و دستان‌شان را بر آن گذاشتند سپس بر روی مبارکشان مسح نمودند»^۴.

همچنان از سالم ﷺ نقل شده که ابن عمر ﷺ جمره کوچک را به هفت سنگریزه می‌زد و با زدن هر سنگریزه تکبیر می‌گفت، بعد از آن پیش می‌رفت تا به همواری می‌رسید، در

۱- این سخن از فرموده‌های عبدالله ابن مسعود ﷺ می‌باشد: سنن سعید بن منصور ۸۴۸.

۲- فتح الباری از ابن حجر: ۲ / ۲۶۴.

۳- روایات زیادی در این مورد ذکر شده بطور مثال: صحیح بخاری شماره: ۱۷۵۱، و صحیح مسلم شماره: ۱۲۱۸.

۴- سنن کبری از بیهقی: ۵ / ۷۴، و ابن کثیر ﷺ در سیرت نبی فرموده: اسناد آن جید است ۳ / ۳۱۷.

آنجا روی به قبله، مدت طولانی دست‌هایش را بالا کرده دعا می‌نمود. بعد از آن جمره میانه را با سنگریزه می‌زد، بعد از آن طرف شمال را می‌گرفت تا به همواری می‌رسید، در اینجا نیز روی به قبله مدت طولانی دست‌هایش را بالا کرده و دعا می‌کرد، بعد از آن جمره عقبه را از قسمت پایانی وادی رمی می‌کرد، و در آنجا توقف نمی‌کرد، بلکه بر می‌گشت و می‌فرمود: پیامبر خدا ﷺ را دیدم که همین طور می‌نمودند.^۱ چنانکه آنحضرت ﷺ با متانت و وقار، و آرامش خاطر و اعضا، با سیر نرم و آرام، مناسک را ادا نمودند، قسمیکه جابر رضی الله عنه روایت نموده است که آنحضرت ﷺ درحالی روانه منا شدند که سکون و آرامش برایشان هویدا بود.^۲

فضل بن عباس رضی الله عنه نیز روایت نموده که: «هنگامیکه پیامبر خدا ﷺ از عرفه حرکت نمودند با سکون و آرامی سیر می‌نمودند تا آنکه به مزدلفه رسیدند».^۳

همچنان عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت نموده که وی در روز عرفه با پیامبر خدا ﷺ به طرف مزدلفه می‌آمد، در این هنگام پیامبر خدا ﷺ از پشت سر هیاهوی مردم و زدن شتران را شنیدند، ایشان رضی الله عنه با تازیانه که بدست داشتند، به‌سوی مردم اشاره نموده و فرمودند: «ای مردم! آرام و با وقار باشید، ثواب و خیر در شتاب و تیز رفتن نیست».^۴

۱- صحیح بخاری: ۱۷۵۱، ۱۷۵۳، ابن قیم رحمته الله در مورد عدم توقف آنحضرت ﷺ بعد از زدن جمره عقبه فرموده است: شاید بخاطر تنگی مکان در وادی منا توقف نکردند، و گفته شده است: آنحضرت ﷺ بر این عادت بودند که در وسط عبادت دعا می‌نمودند و ثابت نشده که بعد از فارغ شدن از عبادت دعا نموده باشند و هرکسی روایت کرده که ایشان رضی الله عنه بعد از فارغ شدن از عبادت دعا نموده اند، مرتکب اشتباه بزرگی شده است، زاد المعاد: ۲/ ۲۸۶.

۲- سند احمد با اسناد صحیح: ۱۸۱۶.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۷۱، عمر بن عبد العزیز رضی الله عنه از این حدیث استدلال نموده در خطبه روز عرفه به مردم فرمود: «پیشی گرفتن در تیز رانی اسب و شتر نیست، بلکه سبقت کسی جسته که مورد عفو خداوند جل جلاله قرار گرفته باشد» فتح الباری: ۵۲۲/۳.

۴- صحیح بخاری: ۱۶۷۱.

پس برادر عزیز، حاجی محترم! سعی و تلاشت این باشد که حج و سایر عبادات صرف برای خدا ﷻ و مطابق سنت رسول اکرم ﷺ باشد، و در ادای مناسک حج از شتاب اجتناب نموده، وقار و آرامش، و اطمینان و حضور قلب را فراموش مکن، و در کردار و گفتار خویش دقت نموده معنا و هدف آن را درست درک کن، زیرا اینکار باعث می شود تا در همه اعمال حکیمانه تصرف نموده و باطل را از حق تمیز نمایی.

حج را با راحت خاطر انجام بده و از اعمال مردمان جاهل که می خواهند هرطور شود ولی زودتر مراسم حج را بپایان برسانند و به خانه های شان برگردند، در حذر باش، زیرا زبان حال آنها چنین می گوید که: پروردگارا! ما را از این مراسم به راحتی بیار، و نمی گویند که: پروردگارا! با برپا داشتن مراسم حج، بما اطمینان و راحت خاطر نصیب فرما.

۷- خیرخواهی و پیشبردن آن

الله ﷻ بندگان را به تقوا و سبقت جستن در امور خیر تشویق و ترغیب نموده است، چنانکه خداوند ﷻ می فرماید: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ [البقرة: ۱۹۷].

«و توشه بگیرید که در حقیقت بهترین توشه تقواست». همچنان خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۱۳۳].

«و بشتابید بسوی آمرزشی از جانب پروردگار خویش و بهشتی که پهنای آن مانند عرض آسمان ها و زمین است، برای پرهیزگاران آماده شده است».

و همچنین آنحضرت ﷺ براساس پیشی گرفتن در امور خیر و عهده دار شدن آن مانند همیشه، در ایام حج نیز بر آن تلاش می ورزیدند، که چند مظهر از مظاهر آنرا خدمت تان پیشکش می نمایم:

*- حرص، دقت و تلاش جدی پیامبر ﷺ در عملی نمودن مستحبات نسک حج

مانند: غسل نمودن برای احرام، خوشبو کردن جسم مبارکشان قبل از نیت احرام و بعد از بیرون آمدن از آن، و بریدن کوهان شتران قربانی و آویختن قلاده بر آنان، و تلبیه گفتن ایشان با صدای بلند تا آنکه به جمره بزرگ رسیده و سنگریزه ریختند، و معظم شمردن کعبه و آغاز مناسک از آن که با طواف آغاز یافت، و دویدن آرام ایشان در سه دور اول طواف، و لمس کردن رکن یمانی، و ادا نمودن دو رکعت نماز بعد از طواف، پشت مقام، و دعای ایشان بر کوه صفا و مروه، و سرعت ایشان در همواری وادی میان کوه صفا و مروه، و ذکر خدا گفتن ایشان هنگام لمس کردن رکن یمانی و حجر الاسود، و هنگام پرتاب نمودن سنگریزه بر جمره‌ها^۱، و سایر سنت‌های حج که بسیاراند.

*- همچنان پیامبر ﷺ در حرکت از مزدلفه بسوی منا قصدا تأخیر نمودند تا اینکه فضا قبل از طلوع آفتاب کاملاً روشن شد، هرچند که می‌توانستند بخاطر وجود خانواده و ضعیفانی که همراه داشتند، قبلاً حرکت کنند.^۲

*- چنانکه آنحضرت ﷺ بخاطر سبقت در کارهای خیر، صد شتر را قربانی نمودند، هرچند می‌توانستند در هفتم حصه یک شتر یا گاو شریک شوند، و یا یک گوسفند را قربانی نمایند، لیکن حرص شدید ایشان نسبت به اعمال خیر بود که تعداد زیاد شتران را قربانی نمودند.^۳

نکته قابل ملاحظه اینست که آنحضرت ﷺ همه مناسک و مراسم حج را خودشان پیش بردند و در اموری که امکان وکالت و یا نیابت وجود هم داشت، باز هم خود ایشان آن را انجام می‌دادند، مگر اینکه ضرورتی ایجاب می‌کرد، طوریکه در ذبح قربانی، بعد از آنکه خود ایشان با دستان مبارکشان شصت و سه شتر را ذبح کردند، علی رضی الله عنه را قایم مقام

۱- صحیح بخاری شماره‌های: ۱۵۳۹ و ۱۵۴۵ و ۱۶۹۷ و ۱۶۱۵ و ۱۷۵۱. و صحیح مسلم شماره‌های: ۱۱۸۴ و ۱۲۱۸ و جامع ترمذی شماره‌های: ۸۳۰ و ۸۵۶ با تصحیح البانی: ۶۶۴ و ۶۷۹ و مسند احمد: ۴۶۸۶.

۲- متفق علیه.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۸۸، زاد المعاد: ۲/۲۲۱، و حجه الوداع از ابن حزم: ۱۳۹.

خویش در ذبح شتران باقیمانده برگزیدند^۱، و در روایتی آمده است که آنحضرت ﷺ علی ﷺ را در قربانی با خود شریک نموده بودند^۲، که در این صورت علی ﷺ قایم مقام نه، بلکه بخاطر شراکت در قربانی با ایشان، ذبح باقی شتران را بعهدہ گرفت.

پس وقتی که آنحضرت ﷺ همه مناسک را خود پیش برده و قایم مقامی در مناسکشان اختیار ننمودند، پس ایرادی نیست که در بعضی از امور خدمتگاران برگزینند مانند، بریدن کوهان شتران قربانی^۳، و نصب نمودن قبه در نمره عرفات، و جمع آوری سنگریزه از مزدلفه برای ایشان ﷺ، و نگهداشت و توجه به شتران سواری آنحضرت ﷺ^۴ و غیره، زیرا این اعمال از دو حالت خالی نیست: یکی اینکه این اعمال اصلاً مربوط به نسک نیست، و یا اینکه اموری است که به ایشان تعلق نمی گیرد.

لیکن اگر حج آنحضرت ﷺ با دقت، بررسی و پیگیری شود، درخواستیم یافت که ایشان با سعی و کوشش جدی و رغبت شدید، و با وجه احسن و اکمل، اعمال حج را انجام می دادند، ایشان تلاش می ورزیدند تا اعمال افضل را عملی نموده و از مفضول اجتناب ورزند، مگر در حالات خاصی که مصلحت بزرگی در آن نهفته می بود مانند طواف نمودن ایشان دورخانه کعبه، و سوار شدن ایشان در سعی میان صفا و مروه در حالت سوار بر شتر، و یا لمس کردن حجرالاسود با عصای که سرش کج بود^۵، این همه اعمال را بخاطری سوار بر شتر انجام دادند، چون مردم دور و پیش ایشان را گرفته بودند و هر یک پرسش داشت و همه می خواستند آنحضرت ﷺ را تقلید کنند، و بسیاری از اصحاب بار اول بود که حج می کردند، بدین ملحوظ خواستند تا به مردم نمایان شده به

۱- سنن ابن ماجه تا تصحیح البانی: ۲۴۹۴.

۲- متفق علیه.

۳- صحیح ابن خزیمه: ۲۶۰۹، با اسناد صحیح و سیرت نبی از ابن کثیر: ۲۲۸/۴.

۴- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۹، با تصحیح البانی: ۲۴۵۵.

۵- مسند احمد: ۲۷۲۹۰، هیشمی در مورد این حدیث فرموده: اسناد آن را کسی تجرید و یا توثیق نکرده است.

۶- متفق علیه.

سوالات آنها پاسخ گویند و آنها مناسک را از ایشان ﷺ بیاموزند. پس برادر عزیز! در این مراسم پر فیض با عزم راسخ به اعمال خیر سبقت بجو، و تا توان داری اعمالی که ترا بخداوند ﷻ نزدیک می سازد انجام بده، زیرا این روزها، بهترین روزهای زندگی توست، این موسمی است که بنده به خداوند ﷻ رجوع نموده با پرستش صادقانه و نیایش و تعظیم، و احترام فوق العاده، او تعالی را عبادت می نماید، و آنچه که به خداوند ﷻ می رسد، اخلاص و تقوای شخص است، زیرا پروردگاره هیچ چیزی بندگان محتاج نیست و از همه مخلوقاتش بی نیاز است، و آنچه که خداوند ﷻ از بنده می خواهد، تقواست^۱. چنانکه او تعالی به مال و چهره بنده نمی نگرد بلکه قلب را نگاه می کند^۲. پس آستین همت را بر زده از تنبلی و کسالت حذر کن، زیرا سال و روز زندگی ات زودگذر بوده و دوباره بر نمی گردد، و بدان که امروز فرصت سعی و عمل است و محاسبه نیست، لیکن فردا محاسبه است و عملی نخواهد بود. پس کسیکه در این دنیا تلاش ورزیده و سعی بخرچ دهد، رستگار خواهد شد، و کسیکه وقت را ضایع نماید و از آخرت و محاسبه آن غافل گردد از جمله زیانکاران خواهد بود، چنانکه پیامبر ﷺ فرموده اند: «کسیکه عملش او را عقب بیندازد، نسبش نمی تواند او را سبقت دهد»^۳.

۸- اعتدال و میانه روی در کارها

اعتدال و میانه روی در همه امور، کاریست پسندیده، در مقابل، افراط و یا تفریط در همه عرصه ها، زشت و قابل نکوهش می باشد، و هر صفت پسندیده، در میان افراط و

۱- چنانکه خداوند ﷻ فرموده است: ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ﴾ [الحج: ۳۷]. «هرگز گوشت های آنها - صدقه و قربانی - به خداوند ﷻ نمی رسد و نه خون های آنها، ولی این تقوای شماست که به وی می رسد».

۲- چنانکه در حدیث شریف آمده: «خداوند ﷻ به پیکرها و چهره های شما نمی نگرد، بلکه به دلها و اعمال شما می نگرد» نزد مسلم: ۲۵۶۴.

۳- صحیح مسلم: ۲۶۹۹.

تفریط قرار دارد، دین اسلام که کامل‌ترین شریعت‌ها، و از استوارترین برنامه‌ها و روشن‌ترین روش‌ها برخوردار است، برمیانه‌روی در همه امور تأکید می‌ورزد، آری! امت محمد ﷺ بهترین امت‌ها و میانه‌روترین آنها بوده و از هرگونه افراط و تفریط بدور هستند، نه مانند یهود و مشرکان مادی گرا هستند و نه مانند برخی از مسیحیان، روحانی محض، بلکه پیروان اسلام حق جسم و روح را ادا کرده و با فطرت انسانی هم آهنگ می‌باشند، چنانکه پیامبر بزرگ اسلام ﷺ به امت‌شان دستور فرموده‌اند: «میانه‌روی را در پیش گیرید، زیرا کسی که در دین سخت‌گیری کند، سرانجام مغلوب سخت‌گیری‌اش خواهد شد»^۱. همچنان آنحضرت ﷺ می‌فرمایند: «میانه‌روی را پیشه کنید تا اینکه به مقصود برسید»^۲.

بارزترین احوال آنحضرت ﷺ در این حج که از لابلای اخلاق عالی‌شان آشکار گردید، میانه‌روی و اعتدال ایشان در ادای مناسک و سایر امور، و نفرت و کراهت آنحضرت ﷺ از افراط و تفریط بود، ما برای آشنایی بیشتر به این خصوص، در احوال آنحضرت ﷺ با پروردگارشان، به نگرش و بررسی دقیق نیاز داریم که می‌توان آن را در دو بخش خلاصه کرد:

اول: اعتدال و میانه‌روی آنحضرت ﷺ در عنایت و توجه جدی ایشان به پیوسته بودن و بستگی با پروردگار سبحان از یک سو، و آموزش و قیادت امت، و رعایت امور اهل بیت بخصوص همسران ایشان از سوی دیگر، و همدردی و دلسوزی بر آنها از جانب دیگر.

دوم: اعتدال و میانه‌روی در حقوق معنوی و جسمی مربوط به خود ایشان، آشکار است که در همچو فضای ایمانی پر از رحمت و نور و برکت، امکان آن می‌رود که بسیاری از مردم را به تفریط و بی‌توجهی به جسد، و یا افراط در حق روح‌شان بکشاند،

۱- مسند احمد: ۱۹۷۸۶، با اسناد صحیح.

۲- صحیح بخاری: ۶۴۶۳.

لیکن از احوال حج آنحضرت ﷺ در می‌یابیم که ایشان توجه و عنایتی شدید به جسد مبارکشان داشتند، بطور مثال ایشان در روز ترویجه (روز هشتم ذی الحجه) به منا تشریف بردند تا به عرفه نزدیک باشند^۱، و در شب عرفه و شب مزدلفه خوابیدند، و روز عرفه روزه نداشتند، و در همین روز در زیر قبه که قبلاً برای ایشان نصب گردیده بود، ایستادند، و در شب مزدلفه نمازهای نفلی قبل و بعد نماز شام و خفتن را ترک کردند، و شب را کاملاً بدون قیام لیل خوابیدند، همچنان در سیر و انتقال میان مشاعر، و هنگام انجام دادن بعضی از مناسک، مانند طواف و سعی و پرتاب سنگریزه بر جمره‌ها از شتر استفاده نمودند، چنانکه بخاطر خدمت‌گذاری خویش خادمی برگزیدند،^۲ و.....غیره اموری که جسد را راحت و نیرو بخشیده و برادای هدف بزرگ که عبارت از دعا و مناجات، و ادای مناسک با حضور قلب و فکر، و اطمینان خاطر است، آماده، استوار و قادر می‌گرداند. و حدیث ام‌الحصین رضی الله عنها دلیل واضحی بر اعتدال و میانه‌روی آنحضرت ﷺ در حج است، وی فرمود: «من با پیامبر خدا ﷺ در حجة الوداع شرکت داشتم، ایشان را در حالی دیدم که بر شتر سوار بودند و بلال رضی الله عنه و اسامه رضی الله عنه با ایشان نیز سوار بودند، یکی آنها شتر را می‌راند و دیگری چادر را بر سر رسول الله ﷺ قرار داده بود تا از گرمی آفتاب جلوگیری کند، آنحضرت ﷺ در ضمن سخنان‌شان فرمودند: «بشنوید و فرمان برید اگرچه بر شما غلام سیاه و گوش بریده‌ای مقرر شود که شما را به کتاب الله رهبری نماید»^۳.

ام‌الحصین رضی الله عنها در این حدیث اموری مختلف و متنوعی از احوال پیامبر ﷺ در حج را روایت نموده است مانند: پرتاب سنگریزه بر جمرات، و سوار شدن ایشان بر شتر در ادای مناسک، و استفاده از سایه بان، و سیر با آرامی و وقار، و خدمت‌گذاری برخی از

۱- سنن ابی‌داود: ۱۹۱۱، با تصحیح البانی: ۱۶۸۲، و سنن ابن‌ماجه: ۳۰۷۴، ۳۰۰۴، با تصحیح البانی: ۲۴۳۳، ۲۴۹۴.

۲- متفق علیه، و مسند احمد: ۲۷۲۹۰، و زاد المعاد: ۲/۲۴۷.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۹۸.

اصحاب ﷺ به ایشان، و آموختن تعالیم دین و مناسک حج، و تقدیم پند و اندرزها به مردم.

پس برادر محترم! اگر می‌خواهی به هدفت نایل آیی، پس از روش و طریقت کسی پیروی کن که تو و سایر همراهانت را توصیه نموده، فرموده‌اند: «دین آسانی است و با دین بمقابله برخاسته نمی‌شود، و هرکه اینکار را کرده و در دین سختگیری کند، سرانجام او را مغلوب می‌سازد. پس حق را طلب نموده خود را به آن نزدیک سازید و به ثواب آن شاد شوید، و با انجام کارهای نیک در صبح و شام و پاره از شب یاری بجوئید»^۱. و از رهنمودها و ارشادات آنحضرت ﷺ سر باز مزن که سبب هلاکت می‌شود، قسمیکه ایشان ﷺ امت را از سر پیچی اوامرشان برحذر نموده و می‌فرمایند: «و کسی که از روش من روی بگرداند، از من نیست»^۲. بنابراین همه مکلف هستیم که در تمامی عبادات و شئون زندگی خویش اعتدال و میانه‌رو باشیم و از هرگونه افراط و تندروری و سخت‌گیری بپرهیزیم، همچنان از هرگونه تفریط و بی‌میلی و بی‌توجهی به امور دین نیز باید بدور باشیم، و سعی نماییم تا عبادات را در نظر خود و دیگران زشت و منفور جلوه ندهیم، و باید راه دین را با نرمی و آرامی پیمود، تا مثل فروماندای از قافله نشویم، که از سیر و رسیدن به همسفرانش عاجز گردیده و وسیله سواری را نیز از پا در آورده است^۳.

۹- زهد و بی‌میلی آنحضرت ﷺ به دنیا

پیامبر خدا ﷺ همیشه با پروردگارشان بستگی داشتند، سعی و کوشش‌شان برای آخرت و رضامندی او تعالی بود، از دنیا و لذت‌های آن روی گردان بودند، و اگر گاهی چیزی بدست‌شان می‌رسید، به فقرا و مستمندان می‌بخشیدند، بدون اینکه برای خویش یا

۱- صحیح بخاری: ۳۹.

۲- صحیح بخاری: ۵۰۶۳.

۳- برگرفته از حدیث مرسل جابر ﷺ، نزد بیهقی در شعب الایمان: ۳۸۸۵، و کشف الخفا از عجلونی: ۲۳۳۹.

اهل بیت‌شان چیزی را پس انداز نمایند، چنانکه در وصف زندگی ایشان ﷺ آمده که: «آنحضرت ﷺ زاهدترین مردمان به امور دنیا بودند»^۱.

نمونه‌های از بی‌علاقگی ایشان در امور دنیوی و لذت‌های آن بسیار زیاد است که قابل شمارش نیست، ما بطور نمونه چند مثالی آن را خدمت خوانندگان یادآور می‌شویم:

*- آنحضرت ﷺ همیشه این دعا را نموده از پروردگارشان می‌خواستند که: «خدایا! برای آل محمد قوتی برسان»^۲. و در روایت دیگر چنین فرمودند: «خدایا! رزق آل محمد را به اندازه کفایت‌شان بگردان»^۳.

نمونه دیگر از زهد آنحضرت ﷺ به دنیا این بود که ایشان طول روز را به گرسنگی می‌گذاشتند، حتی بعضی از روزها از شدت گرسنگی و درد شکم خمیده و بخود می‌پیچیدند، و خرمای ناسره و ناچیز را نداشتند تا شکم‌شان را سیر نمایند، طوریکه عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما حکایت نموده است که: «پیامبر خدا ﷺ را دیدم که طول روز از گرسنگی بخود می‌پیچید، درحالیکه خرمای ناسره نمی‌یافت که شکم خود را سیر کند»^۴.

*- آنحضرت ﷺ و اهل بیت‌شان سه روز پی در پی از نان جو سیر نشدند، چنانکه حضرت عایشه صدیقہ رضی الله عنہا حکایت می‌کند که: «پیامبر خدا ﷺ سه روز پی در پی از نان جو سیر نشدند تا زمانی که وفات یافتند»^۵. و در روایت دیگر آمده: «خانواده محمد ﷺ سه شبانه روز پی در پی از طعام نان جو سیر نبوده‌اند»^۶.

اما در حج، آنحضرت ﷺ بیشتر از پیش به خداوند عز و جل ارتباط و تعلق خویش را پیوسته داشته و آخرت را بسیار یاد می‌کردند، ایشان هنگام ایستادن در عرفه فرمودند:

۱- مسند احمد: ۱۷۷۳، حدیث صحیح است.

۲- صحیح بخاری: ۶۴۶۰.

۳- صحیح مسلم: ۱۰۵۵.

۴- صحیح مسلم: ۲۹۷۸.

۵- صحیح مسلم: ۲۹۷۰.

۶- صحیح بخاری: ۵۴۳۸.

«حاضر می‌ای ای الله، گوش به فرمانم! همانا پاداش نیکو، پاداش روز آخرت است»^۱. و در روایت دیگر چنین فرموده‌اند: «گوش بفرمانم! زندگی حقیقی، زندگی آخرت است»^۲. اما مظاهر زهد و بی‌رغبتی آنحضرت ﷺ به دنیا که در موسم حج به مردم آشکار گردید، خارج از حساب است که بارزترین آن از قرار ذیل است:

*- ایشان برشتی سوار بودند که پالان آن کهنه، و جامه که چهار درهم ارزش داشت یا نداشت، حج را ادا کردند^۳. علامه ابن قیم رحمه الله در این مورد می‌نگارد: «آنحضرت ﷺ حج را در حالی ادا نمودند که برشترشان نه تختی و نه هودجی و نه وسیله دیگری که به راحت بر آن سوار شوند، قرار داشت»^۴. بعد از گذشت چند سال، هنگامیکه عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما صاحب پیامبر خدا ﷺ، گروه همسفر یمنی را دیدند که پالان شتران‌شان پوشیده، و حلقه بینی شتران آنها بافته از موی است، روزگاران قدیم را به یادش آورد که با پیامبر خدا ﷺ یکجا حج را ادا نموده بود، سپس فرمود: «آنکه دوست دارد به گروه شبیه به رسول خدا ﷺ و همراهانش که در حجة الوداع بایشان بودند را ببیند، پس به این گروه همسفر نگاه کند»^۵.

*- همچنان یکی از مظاهر زهد آنحضرت ﷺ به دنیا این بود که شتری مستقل بخاطر زاد و متاع سفرشان تخصیص داده نشده بود، طوریکه ثمامه رضی الله عنه وصف می‌نماید که انس رضی الله عنه بر شتری حج کرد که تنها پالانی بر آن بوده، درحالیکه وی مردی بخیل نبود، ولی با تاسی به پیامبر ﷺ اینکار را انجام داد و فرمود: پیامبر خدا ﷺ برشتی حج کردند که

۱- صحیح ابن خزیمه با تصحیح البانی: ۵۰۵۸.

۲- مصنف ابن ابی شیبہ: ۴۴۲/۳ موصولا، و سنن بیہقی: ۴۵/۵ رسلاً.

۳- سنن ابن ماجه: ۲۸۳۱، با تصحیح البانی: ۲۳۳۷.

۴- زاد المعاد: ۱۶۰/۲.

۵- سنن ابو داود: ۴۱۴۴، با تصحیح البانی: ۳۴۹۱، مسند احمد: ۶۰۱۶، با اسناد صحیح.

زاد و متاع‌شان نیز بر بالای همان شتر بارشده بود»^۱.

*- همچنان آنحضرت ﷺ بر شترشان اسامه رضی الله عنه و فضل رضی الله عنه را سوار نمودند، قسمیکه روایت است: «از عرفات تا مزدلفه اسامه رضی الله عنه و از مزدلفه تا منا فضل رضی الله عنه پشت سر پیامبر خدا ﷺ سوار بودند»^۲.

* - مظهر دیگر زهد و فروتنی آنحضرت ﷺ آن بود که دوست نداشتند تا نسبت به دیگران امتیاز و برتری داشته باشند، چنانکه روایت است که پیامبر خدا ﷺ در جایی که برای حجاج آب می‌دهند آمدند و طلب آب نمودند، عباس رضی الله عنه به فرزندش (فضل) گفت: نزد مادرت برو، و برای پیامبر خدا ﷺ از آنجا آب بیاور! پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «از همین جا برایم آب بده» عباس رضی الله عنه گفت: یا رسول الله! مردم دست‌های خود را در آب داخل می‌کنند، پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «از همین جا برایم آب بده» و آبرا نوشیدند^۳. و در روایت دیگر آمده که به ایشان رضی الله عنه گفته شد: از خانه برایتان آب می‌آوریم، فرمودند: «به آن نیازی ندارم، از آبی برایم بدهید که مردم نیز از آن می‌نوشند»^۴.

*- همچنان نمونه بزرگی از زهد آنحضرت ﷺ به متاع دنیا، قربانی نمودن صد شتر است، بدیهی است کسیکه قلبش به دنیا و متاع آن بسته باشد بیشتر از قدر واجب، چیزی اضافه بیرون نمی‌آورد.

* - همچنان از ایشان رضی الله عنه (طوریکه آشکار می‌گردد) قربانی مربوط به مناسک حج را با خود به مکه برده بودند قربانی روز عید اضحی را نیز با آنها یکجا برده بودند^۵، در حالی که برای حاجی تنها قربانی کفایت می‌کند.

۱- صحیح بخاری: ۱۵۱۷، و سنن ابو داود با تحسین البانی: ۱۶۰۲ و در آن از اسماء رضی الله عنها روایت است که فرمود: «زاد و متاع ابوبکر رضی الله عنه و پیامبر رضی الله عنه با هم یکجا بود».

۲- صحیح بخاری: ۱۵۴۴.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۳۶.

۴- مسند احمد: ۱۸۱۴ حدیث صحیح است.

۵- صحیح مسلم: ۳۱۸۰، حجة الوداع از ابن حزم: ۱۲۳، ۳۰۱.

*- همچنان نمونه دیگر از زهد و سخای آنحضرت ﷺ صدقه دادن بسیار ایشان به مردم است، قسمیکه در روز ترویبه -یک روز قبل عرفه- هفت شتر را به دست خود در حالت ایستاده ذبح نمودند^۱، چنانکه علی رضی الله عنه را امر نمودند تا شتران ذبح شده را، اعم از گوشت و پوست و پوشش‌های زیر پالان آنها را بر مساکین تقسیم نماید^۲.

*- همچنان آنحضرت ﷺ در روز نحر -عید- رمه از گوسفندان را خریده و آن را به مردم صدقه دادند^۳. و هنگامیکه آنحضرت ﷺ صدقه را تقسیم می‌کردند، دو مردی آمده از ایشان صدقه خواستند، آنحضرت ﷺ سراپای آندو را نگاه کرده دیدند که هردو چابک و تنومند هستند، فرمودند: «اگر می‌خواهید برایتان می‌دهم، لیکن -بدانید که- برای ثروتمند و نیرومندی که روزی خود را بدست آورده می‌تواند، در آن نصیبی نیست»^۴.

*- زندگی آنحضرت ﷺ ساده و بی‌آلایش بود، در خورد و نوش نیز متواضع و فروتن بودند، هنگامیکه قربانی‌شان را ذبح نمودند، به ثوبان رضی الله عنه امر فرمودند تا از گوشت آن بپزد، ثوبان رضی الله عنه حکایت می‌کند: من فرموده آنحضرت ﷺ را تنفیذ نموده گوشت را آماده نمودم، ایشان تا رسیدن به مدینه نیز از همان گوشت می‌خوردند، و در روایت دیگری آمده که فرمود: «تا رسیدن به مدینه نیز از همان گوشت به ایشان رضی الله عنه تقدیم نمودم»^۵.

پس برادر و خواهر مسلمان! اگر قلبت به زیب و زینت لذت‌های دنیا بسته است و

۱- صحیح بخاری: ۱۵۵۱، و سنن ابو داود: ۱۷۹۶.

۲- متفق علیه.

۳- صحیح بخاری: ۳۱۸۰، پیامبر ﷺ پنجم حصه مال غنیمت و فئ را به امر خداوند ﷻ برمی‌داشتند، بنابراین در حج شتران و گوسفندان بسیار را قرنانی و یا صدقه نمودند، ایشان رضی الله عنه مال را پس انداز نمی‌کردند، و همچو کسی که از فقر نمی‌هراسد، بخشش می‌کردند، لذا به ماهها در خانه آنحضرت ﷺ غذا پزیده نمی‌شد و با آب و خرما شب و روز را سپری می‌کردند (مترجم).

۴- سنن ابو داود: ۱۶۳۳، با تصحیح البانی: ۱۴۳۸.

۵- صحیح مسلم: ۱۹۷۵.

آرزوهای بی‌پایان آن را در خود می‌پرورانی، پس حذر نما از اینکه بنده لذت‌های آن نشوی، عشق و علاقه بیش از حدش بر دلت چیره نشود، زیرا دنیا خانه بی‌بقا و ذلت و خواری است، قسمیکه روایت است که: «دنیا خانه کسی است که خانه ندارد - یعنی از خانه و زندگی جاودانه آخرت بی‌بهره است - و مال کسی است که ثروت ندارد - یعنی برای آخرت خویش توشه نه اندوخته و ثروت حقیقی را در بهشت برای خود آماده نکرده است - و آنکه عقل و خرد ندارد، چشم به دنیا و مال و ثروت آن می‌دوزد - زیرا از حقیقت آن و کوتاهی عمر خویش و رسیدن مرگ غافل شده است»^۱، اگر دنیا قیمت و ارزشی می‌داشت البته خداوند ﷻ آنرا برای اولیای خود و بهترین بندگان، حضرت محمد ﷺ برمی‌گزید.

پس برادر مسلمان! هیچگاه به دنیا دل مبنده، و حقیقت آن را درک کن که بی‌ارزشتر از آن است که عمر عزیزت را در حرص و جمع‌آوری آن ضایع نموده و از آخرت غافل شوی، پس لازم است آن را به عنوان وسیله، نه هدف، مورد استفاده قرار دهی. زندگی دنیا برای کسانی که به آن فریفته شده و برای آخرت خویش عمل نکنند، بهره‌فریب و متاع غرور است، اما کسانی که با طلب دنیا برای آخرت خویش یاری می‌جویند، پس دنیا برایشان هم بهره است و هم وسیله‌ای که ایشان را بسوی خیری می‌رساند که بهتر از دنیا است.

این بود برخی از مظاهر و نمایش روشن و آشکاری که گوشه از پیوند و رابطه آنحضرت ﷺ با پروردگار ﷻ و طاعت و فرمانبرداری تام و عاجزی و ذلت در برابر الله سبحانه را، با وجود مسئولیت‌های بزرگ‌شان در این موسم عظیم به تصویر کشید.

به راستی که حج فرصتی کم‌یافتی است که باید بنده مؤمن در آن برای آخرتش توشه بگیرد، از توبه آغاز کند، و از گناهان و سرپیچی‌ها و کوتاهی‌های که مرتکب آن شده،

۱- مسند احمد: ۲۴۴۶۴، به روایت عایشه صدیقه رضی الله عنها، هیشمی فرمود: رجال آن همه رجال صحیح‌اند، غیر ذوید که آن هم ثقة است، مجمع الزوائد: ۱۰/ ۲۸۸.

مخلصانه ببارگاه پروردگار اعلان پشیمانی نموده و با جدیت کامل به طاعت و عبادت روی آورد، و برای حصول رضا و خوشنودی پروردگارش بشدت تلاش ورزد. و می‌دانیم که هیچ انسانی از گناه و خطا خالی نیست، طوریکه حضرت مصطفی ﷺ فرموده‌اند: «همه بنی آدم خطا می‌کنند لیکن بهترین خطا کنندگان کسانی‌اند که توبه می‌نمایند»^۱. پس آیا به راه و روش و فرامین و دساتیر پیامبر خدا ﷺ در حج اقتدا نموده‌ای؟! و در جمله بندگان نیک و توبه کار خویش را شامل گردانیده‌ای؟ آیا تلاش بخرج داده‌ای تا در نزد خداوند از پرهیزگاران و فرمانبرداران محسوب شده و در راه رضا و خوشنودی وی با ترک گناه و معاصی، و انجام طاعات و حسنات گام‌های جدی برداشته‌ای؟ تا به او تعالی نزدیک شده و از توفیق و نصرت وی در دنیا و آخرت برخوردار گردی! طوریکه او تعالی در حدیث قدسی فرموده است: «و بندهام به هیچ عملی بهتر از انجام دادن فرایض، به من تقرب نجسته است، بندهام در انجام نوافل تا جایی به من تقرب می‌جوید که او را مورد محبت خود قرار می‌دهم، و چون او را مورد محبت خود قرار دادم، برایش گوش می‌شوم که با آن می‌شنود، و چشمی می‌شوم که با آن می‌بیند، و دستی می‌شوم که با آن کاری انجام می‌دهد، و پایی که با آن راه می‌رود، اگر از من چیزی بخواهد برایش می‌دهم، اگر به من پناه بجوید، او را در پناه خود قرار می‌دهم»^۲. و از خداوند سبحان تمنا داریم که به ما توفیق عمل صالح عنایت فرماید تا از بندگان مقرب و مطیع وی باشیم.

۱- سنن ابن ماجه: ۴۲۵۱، با تصحیح البانی: ۳۴۲۸.

۲- صحیح بخاری: ۶۵۰۲.

فصل دوم:

احوال پیامبر خدا ﷺ با خانواده و اقارب ایشان در حج

پیامبر خدا ﷺ صله رحم و پیوند با اقارب را بسیار اهمیت داده و آن را جدا مراعات می نمودند، و همیشه از احسان و نیکی خویش آنها را مستفید می گردانیدند، کسانی که از احوال پیامبر ﷺ در این مورد آگاهی داشتند، صفات حمیده ایشان ﷺ را چنین توصیف نموده اند: «آنحضرت ﷺ نیکوترین مردم بودند، و بیشتر از هرکس با خویش و اقاربشان پیوستگی داشتند»^۱.

یکی از نمونه های بزرگ و واضحی که آنحضرت ﷺ در این عرصه با خویشان و نزدیکان شان داشتند، دعوت نمودن آنها بسوی خیر و صلاح، و تلاش بیش از حد ایشان به هدایت و نجات آنان از آتش جهنم است، طوریکه در مکه بر کوه صفا بالا رفته و از نهایت و سر انجام شرک ورزیدن، آنها را آگاه و هراسانیدند: «ای فاطمه بنت محمد، ای صفیه بنت عبدالمطلب، وای فرزندان عبدالمطلب خودتان را از آتش دوزخ نجات دهید زیرا من از سوی خدا ﷻ مالک چیزی برای شما نیستم، از مالم هرچه می خواهید، بخواهید»^۲. و فرموده ایشان ﷺ به ابوطالب هنگامیکه در لحظات اخیر زندگی قرار داشت: «ای عمو! بگو لا إله إلا الله» کلمه ای که بدانوسیله برای تو در نزد پروردگار حجت آورده و شفاعتت را کنم»^۳.

و در حج نیز، احسان و نیکی و پیوستگی با خویشاوندان و نزدیکان ایشان در مواقع گوناگون بنظر خورده است، و قبل از آنکه به برخی از نمونه و چگونگی اخلاق حمیده

۱- صحیح مسلم: ۱۰۷۲، و صحیح بخاری شماره های: ۳۸۱۸، ۴۹۵۴، ۵۹۹۰.

۲- صحیح مسلم: ۲۰۵.

۳- صحیح بخاری: ۳۸۸۴.

آنحضرت ﷺ اشاره نماییم قابل یادآوریست که اهل بیت آنحضرت ﷺ در کلیه مناسک حج یکجا با مردم از فرامین و دستورات آنحضرت ﷺ پیروی نموده و مستفید گردیدند، بلکه بیشتر از دیگران، مورد توجه و رعایت و دلسوزی آنحضرت ﷺ قرار می گرفتند، طوریکه از عایشه رضی الله عنها روایت است که وی با رسیدن عادت ماهانه اش به گریه شد و به آنحضرت ﷺ فرمود: آنچه را به اصحاب فرمودید شنیدم، و به سبب آن - حیض - از عمره باز داشته شدم»^۱.

و اگر با دقت به احکام حج و نسک آن دیده شود، درخواستی یافت که اکثر این احکام از اهل بیت و خویشان آنحضرت ﷺ روایت شده است، زیرا آنان بیشتر از دیگران به ایشان نزدیک بودند. ما برجسته ترین نمونه های از احوال آنحضرت ﷺ با اهل بیت و اقاربشان را ذکر می نمایم:

۱- آموزش احکام حج به آنان

پیامبر اکرم ﷺ در مورد تعلیم و آموزش احکام و مسایل حج به اهل بیتشان توجه و اهتمام خاصی داشتند، تا تقرب جستن آنها به الله جل و علا در پرتو هدايات ایشان بوده، و عبادات آنها بصورت درست و صحیح ادا گردد، از جمله: حدیثی از ام المؤمنین ام سلمه رضی الله عنها روایت شده که فرموده اند: «از رسول الله ﷺ شنیدم که فرمودند: ای آل محمد ﷺ نیت عمره را با حج یکجا نمایید»^۲.

همچنان فرموده ایشان ﷺ به عایشه صدیقه رضی الله عنها هنگامیکه عادت ماهانه اش قبل از طواف رسید فرمودند: «هر کاری که حاجی انجام می دهد تو نیز انجام بده با این تفاوت که تا غسل (از حیض) نکرده ای، بیت الله را طواف مکن»^۳. همچنان فرموده

۱- صحیح بخاری: ۱۷۸۸.

۲- مسند احمد: ۲۶۵۹۰ و صحیح ابن حبان: ۳۹۲۲، و اسناد هر دو حدیث صحیح است.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۱۱.

آنحضرت ﷺ به فرزندان بنی عبدالمطلب در آخر شب مزدلفه: «تا زمانی که آفتاب نتابد، بر جمره سنگ پرتاب نکنید»^۱.

آنحضرت ﷺ نه تنها به توجیه و ارشاد و تعلیم اهل بیت‌شان توجه داشتند، بلکه با آنها گفت و شنود نموده و به سوالات‌شان پاسخ می‌گفتند، چنانکه حدیث ام المؤمنین حفصه دختر عمر فاروق رضی الله عنه گواه بر آن است که: «آنحضرت ﷺ همسران‌شان را در سال حجة الوداع امر فرمودند تا از احرام بیرون آیند، حفصه رضی الله عنها از ایشان رضی الله عنه پرسید: پس شما چرا از احرام بیرون نمی‌شوید؟ فرمودند: «موهایم را تلبد نمودم و بر شتران قربانی‌ام قلاده گذاشتم، و تا آن را ذبح نکنم از احرام بیرون نمی‌شوم»^۲. و در روایت دیگری آمده که حفصه رضی الله عنها پرسید: «چرا مردم از احرام بیرون شدند و شما از احرام عمره‌تان بیرون نشدید؟»^۳. همچنان حدیثی را که علی رضی الله عنه روایت نموده که عباس رضی الله عنه فرمود: ای رسول خدا! چرا گردن پسر عمویت را تاب دادید؟ آنحضرت ﷺ فرمودند: «دیدم که پسر و دختر جوان بسوی هم نگاه می‌کنند، از مکر و فریب شیطان بر آندو در هراس شدم»^۴.

اما امروز با تأسف شدید جهل و نادانی به احکام و اهداف حج، مردم را فرا گرفته است، زیرا بسیاری از آنها به تعلیم و آموزش احکام، مسایل، اهداف و مرام حج به خانواده‌های‌شان قبل از عزیمت بسوی مکه مکرمه نمی‌پردازند، و یا هم به سوالات و اشکالاتی که شاید در اذهان‌شان خطور کند، پاسخ نداده و توجهی در این مورد ندارند!

پس برادر ارجمند! تلاش کن در زمره مردمان فاضلی باشی که به تعلیم و آموزش افراد خانواده خود می‌کوشند، و آنها را از احکام و مسایل شرعی قبل از ادای آن آگاه

۱- جامع ترمذی: ۸۹۳، با تصحیح البانی: ۷۰۹.

۲- صحیح بخاری: ۴۳۹۸.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۲۸.

۴- جامع ترمذی: ۸۸۵، حسن و صحیح با تصحیح البانی: ۷۰۲.

می‌نمایند، تا در پرتو علم و معرفت شرعی، اعمال‌شان را بدرستی به انجام برسانند که این عمل ترا از پاداش بزرگ و مقام عالی در نزد خداوند ﷻ بهره‌مند خواهد ساخت، و از جمله کسانی خواهی بود که پیامبر خدا ﷺ در موردشان فرموده‌اند: «بهترین شما کسی است که در نزد خانواده خود نیکو و شایسته باشد، و من در نزد خانواده‌ام نیکو و شایسته می‌باشم»^۱. وجیهه و مسئولیتی که در قبال خانواده‌ات بدوش داری با وجه احسن ادا نموده و مراقب حال‌شان باش و همیشه آنان را زیر نظر خود قرار داده به اموری که بر آنان واجب است رهنمایی کن، زیرا تو پاسبان و نگهبان و مسؤل و زمامدار آنها می‌باشی، و هر زمامدار در پیشگاه خداوند ﷻ از رعیت و احوال کسانی که بوی سپرده شده بود، باز پرس می‌شود، پیامبر ﷺ می‌فرماید: «همه شما شبانید - زمامدارید - و از رعیت خود پرسیده می‌شودمرد در خانواده‌اش مسؤل است و مسئولیت آنها را بدوش دارد»^۲. و بدان که رسول خدا ﷺ الگو و قدوه همه امت‌اند، راه و روش ایشان باید که سرمشق زندگی ما باشد. طوریکه ایشان به پیروی فرمان الهی: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ [الشعراء: ۲۱۴]. خانواده و اقارب‌شان را قبل از دیگران از عذاب دردناک دوزخ هشدار داده و در تعلیم و تربیت آنان تلاش می‌ورزیدند.

۲- بکارگماشتن خانواده در امور حج قبل از عزیمت

آنحضرت ﷺ قبل از عزیمت بسوی مکه خانواده خویش را در تهیه نمودن اسباب و سامان مراسم حج مشغول نموده بودند، چنانکه ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها فرمود: «من قلابه‌های شتران - قربانی - رسول اکرم ﷺ را قبل از احرام بستن‌شان با دستم بافتم»^۳. پس چه بهتر از آنکه به راه و روش رسول اکرم ﷺ اقتدا نموده، خود و اهل

۱- سنن ترمذی: ۳۸۹۵، حسن غریب صحیح با تصحیح البانی: ۳۰۵۷.

۲- صحیح بخاری: ۲۵۵۳.

۳- صحیح بخاری: ۱۷۰۴.

خانواده‌ات را در امور حج و دانستن احکام و مسایل آن مشغول نمایی، و چه بسا خوب خواهد بود که خود و خانواده‌ات بر عزم و اراده متین بر ادای شعایر حج، و آگاهی به مرام، مقاصد، پاداش، و آداب آن معرفت حاصل نموده، رنج، زحمت و تکالیف حج را قبلاً به تصویر کشیده و به خاطرشان بسپاری، زیرا اینکار آنها را در راستای انجام دادن حج بطور درست و با عزم راسخ و ایمان پایدار، یاری می‌دهد.

۳- حرص و تلاش بر رفع مسؤولیت در برابر افراد خانواده

خداوند ﷻ حج بیت الله را بر مردمان توانمند فرض گردانیده است، چنانکه می‌فرماید:

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ [آل عمران: ۹۷].

«الله ﷻ حج خانه خدا را بر کسانی که توانایی (مالی و بدنی) برای رفتن به آنجا را دارند، فرض گردانیده است».

بنابراین کسی که استطاعت و توانایی رفتن به آنجا را دارد، حج از عهده وی ساقط نمی‌گردد، تا زمانیکه آن را ادا نماید^۱.

و هرگاه به سیرت آنحضرت ﷺ در حج دقت شود، موارد زیادی را درخواهیم یافت که دلیل بر حرص و تلاش ایشان ﷺ بر رفع مسؤولیت در برابر خانواده بر ادا نمودن این واجب عظیم، و عدم بی‌پروایی ایشان ﷺ در این راستا وجود دارد، که به برخی از آن اشاره می‌نمایم:

*- آنحضرت ﷺ هر نه همسر خویش را در این حج با خود بردند^۲.

*- آنحضرت ﷺ ضعیفان و ناتوانان خانواده‌شان را نیز با خود به حج بردند^۱.

۱- با تأسف در سرزمین حرمین خانواده‌هایی وجود دارد که بیش از ده سال زندگی دارند ولی اعضای این خانواده‌ها تا بحال حج فرضی را ادا نکرده‌اند و به بهانه‌های بی‌اساس چون قرضداری و یا مشغولیت و غیره، از ادای حج در فراراند، ولی در مسایل سیر و سیاحت و خوش‌گذرانی و یا رقابت‌های منفی، نسبت به همه پیش قدم‌اند!! (مترجم).

۲- سنن ابوداود: ۱۷۲۲، با تصحیح البانی: ۱۵۱۵، و زاد المعاد: ۱۰۶/۲، سیرت نبی از ابن کثیر: ۲۲۲/۴.

*- آنحضرت ﷺ نه تنها افراد سالم و صحتمند اهل بیت خویش را بر ادای حج تشویق و ترغیب نمودند، بلکه مریضان خانواده و اقارب را نیز به مبادرت در ادای این فریضه تشویق می نمودند، طوریکه روایت است که ایشان نزد دختر عمویشان -ضباعه بنت الزبیر بن عبدالمطلب درحالیکه بیمار بود- رفته و فرمودند: «شاید قصد حج رفتن را داشته باشی؟» فرمود: «به خدا سوگند مانعی جز بیماری ام نیست»، فرمودند: «به حج برو و شرط کن و بگو که خدایا! به حج رفتنم تا جایست که برایم توان رفتن را بدهی»^۱. و در روایت دیگری چنین آمده: «آیا نمی خواهی امسال به حج بروی؟!»^۲.

اما امروز دیده می شود که بسیاری مردان بزرگ سال و زنان قادر و توانا برادای حج، این فریضه الهی را باوجود توان مالی و جانی به تعویق می اندازند! پس ای سرپرست خانواده! اگر از جمله احسان کننده گان به اهل و فرزندان خود هستی باید مسئولیت خویش را در قبال آنها ادا نمایی، زیرا به عمر، صحت و مال انسان اعتباری نیست، و شاید پیش از آنکه سالی دیگر برسد، اجلت فرار سیده و بمیری، و یا به مریضی مزمنی گرفتار شوی، که قدرت حج کردن از تو برای همیشه سلب گردد، و یا داراییات از بین برود، که دیگر تا هیچ وقت نتوانی حج را انجام دهی، پیامبر اکرم ﷺ به شتاب و عجله در ادای حج ترغیب و تشویق نموده می فرمایند: «هرکس اراده حج کرده است شتاب کند، چون امکان دارد مریض شود یا مرکبش را از دست بدهد و یا اینکه نیازی پیش آید»^۳. و در روایتی چنین آمده است: «در ادای حج -فرضی- شتاب کنید، زیرا کسی از شما نمی داند که چه چیزی بوی پیش می آید»^۴. و تو در این عملت از پاداش عظیمی

۱- متفق علیه.

۲- صحیح بخاری: ۵۰۸۹، سنن ابن ماجه: ۲۹۳۶، با تصحیح البانی: ۲۳۷۵، و لفظ از سنن ابن ماجه است.

۳- سنن ابن ماجه: ۲۹۳۷، با تصحیح البانی: ۲۳۷۶.

۴- سنن ابن ماجه: ۲۸۸۳، با تحسین البانی: ۲۳۳۱.

۵- مسند احمد: ۲۸۶۸، حدیث حسن لغیره.

برخوردار خواهی شد، چنانکه آنحضرت ﷺ به زنی که کودکی را نزد ایشان ﷺ آورده و گفت: آیا حج این بچه صحیح است؟ فرمودند: بلی و برای تو نیز اجر هست^۱. بلکه اجر و پاداش تو بیشتر خواهد بود، زیرا حج اهل و خانواده‌ات حجتی است فرضی، و حج دادن آن زن به پسر فرضی نبود، والله اعلم.

۴- تشویق آنان بر انجام امور خیر

پیامبر اکرم ﷺ خانواده و خویشاوندان خویش را بر انجام دادن امور خیر و طاعات، و اندوختن توشه آخرت تشویق و ترغیب می‌نمودند، بطور مثال: هنگامیکه بر پسران عمومی‌شان گذشتند درحالی‌که آنها مشغول آب کشیدن از چاه زمزم بودند، آنحضرت ﷺ فرمودند: «ای فرزندان بنی عبدالمطلب آب بکشید، اگر خوف این نباشد که مردم بسبب آب دادن با شما منازعه نموده و مشکلاتی برای تان ایجاد نکنند، (به گمان اینکه بالا کشیدن آب زمزم جزو مناسک حج است) ورنه من نیز با شما آب می‌کشیدم»^۲. و در روایتی دیگر فرمودند: «به کار خود ادامه بدهید، زیرا شما بر انجام کار نیک و پسندیده‌ای قرار دارید، اگر بیم آن نباشد که مردم از دیدن من ازدحام نموده و مشکلاتی برای شما ایجاد کنند، می‌آمدم و ریسمان آب کشی را بر همینجا -یعنی بر گردن خود- می‌نهادم»^۳، آنحضرت ﷺ نه تنها آنها را بر این کار نیک تشویق می‌نمودند، بلکه راه آن را برای‌شان هموار می‌ساختند، طوریکه به عباس رضی الله عنه اجازه دادند تا بمنظور آب دادن برای حجاج، شب‌های منا را در مکه بگذرانند^۴. حج درب و وسیله احسان و نیکی، و موسم کارهای خیر و پسندیده، و زمینه مناسبی برای کمک و همکاری به ناتوانان و مسکینان می‌باشد، پس اگر می‌خواهی که نیکی‌هایت چند برابر شده و ترازوی حسنات تو سنگین گردد، و

۱- صحیح مسلم: ۱۳۳۶.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۳۶.

۴- صحیح بخاری: ۱۷۴۵.

مصدر خدمت به حجاج بیت الله گردی، پس اهل بیت خویش را بر اعمال نیک توصیه و توجیه و تشویق نموده و زمینه را برای شان هموار و مساعد گردان تا مصدر خدمت به همه مسلمانان، بویژه محتاجان و مستمندان گردند، زیرا پیامبر ﷺ فرموده‌اند: «آنکه بسوی خوبی دعوت کند برای او مزد کسانی که از او پیروی می‌کنند داده می‌شود بدون اینکه از مزدشان چیزی کم شود»^۱، و ایشان ﷺ به شخصی که دیگران را به همکاری و معاونت مسلمانی راهنمایی کرد فرمودند: «آنکه به کار خیری راهنمایی کند برای او مانند مزد انجام دهنده آن داده می‌شود»^۲. و در روایتی دیگر آنحضرت ﷺ فرمودند: «در حقیقت راهنمایی بسوی خیر مانند انجام دهنده آن است»^۳. و بپرهیز از آنکه آنان را بسوی گمراهی و فساد تشویق نمایی، و یا اینکه اسباب و وسایل آنرا به آنها مهیا و آماده نموده و به گناهی فرمان دهی، زیرا پیامبر اکرم ﷺ ترا از همچوکاری برحذر داشته و فرموده‌اند: «و آنکه به گمراهی دعوت کند بروی گناهیست مثل گناه‌های آنانیکه از وی پیروی کردند، و این امر از گناه‌شان چیزی نمی‌کاهد»^۴.

۵- طلب یاری و کمک از آنان

پیامبر اکرم ﷺ در بعضی امور از آل بیت‌شان ﷺ کمک و طلب یاری جسته‌اند، همچنان در برخی امور آنها را جا نشین و وکیل خویش تعیین نموده‌اند که به بعضی از نمونه‌های آن اشاره می‌نمایم:

*- آنحضرت ﷺ قبل از اینکه احرام ببندند همسرشان عایشه صدیقه رضی الله عنها را در بافتن قلاده‌های شتران قربانی، از پشمی که در نزدش بود، موظف ساختند^۵.

۱- صحیح مسلم: ۲۶۷۴.

۲- صحیح مسلم: ۱۸۹۳.

۳- سنن ترمذی: ۲۶۷۰، با تصحیح و تحسین البانی: ۲۱۵۱.

۴- صحیح مسلم: ۲۶۷۴.

۵- صحیح بخاری شماره‌های: ۱۶۹۶، ۱۷۰۴، ۱۷۰۵.

*- ابن عباس رضی الله عنه روایت نموده که آنحضرت صلی الله علیه و آله بامداد روز نحرکه بر جمره عقبه سنگ پرتاب می‌شود، درحالی‌که بر شترشان سوار بودند، بمن فرمودند: «برایم سنگ ریزه برچین» و من هم هفت سنگریزه برای‌شان صلی الله علیه و آله چیدم.^۱

*- همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله علی رضی الله عنه را در ذبح شتران بعد از آنکه خودشان بیشتر از شصت شتر را ذبح نمودند، وظیفه دادند تا بقیه شتران را ذبح نموده و سر پرستی آن را اعم از تقسیم گوشت و پوست و پوش‌های زیر پالان آنها را بعهده گیرد.^۲

*- چنانکه آنحضرت صلی الله علیه و آله در جایی که پسران عموی‌شان برای حجاج آب می‌دادند آمده و آب طلب نمودند و به عباس رضی الله عنه فرمودند: «برایم آب بده و آب را نوشیدند».^۳

همچنان حدیثی دیگری که ابن عباس رضی الله عنه روایت نموده دلیل واضحی بر کمک و یاری خویشان آنحضرت صلی الله علیه و آله با ایشان است، قسمیکه فرمود: «برای پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از آب زمزم دادم، و درحالی‌که ایستاده بودند، آن آب را نوشیدند».^۴

*- همچنان عایشه رضی الله عنها سر و بدن آنحضرت صلی الله علیه و آله را قبل از احرام و بعد از آنکه از احرام بیرون شدند، با عطر بذیره (عطریست که از هند می‌آمد) و عطری که در آن مشک بود، خوشبو می‌نمود، چنانکه عایشه رضی الله عنها فرمود: «با این دو دستم، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را هنگام احرام نمودن و بعد از اینکه از احرام بیرون شدند، قبل از طواف فرضی خوشبو ساختم -و دستانش را باز کرد-».^۵

پس ای کسیکه در جستجوی یار و همکار بعید هستی، و قریبت را فراموش نموده و شادمانی‌ات را در جای دیگر سراغ داری... اینست راه و روش پیامبرت صلی الله علیه و آله و سایر انبیای

۱- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۹، با تصحیح البانی: ۲۴۵۵.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۷۴، با تصحیح البانی: ۲۴۹۴.

۳- متفق علیه.

۴- صحیح بخاری: ۱۶۳۷، سنت در نوشیدن آب این است که باید نشسته نوشیده شود، اما آب زمزم را نظر به

عمل پیامبر صلی الله علیه و آله ایستاده می‌توان نوشید (مترجم).

۵- متفق علیه.

پیش از ایشان علیّه السلام، بین که موسی علیّه السلام از پروردگارش چه می‌طلبد: ﴿وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي﴾ هَارُونَ أَخِي ﴿۳۰﴾ أَشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿۳۱﴾ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿۳۲﴾ كَيْ نُنْصِبَكَ كَثِيرًا ﴿۳۳﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿۳۴﴾ [طه: ۲۹-۳۴].

«کبرایم از خانواده‌ام وزیری -دستیاری- قرارده، برادرم هارون را، پشتم را به -وسیله- او استوار کن، و او را شریک کارم گردان، تا -من و برادرم هارون- ترا فراوان تسبیح گوئیم، و بسیار یادت کنیم». و لوط علیّه السلام هنگامیکه از دفع اذیت و آزار قومش عاجز و ناتوان گشت، آرزو و تمنای قوم و قبیله را کرد تا از وی حمایت کنند، طوریکه قرآن کریم حکایت نموده است: ﴿قَالَ لَوْ أَنِّي لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْءَاوَيْتُ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾ [هود: ۸۰].

«لوط علیّه السلام گفت: کاش برای مقابله با شما قوتی می‌داشتم یا به رکنی شدید پناه می‌جستم». یعنی: قوم و قبیله قوی و زورآوری می‌داشتند تا از من حمایت می‌کردند. پس شریک ساختن خویش و نزدیکان در امور زندگی امریست فطری، که در راستای اتمام و انجام کارها، و رسیدن به هدف، نسبت به دیگران نقش فعالی را بازی می‌کنند، برعکس بی‌پروایی در مورد آنها و محروم ساختن‌شان در سهمگیری کارهای نیک، نتایج غیر مثبت بار آورده و با این کار دعوتگر از خیر بسیار، و نعمت بزرگ محروم می‌گردد.

۶- حمایت و نگهداری آنها از فتنه‌ها

گناه و عصیان و گمراهی برقلب انسان چیره شده و آن را فاسد می‌گرداند، همچنان عقل و خرد را منحرف ساخته و به ارتکاب اعمال زشت می‌کشاند، بویژه در گردهم آیی بزرگی که زن و مرد در آن وجود داشته باشند، فرصتی مناسب، و موقع کم‌یابی برای اوباشان و بی‌خردان و مفسدان که به حرمت خداوند ﷻ و مراسم دینی اعتنائی ندارند مهیا می‌گردد، بخصوص فتنه زن‌ها در هم‌چو گردهم آیی و مراسم، انسان‌های پست و بی‌حیا را بی‌صبر و کم‌طاقت می‌گرداند. بنابراین آنحضرت ﷺ در موسم حج در مورد

آل بیت‌شان علیهم‌السلام توجه شدیدی داشتند و برحمایت و نگهداری آنان از شر شیطان تلاش می‌ورزیدند، تا سرمشقی برای امت گردد، که به برخی از نمونه‌های آن اشاره می‌نماییم:

*- هنگامیکه آنحضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مشاهده کردند که فضل بن عباس بسوی دختری از قبیله خثعم نگاه می‌کند، گردن فضل را با دست شریف‌شان تاب دادند، تا راه شیطان مسدود گردیده و بر دل‌هایشان سهم شیطان اثر نگذارد، طوریکه علی رضی‌الله‌تعالی‌عنه روایت می‌کند که: «عباس رضی‌الله‌تعالی‌عنه فرمود: یا رسول الله! چرا گردن پسر عمویت را تاب دادید؟ آنحضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: دیدم که پسر و دختر بسوی هم نگاه می‌کنند، از شر و فتنه شیطان در موردشان هراسان شدم»^۱. و در روایت دیگری چنین فرمودند: «دیدم که پسر و دختر جوان -بسوی هم نگاه می‌کردند- از شر شیطان در موردشان نگران شدم»^۲.

*- همچنان همسران پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این حج، درحالی‌که با ایشان یکجا بودند، هنگام روبرو شدن با مردان طواف کننده چادرهای‌شان را بر چهره‌های‌شان پایین می‌نمودند، و وقتیکه آنها می‌گذشتند دوباره چادرهای‌شان را بلند می‌نمودند^۳.

*- آنحضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به همسران‌شان توصیه می‌نمودند تا با مردان در طواف آمیخته نشوند -با آنکه زنان و مردان باهم یکجا طواف می‌نمودند- چنانکه از ام سلمه رضی‌الله‌تعالی‌عنه در این مورد نقل است که وی از بیماری خود به آنحضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شکایت کرد، آنحضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «از عقب مردم سوار بر شتر طواف کن»^۴. و در روایت دیگر، آنحضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بوی فرمودند: «هرگاه نماز صبح برپا شد و مردم به نماز ایستادند تو بر شتر سوار شده

۱- جامع ترمذی: ۸۸۵، با تحسین و تصحیح امام ترمزی و تحسین البانی: ۷۰۲.

۲- مسند احمد با اسناد حسن: ۵۶۴.

۳- سنن ابوداود: ۱۸۳۳، در سند آن یزید بن ابی زیاد است که ضعیف می‌باشد لیکن با شواهد دیگر تقویت می‌یابد چنانکه از اسماء رضی‌الله‌تعالی‌عنه نزد ابن خزیمه شماره: ۲۶۹۰، نقل است که فرمود: «ما روی‌های‌مان را از مردان می‌پوشانیدیم، و اسماء رضی‌الله‌تعالی‌عنه از همسران پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیست، پس واضح می‌گردد که پوشانیدن روی زن‌ها تنها مخصوص همسران پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نه، بلکه بر همه زنان و به طریق اولی واجب است.

۴- صحیح بخاری: ۱۶۱۹.

طواف کن، ام سلمه نیز فرموده آنحضرت ﷺ را نافذ نموده و هنگامیکه طواف را به پایان رساند، بیرون آمده و نماز خواند.^۱ همچنین از سخن ابن جریج رحمته الله برمی آید که زنان با مردان یکجا طواف می نمودند، طوریکه فرموده است: «عطاء رحمته الله بمن حکایت نمود که ابن هشام -حاکم مسلمانان- امر نمود تا زنان از مردان جداگانه طواف نمایند، گفت: چگونه زنان را از طواف با مردان منع می کنید درحالیکه همسران پیامبر ﷺ با مردان طواف نمودند، پرسیدم آیا اینکار قبل از امر به حجاب بود یا بعد از آن؟ فرمود: سوگند که بعد از امر به حجاب بود، پرسیدم: چگونه آمیخته با مردان طواف می نمودند؟ فرمود: آنان با مردان آمیخته نمی شدند، چنانکه عایشه رضی الله عنها در گوشه دور از مردان طواف می نمود،^۲ و به مردان نزدیک و یا آمیخته نمی شد، و در هنگام طواف زنی به عایشه رضی الله عنها گفت: ای مادر مؤمنان! بیاید که حجرالاسود را لمس کنیم؟ ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها فرمود: از جانب خود لمس کن و خودش اینکار را نکرد. همسران پیامبر ﷺ از جانب شب با شکل و سیمای نا آشنا برای طواف بیرون می آمدند و هر گاهی می خواستند وارد کعبه شریفه شود، انتظار می شدند تا مردان بیرون آیند، سپس آنها داخل کعبه می شدند، عطاء رحمته الله افزود: من و عبید بن عمیر نزد عایشه رضی الله عنها در جوف ثبیر -کوهی معروف در منا است- جایی که ام المؤمنین مجاور شده بود می رفتیم، پرسیدم خیمه ام المؤمنین چگونه بود؟ فرمود: قبه ترکی بود که با غشایی پوشانیده شده بود که میان ما و ام المؤمنین حایل بود، و دیدم که ام المؤمنین پیراهنی گلابی برتن داشتند.^۳ در روایت دیگر عطاء رحمته الله فرموده است: «درحالیکه من پسر کوچکی بودم، بر تن ام المؤمنین پیراهن سرخ رنگی را دیدم».^۴ چنانکه سخن ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها به برده آزاد شده اش، دلیل واضحی بر آن است که

۱- صحیح بخاری: ۱۶۲۶.

۲- فتح الباری از ابن حجر: ۵۹۶/۳.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۱۸.

۴- منصف عبد الرزاق: ۹۰۱۸.

همسران پیامبر ﷺ و سایر زنان دور از مردان طواف می نمودند و با آنان نمی آمیختند، هنگامیکه زن آزاد شده ام المومنین عایشه رضی الله عنها هفت بار بر کعبه طواف نمود و دو یا سه بار حجرالاسود را لمس کرد، بوی فرمود: «خداوند پاداشت ندهد، خداوند پاداشت ندهد، آیا بر مردان تنگی و فشار می آوری، چرا تکبیر گفته عبور نکردی؟»^۱. پس اگر همچو کاری مشروع و جایز می بود، همسر پیامبر ﷺ آن را ترک نمی کرد و یا هم دیگر زنان را از انجام آن باز نمی داشت.

*- همچنان آنحضرت ﷺ دویدن آرام در سه دور اول طواف، و به سرعت حرکت نمودن میان صفا و مروه را بر زنان غیر مشروع قرار داده اند، چنانکه از فرموده عایشه رضی الله عنها برمی آید: «ای گروه زنان! ما برای شما الگو هستیم، پس دویدن در طواف بر شما لازم نیست»^۲. و در روایت دیگر فرمود: «ما برای شما الگو و سر مشق هستیم، بر شما دویدن در طواف و میان صفا و مروه لازم نیست»^۳.

*- چنانکه آنحضرت ﷺ به همسرانشان توصیه نمودند تا بعد از ادای حج، نشستن در خانه های شان را برگزینند، قسمیکه در حجة الوداع آنها را مخاطب قرار داده فرمودند: «این آخرین سفری بود، و بعد از این زمان خانه نشینی تان فرا می رسد»^۴. اما امروز در نتیجه جهل و نادانی و ازدحام شدید درحج، فرصت مناسبی برای اوباشان و مفسدان بی وجدان مهیا گردیده و مرتکب اعمال ناشایسته می شوند، که باید اولیای امور زنان در این مسأله توجه جدی بخرچ دهند و از خداوند عزوجل در مورد ننگ و ناموس خویش بترسند، و در هنگام طواف و دیگر اماکن پر جمعیت از زنان خویش حفاظت و نگهبانی نموده و زمینه را برای مردمان بی حیا و اوباش و بی وجدانی که قدر و عظمت خداوند عزوجل

۱- سنن بیهقی: ۸۱/۵

۲- سنن بیهقی: ۸۴/۵

۳- مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۲۹۵۱.

۴- سنن ابو داود: ۱۷۲۱، با تصحیح البانی: ۱۵۱۵.

و اماکن مقدسه را نمی‌شناسند، مساعد نسازند، هر چند اگر بعضی از امور مستحب زمانی و مکانی را هم ترک کنند باکی نیست، زیرا حفاظت عزت و کرامت و ناموس مقدم‌تر است بر مستحباتی که در حج خلل وارد نمی‌کنند، و دفع مفسد مقدم بر جلب چنین مصالح است. اولیای امور باید این نکته مهم را بدانند و درک کنند که زنان تحت مسئولیت و رعایت آنها قرار دارند، و باید در راه حفاظت و حمایت آنها همیشه سعی ورزیده و متوجه باشند، پیامبر ﷺ می‌فرمایند: «هیچ بنده‌ای نیست که خداوند جلّ و او را به زمامداری رعیتی (هرچند اگر کوچک هم باشد) برگزیده و او درحالی بمیرد که برای رعیت خود خیانت ورزیده باشد خداوند جلّ و او را بهشت را بروی حرام می‌سازد»^۱. و در روایت دیگری فرموده‌اند: «هر کسی که امور مسلمین به وی سپرده شود، سپس او برای‌شان کوشش و خیر خواهی نکند، از داخل شدن با آنها در بهشت محروم می‌شود»^۲.

۷- بازداشتن آنها از منکرات و زشتی‌ها

پیامبر اکرم ﷺ بر پاکیزگی آل بیت‌شان از گناه، زشتی و منکرات تلاش می‌ورزیدند، و اگر کسی از آنها در گناه یا خطایی واقع می‌شد، بلافاصله آن را تقبیح و انکار نموده و از آن باز می‌داشتند. بطور مثال:

*- ایشان عملاً بر فضل بن عباس رضی الله عنه هنگامیکه بسوی دختری خثعمی که نزد آنحضرت صلی الله علیه و آله برای پرسیدن مسأله آمده بود، نگاه می‌کرد، انکار نموده و از تکرار نظر وی جلوگیری نمودند^۳.

*- همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله فضل بن عباس را از نگریستن بسوی دخترانی که می‌دویدند منع نمودند^۴.

۱- متفق علیه.

۲- صحیح مسلم: ۱۴۲.

۳- صحیح بخاری: ۱۵۱۳.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

*- آنحضرت ﷺ در این راستا آل بیت‌شان را نمونه و سرمشق دیگران قرار دادند، قسمیکه در عرفه برخواستند و به مردم خطبه جامعی را ایراد نموده فرمودند: «آگاه باشید! هر آنچه از امور جاهلیت است در زیر دوگام نهاده شده است. و خون‌های جاهلیت هدر است، و نخستین خونی را که از خون‌های دوره جاهلیت بی‌اعتبار می‌شمارم، خون ربیعہ بن الحارث است که در قبیله هذیل به قتل رسید، و سود دوره جاهلیت بی‌اعتبار است. و نخستین سود از سودهای دوران جاهلیت مان را که بی‌اعتبار می‌شمارم، سود عباس بن عبدالمطلب است که همه‌اش را بی‌اعتبار اعلان می‌کنم»^۱.

اما در عصر حاضر، در موسم حج بسیاری از مردم اعمالی را انجام می‌دهند که مخالف با هدایات و دستورهای آنحضرت ﷺ بوده، که حتی سبب باطل شدن حج‌شان می‌گردد، و یا حد اقل نقصانی در آن رخنه می‌نماید. و قسمیکه به نظر می‌آید، انواعی از منکرات و زشتی‌ها و گناهان میان حجاج صورت می‌گیرد، بویژه منکرات زنان بی‌باکی که حجاب را مراعات ننموده، زیب و زینت خود را به مردان نمایان می‌سازند. و یا هم با مردان نا محرم، با بی‌حیایی صحبت و مراوده می‌نمایند، و غیره امور دیگری که گنجایش ذکر آن در اینجا نیست. پس رحمت خداوند ﷻ بر کسانی باد که امانت را بصورت درست ادا نموده اهل و خانواده خویش را از اماکن گناه و فساد به دور نگه می‌دارند و آنها را به نیکویی امر نموده منکرات و زشتی‌ها را از آنان با نرمی و ملایمت و نیک اندیشی می‌زدایند.

۸- نرمی و مهربانی و آسانی بر آنان

پیامبر خدا ﷺ در این حج با نرمی و ملایمت، محبت و شفقت با آل بیت‌شان رفتار می‌نمودند، ایشان ﷺ بر ناتوانان‌شان دل‌سوزی و همدردی می‌نمودند، و کار آسان را به آنها می‌پسندیدند و بر حاجتمندان‌شان مهربانی و همدردی و همکاری می‌نمودند، که بطور مثال به چند حالت در این مورد نظر می‌اندازیم:

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

*- آنحضرت ﷺ به همسران‌شان جانب آسان را اختیار نموده و برانجام آن امر می‌فرمودند، چنانکه از حدیث حفصه رضی الله عنها برمی‌آید که آنحضرت ﷺ در حجة الوداع همسران‌شان را امر فرمودند تا از احرام بیرون آیند.^۱

*- همچنان آنحضرت ﷺ هنگامیکه نزد ضباعه دختر زبیر رضی الله عنه درحالیکه بیمار بود، رفته و فرمودند: «به حج برو، و شرط کن و بگو که خدایا! به حج رفتنم تا جایست که برایم توان رفتن را بدهی».^۲

*- آنحضرت ﷺ ضعیفان و ناتوانان خانواده خویش را از مزدلفه بسوی منا قبل از دیگران فرستادند، طوریکه در حدیث فضل بن عباس رضی الله عنه آمده که: «پیامبر خدا ﷺ شب مزدلفه به ضعیفان و ناتوانان اهل خویش امر فرمودند تا شبانگاه بسوی منا حرکت کنند».^۳

*- و از عایشه صدیقه رضی الله عنها روایت است که فرمود: «چون به مزدلفه رسیدیم، سوده همسر پیامبر ﷺ که زنی چاقی بود از پیامبر خدا ﷺ اجازه خواست تا پیش از ازدحام مردم حرکت نماید، آنحضرت ﷺ برایش اجازه دادند، و او پیش از ازدحام مردم حرکت نمود، و به منا رفت، ولی ما تا صبح همانجا ما ندیم، و صبح همراهی پیامبر خدا ﷺ حرکت نمودیم».^۴ همچنان حدیث ابن شوال رضی الله عنه که فرمود: «نزد ام حبیبه رضی الله عنها رفته و خبر دادم که پیامبر خدا ﷺ امر فرمودند اینکه شبانگاه از مزدلفه بسوی منا حرکت نمایید».^۵

*- همچنان هنگامیکه ام سلمه رضی الله عنها همسر پیامبر ﷺ از بیماریش به ایشان شکایت نمود، فرمودند: «از پشت مردم سوار بر شتر طواف کن».^۶

۱- صحیح بخاری: ۴۳۹۸.

۲- صحیح بخاری: ۵۰۸۹.

۳- سنن نسایی: ۳۰۳۴.

۴- صحیح بخاری: ۱۶۸۱.

۵- صحیح مسلم: ۱۲۹۲.

۶- صحیح بخاری: ۴۶۴.

*- و از نمونه‌های مهربانی آنحضرت ﷺ برآل بیت‌شان، اجازه دادن به عباس رضی الله عنه بخاطر آب دادن حجاج، تا شب‌های منا را در مکه بگذرانند^۱. پس اگر تعداد حجاج با پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نسبت به این زمان کم‌تر بود، با آن هم ایشان صلی الله علیه و آله پرهیزگارترین و مهربان‌ترین و با وقارترین این امت بودند، و آنحضرت صلی الله علیه و آله اینگونه اهل و خانواده‌شان را مورد عطف و مهربانی خویش قرار داده آسانی را به آنها می‌پسندیدند و در عصر حاضر بزرگ سالان، زنان و کودکان بیشتر از هر وقتی دیگر به مهربانی و همدردی و شفقت ضرورت دارند، زیرا زیادی و کثرت حجاج، و وجود جهل و نادانی مسلمانان به احکام و مناسک حج باعث می‌گردد که در ادای مناسک بی‌پروایی صورت گیرد و چنانکه لازم است از ارشادات و فرامین الهی در ادای مناسک و سایر عبادات پیروی نکنند، اینهمه سبب می‌شود که ترس و هراس از الله جل جلاله کاسته شده و عظمت او تعالی در قلب‌ها جایگزین نگردد، و بلاخره همدردی و مهربانی و شفقت به دیگران نیز از بین برود.

پس ای مسئول و زمامدار خانواده! از خداوند جل جلاله بترس و راه آسان و ساده را بر اهل بیت خویش در محدوده ضوابط و مقررات شریعت و احکام آن برگزین، زیرا اینکار بسود خودت بوده و موجب پاداش بزرگ در نزد خداوند جل جلاله می‌باشد.

۹- صبر و حوصله آنحضرت صلی الله علیه و آله در برابر اهل و اقارب‌شان

ثابت نمودن صبر، حوصله و شکیبایی آنحضرت صلی الله علیه و آله در برابر آل بیت‌شان نیازی به بررسی و پیگیری خاصی ندارد، زیرا آنحضرت صلی الله علیه و آله از یکسو معلم و خیرخواه همه، و از سوی دیگر عهده‌دار شئون حج خانواده خویش بودند، که در میان اهل و اقارب‌شان بزرگسالان، زنان، اطفال، و حتی بیماران و افراد سنگین و زن مانند همسرشان سوده رضی الله عنها وجود داشت، و بیمارانی مانند ضباعه و ام سلمه رضی الله عنهما حضور داشتند و برخی دیگر از زنان مانند دختر پیامبر صلی الله علیه و آله فاطمه رضی الله عنها و همه ازواج آنحضرت صلی الله علیه و آله موجود بودند که نیاز

۱- صحیح بخاری: ۱۶۳۴.

به همدردی و مهربانی داشتند، چنانکه پسران بنی عبدالمطلب و بنی هاشم نیز در رکاب آنحضرت ﷺ همراه بودند، لیکن صبر و حوصله و تحمل هیچ کسی مانند صبر و تحمل آنحضرت ﷺ دیده نشده است، ایشان ﷺ با وجود برداشت مسئولیت تمامی حجاج، آنان را توجیه، توصیه و ارشاد نموده با قلب رحیم و پر از لطف، و با مهربانی بی‌مانندی، با سایر مردم و اهل بیت‌شان رفتار می‌نمودند. چنانکه از احسان و انفاق ایشان همه مستمندان و بینوایان برخوردار شدند. ایشان ﷺ با حکمت و درایت، رعیت را رهبری نموده و حقوق همه را بجا آوردند، مردم را بسوی خیراندیشی و رستگاری دعوت نموده و در این راستا تشویق و ترغیب می‌نمودند، آنحضرت ﷺ با سینه فراخ و خالی از هرگونه کینه و کدورت، امور حج را به موفقیت کامل به انجام رسانیدند، و هیچگاهی از ایشان ﷺ سخنی زشت و یا جریحه دار، یا توهین و تحقیر و یا آسیب زبانی در مقابل کسی صادر نشده است.^۱

آنحضرت ﷺ با همچو اخلاق عالی قرآنی، و صفات حمیده، و همت بلند، و قناعت و زهد، عظمت و برتری بشر را بر سایر مخلوقات خداوند عزوجل به اثبات رساندند. به راستی که صبر و حوصله بر اهل خانواده مأموریتیست پر مشقت، و عملیست جلیل، که تنها اشخاص برجسته و والا مقام از عهده آن بیرون آمده می‌توانند، و جز انسان‌های بردبار و مسئولیت شناس کسی دیگر این مسئولیت بزرگ را بدوش گرفته نتوانسته و حق آن را کما يجب ادا نمی‌تواند، زیرا پیوسته بودن همیشگی و آمیختگی روزمره با اهل و فرزندان، رویه تشریفاتی را آهسته آهسته کاهش یافته و غالباً هیبت مرد را نیز از بین می‌برد، پس در همچو احوال، مرد زمامدار خانواده به صبر و تحمل بیشتر نیاز دارد، تا امور منزل را به درستی پیش برده و انضباط خانواده را برقرار داشته باشد، و به

۱- در موارد فوق می‌توانید به احادیث ذیل مراجعه نمایید: صحیح بخاری شماره‌های: ۱۶۸۱، ۵۰۸۹، ۶۶۴، ۳۹۸، ۱۶۷۸، ۱۷۸۸، ۱۶۳۶، و صحیح مسلم شماره‌های: ۱۲۱۸، ۱۲۱۱، و مسند احمد شماره‌های: ۳۵۱۳، ۲۶۵۹، ۲۵۰۷، و زاد المعاد: ۱۰۶/۲، و سیرت نبی این کثیر: ۲۲۲/۴.

هدف و مرام عالی که در راه آن تلاش دارد، برسد. بویژه در این موسم و گردهم آیی بزرگ مسلمانان که تعداد بی شماری در آن شرکت می نمایند، و بدیهی است که همچو مناسبات و برنامه ها خالی از رنج و زحمت و مشقت نخواهد بود که به همان پیمانۀ نیاز به صبر و حوصله دارد.

پس کسیکه خواهان سرای آخرت و به آن امیدوار است... نفس خویش را بر صبر و تحمل ریاضت داده و در برابر زن و فرزند و خویشان از شکیبایی و فروتنی کار بگیرد، تا در این راستا پیشوا و پیشقدم، و رهبر دیگران شده و آنان را بسوی هدایت فراخواند، زیرا رمز موفقیت در امور دین همانا صبر و یقین است، طوریکه خداوند عزوجل می فرماید: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾ [السجدة: ۲۴].

«و از آنان چون صبر ورزیدند و به آیات ما یقین داشتند، رهبران و پیشوایان قرار دادیم که به فرمان ما هدایت می کنند».

و راه بدست آوردن محبت و رضایت و تأیید خداوند متعال همین است، طوریکه فرموده است: ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾ [آل عمران: ۱۴۶].

«و خداوند صابران را دوست می دارد» و همچنان می فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ [البقرة: ۱۵۳]. «به تحقیق خداوند با صابران است». و همچنان صبر و حوصله و تحمل در برابر خانواده و فرزندان و خویشاوندان، الفت، محبت و صمیمیت را ایجاد می کند.

۱۰- مراعات احوال و یاری دادن آنها

پیامبر ﷺ همیشه می کوشیدند تا درباره اهل بیت شان مرحمت نموده دل آنها را بدست آورند، خواسته ها و خواهشات آنان را که با اوامر الهی و مبادی اسلام تعارض نمی داشت برآورده می ساختند، و اگر احیاناً کاری خلاف توقعات آنها واقع می شد، آنحضرت ﷺ آنها را دل داری داده و می کوشیدند تا دل های شان نرنجد، و در حج نیز رویه شان با آنان بر همین طرز و روش بود که به برجسته ترین نمونه های آن اشاره

می‌نماییم: هنگامیکه آنحضرت ﷺ بر ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها وارد شدند، وی را در حالت گریه دیدند، زیرا وی بخاطر عادت ماهانه‌اش از ادای عمره محروم شده بود، آنحضرت ﷺ وی را دلداری داده و فرمودند: «ضرری بر تو نیست زیرا خودت نیز همچو سایر زنان، دچار این مشکل می‌شوی که خداوند جل جلاله آن را مقرر نموده است. پس صبر را اختیار نموده اکتفا به حج کن و شاید هم خداوند جل جلاله عمره را نصیب گرداند»^۱. ام المؤمنین فرمود: یا رسول الله! همقطارانم حج و عمره نموده برگردند و من تنها حج کرده برگردم؟ آنگاه پیامبر ﷺ عبدالرحمن بن ابی بکر را امر فرمودند تا عایشه رضی الله عنها را به تنعیم برده و نیت عمره نماید^۲. و در روایت دیگری آمده که آنحضرت ﷺ فرمودند: «طواف نمودن برای حج و عمرهات کفایت می‌کند، لیکن عایشه رضی الله عنها نپذیرفت، پس آنحضرت ﷺ وی را با برادرش عبدالرحمن بن ابی بکر رضی الله عنه به تنعیم فرستادند و عمره بعد از حج را انجام داد»^۳.

آیا کسی امروز مانند پیامبر اکرم ﷺ با اهل و خانواده‌اش در حج اینچنین به عطوفت عمل می‌کند؟ یا هدایات و ارشادات ایشان را در برخورد با آنان پیاده می‌نماید؟! با تأسف در بسیاری از مردمان این عصر، حالات عجیب و غریبی را مشاهده می‌کنیم، از یکسو افراط و زیاده روی و سخت‌گیری، و از سوی دیگر تفریط و بی‌توجهی و بی‌مهری ملاحظه می‌شود:

*- برخی از مردم خواسته‌ها و خواهشات خانواده را بر فرامین و خواسته‌های پروردگار مقدم دانسته، تا جاییکه پا از حدود اوامر او تعالی بیرون نهاده و حرمت و ارزش‌های دینی را پایمال می‌نمایند.

*- و برخی از مردم با رویه زشت و اخلاق بد، روی ترش و پیشانی چین خورده با

۱- متفق علیه.

۲- متفق علیه و سنن ابو داود: ۱۷۸۲، با سند صحیح.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۱۱.

اعضای خانواده خود پیش آمد دارند، و در قاموس و فرهنگ چنین اشخاص کلمه بنام مشورت و گفت و شنود وجود ندارد، همچو اشخاص از همدردی و دل‌سوزی و دل‌داری، خیلی‌ها بدور هستند، و روابط آنها با افراد خانواده بر اساس فرمانروایی و استبداد، تند خویی، درشت‌گویی، بی‌مهری، بی‌عاطفگی و سنگدلی استوار بوده و باید که امر و نهی آنان بدون تأخیری نافذ گردد و عذری هم پذیرفته نمی‌شود.

دین اسلام دینیست که میانه‌روی و اعتدال را در همه امور می‌پسندد و در همه حالات از غلو و افراط و بی‌توجهی و تفریط منع نموده است، و به همدردی و پیش‌آمد نیک با سینه فراخ، و پیشانی گشاده در رویه با خانواده تشویق می‌نماید، مشروط بر اینکه پا از حدود شرعی و حرمت آن جلوتر نگذارند. پس اگر سعادت دنیا و آخرت را خواهانی، در تمامی شؤون زندگی‌ات معتدل و میانه‌رو باش، و از هرگونه تفریط و بی‌میلی و بی‌توجهی برحذر باش.

۱۱- لطف و مهربانی و خوش رفتاری پیامبر اکرم ﷺ با آنان

پیامبر اکرم ﷺ با خانواده و اقاربشان در حج رویه و سخن نیکی داشتند و آنها را مورد محبت و شفقت خویش قرار داده و با کودکان آنها خوشوقتی و مزاح و گشاده رویی می‌نمودند، جابر رضی الله عنه نیت نمودن آنحضرت ﷺ به حج و نیت کردن عایشه رضی الله عنها به عمره را چنین توصیف می‌کند: «پیامبر اکرم ﷺ مردی ملایم و آسان‌گیر بودند، و هرگاه عایشه رضی الله عنها آرزوی چیزی را می‌نمود، آنحضرت ﷺ برایش برآورده می‌نمودند»^۱.

و در این راستا نمونه و شواهدی زیادی وجود دارد که به برخی از آن اشاره می‌نماییم:

*- آنحضرت ﷺ به دختر عموی‌شان ضباعه بنت زبیر رضی الله عنه فرمودند: «ای عمه من! چه چیزی مانع حج تو می‌شود؟!»^۲.

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۳.

۲- سنن ابن ماجه: ۲۹۳۶، با تصحیح البانی: ۲۳۷۵.

*- همچنان فرموده آنحضرت ﷺ به عایشه رضی الله عنها هنگامیکه بسبب عادت ماهانه‌اش از ادای عمره محروم شده و می‌گریست، فرمودند: «ای زن عزیز! چه چیزی ترا به گریه آورده است؟»^۱. و قسمیکه عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت نموده فرمود: ما بچه‌های بنی عبدالمطلب درحالیکه بر مرکب‌های ما سوار بودیم نزد آنحضرت ﷺ در مزدلفه آمدیم، ایشان ﷺ با دست‌شان بر ران‌های ما زده فرمودند: ای فرزندانم! تا وقتیکه آفتاب نتابد، بر جمره سنگ پرتاب نکنید»^۲. و در روایت دیگر چنین فرمود: «گروه ضعیفان و ناتوانان بنی‌هاشم که سوار بر مرکب‌های‌شان بودند رسیدند، و آنحضرت ﷺ بر ران‌های ما زده فرمودند: روانه‌ی منا شوید و تا زمانیکه آفتاب طلوع ننموده، بر جمره سنگریزه پرتاب نکنید»^۳. و در دیگر روایت، آنحضرت ﷺ فرمودند: «ای برادرزاده‌گانم، ای پسران هاشم! قبل از ازدحام مردم به منا شتاب کنید و نباید کسی از شما بر جمره بزرگ پیش از طلوع خورشید، سنگریزه پرتاب کند»^۴. پس شکوه و ناله ما به خداوند ﷻ در مورد مردمانی است که راه و روش و هدایات پیامبر اکرم ﷺ و اخلاق نیکوی ایشان را ترک نموده‌اند، تا حدی که بسیاری از خانواده‌ها در این موسم پر فیض، جز نزاع، کینه‌توزی، دشمنی، زشتی، تحقیر و توهین، منت، بد رفتاری و بی‌حرمتی، چیزی دیگر را از سرپرستان و بزرگان‌شان نمی‌آموزند، و گاهی هم بین اقارب سخن به دشنام، فحش و نا سزاگویی می‌کشد!

پس، از اقتدا به چنین مردمان و پیروی از آنان بپرهیز، زیرا همچو تعامل و برخورد بد و نامناسب از یکسو کینه و کدورت و دشمنی را ایجاد نموده و دل‌ها را می‌رنجانند، و از سوی دیگر منافعی با آداب حج بوده و مانع پذیرش حج و پاکی گناهان، و عفو و غفران الله سبحانه می‌گردد.

۱- صحیح بخاری: ۱۵۶۰.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۵، با تصحیح البانی: ۲۴۵۱.

۳- مسند احمد: ۲۵۰۷، با اسناد صحیح.

۴- مسند احمد: ۳۵۱۳، با اسناد صحیح.

۱۲- احسان و نیکی با آنان

احسان و نیکی آنحضرت ﷺ با اهل بیت‌شان با اشکال و انواع مختلف صورت گرفته است، که اگر در آن دقت شود با تأکید خواهی گفت که همه احوال ایشان ﷺ با آنان مملو از نیکی و احسان بوده است، زیرا هیچ گوشه نیست مگر اینکه فضل و کرم و سخاوت آنحضرت ﷺ در آن واضح و آشکار می‌گردد، که از شمارش بیرون است لیکن ما به نمونه‌های برجسته آن مرور می‌کنیم:

*- حرص و تلاش آنحضرت ﷺ بر آن بود که خانواده و اقارب ایشان همه باید در مناسک حج اشتراک نمایند و آن‌عه افرادی که نیت حج را نداشته‌اند نیز قانع شوند تا در این گردهم آیی بزرگ مسلمانان سهیم گردند، قسمیکه آنحضرت ﷺ نزد ضباعه^۱ حیلند^۲ رفته و فرمودند: «آیا اراده حج کردی؟» گفت: به خداوند سوگند مانع دیگری جز مرضی‌ام نیست، آنحضرت ﷺ فرمودند: «نیت حج کن و شرط بگذار و بگو: خداوند! هرجایی که مرا از حج بازداشتی همانجا محل بیرون آمدنم از احرام است»^۱.

*- همچنان آنحضرت ﷺ همه همسران‌شان را در این حج با خود بردند^۲، و چنین کاری مافوق عدل است، زیرا می‌توانستند هیچ‌یک از آنان را با خود نبرده و یا هم میان آنها قرعه‌اندازی نموده و برنده را با خود ببرند.

*- چنانکه آنحضرت ﷺ پسر عموی خویش را با خود سوار نموده و از مزدلفه به منا رفتند^۳.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ یک رأس گاو را از جانب همسران خویش قربانی نمودند، بدون اینکه خواهشی از سوی همسران‌شان در این مورد شده باشد^۴.

این خود بیانگر گوشه بزرگی از گوشه‌های کمال بشری است که مصداق فرموده

۱- صحیح بخاری: ۵۰۸۹، صحیح مسلم: ۱۲۰۷.

۲- زاد المعاد: ۱۰۶/۲، سیرت نبی از ابن کثیر: ۲۲۲/۴.

۳- صحیح بخاری: ۱۵۴۴.

۴- صحیح بخاری (۱۷۰۹).

ایشان ﷺ است هنگامیکه فرمودند: «بهترین شما کسی است که نزد خانواده خود نیکو و شایسته باشد، و من در نزد خانواده‌ام نیکو و شایسته می‌باشم»^۱. نمونه و مثال‌های احسان و نیکی آنحضرت ﷺ به خانواده و اقارب‌شان قابل شمارش نیست، ایشان ﷺ از ابتدای دعوت اسلامی در مکه مکرمه سعی و تلاش می‌ورزیدند تا آنها را بسوی دین حق برده و رضا و خوشنودی الله سبحانه را با ایمان آوردن و عمل صالح بدست آرند، بنابراین خداوند عزوجل نیز خانواده و خویشان آنحضرت ﷺ را در پیام و ندای حق که عموم مردم مخاطب آن بودند، خصوصیت داده و فرمود: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ [الشعراء: ۲۱۴]. «و خویشان نزدیکت را بهراسان».

پس ای برادر ارجمند! خانواده و خویشان نزدیکت احق و اولی‌تر به احسان و نیکی، دنیوی و اخروی تواند، پس راه و روش پیامبر بزرگ اسلام را با اهل و اقاربت به پیش گیر تا از جمله رستگاران شده پاداش وافر را بدست آوری و از بهره و نصیب دور و یا نزدیک آن برخوردار گردی.

۱۳- حمایت و پاسداری از حقوق آنان

آنحضرت ﷺ حقوق اهل بیت‌شان را حفاظت و حمایت نموده بر نگهداری آن سعی می‌ورزیدند، و از تجاوز دیگران بر حقوق آنها دفاع و پاسداری می‌نمودند، که برجسته‌ترین مثال آن را ابن عباس رضی الله عنه چنین حکایت می‌کند: «رسول خدا ﷺ بر کعبه طواف نموده سپس حجرالاسود را با عصای که بدست داشتند لمس کردند، و بعد از فارغ شدن از طواف در جای آب دادن آمدند درحالی‌که پسران عموی‌شان از چاه زمزم آب بالا می‌کشیدند، آب طلب نمودند و دلو آب را به ایشان بلند نمودند و آنحضرت ﷺ آب را نوشیدند، سپس فرمودند: «اگر از ازدحام و مزاحمت مردم بالای شما نمی‌ترسیدم، چون آنها با دیدن من آن را جزو مناسک حج می‌دانند، من هم با شما آب می‌کشیدم»^۲.

۱- جامع ترمذی: ۳۸۹۵، با تصحیح البانی: ۳۰۵۷.

۲- صحیح بخاری: ۱۶۳۶، و مسند احمد: ۲۲۲۷، با اسناد حسن.

پس اگر در این ایام فرخنده و خجسته از تلف شدن حقی از حقوق خانواده‌ات در هراس هستی پس آنان را به گذشت از آن تشویق نما، زیرا اینکار بهتر و سزاوارتر خواهد بود، اما اگر از حق خویش درنگداشتند، پس حق آنها را از ضایع شدن و برباد رفتن و تجاوز دیگران بر آن حفظ نما.

این بود گوشه از احوال پیامبر اکرم ﷺ در حج با اهل خانواده‌شان ﷺ و خودت ای زمام دار خانواده! اگر زن و فرزندان را واقعاً دوست داری و آنها را سرمایه زندگیت می‌دانی، پس حال و احوال خویش را در حج و در غیر آن، با راه و روش، گفتار و کردار پیامبر اکرم ﷺ با خانواده‌شان که در این صفحات بطور خلاصه و فشرده مطالعه نمودی، مقایسه کن، تا فرق و تفاوت میان برخورد، روش و اخلاق تو، و پیامبر اکرم ﷺ آشکار گردد، سپس در راه پیروی و تأسی از اخلاق و کردار آنحضرت ﷺ سعی و تلاش جدی بخرج ده، و پس از پی بردن به نارسایی، کوتاهی و غفلت در ادای واجبات، در اندیشه و طرز تعاملت با آنان تجدید نظر کرده توجه و اهتمام خویش در راه کامیابی و رستگاری آخرت، و نجات و رهانیدنشان از آتش دوزخ، قبل از توجه به امور دنیوی و آماده ساختن لذت‌های آن، به آنها معطوف بدار، و در تعلیم و آموزش اخلاق و آداب و احکام حج و سایر عبادات آنها سعی نما، و در برخورد و تعامل خویش دقت نما تا بیشتر از دوستان و رفقای، با آنان خوش صحبت و خوش رفتاری نمایی، زیرا حقوق اهل و خانواده‌ات مقدم و بزرگ‌تر از هرکسی دیگر است، و مسئولیت بس بزرگی در قبال آنان بدوش توست، پس دست‌ها را بلند نموده و از پروردگارت با کمال عاجزی و بی‌چارگی، و با ناله و زاری و اصرار بخواه تا ترا در این راه موفق گرداند و قدم‌هایت را راسخ و استوار سازد.

۱- اما آنحضرت ﷺ بخاطری اینکار را با اهل بیت‌شان نکردند زیرا که آب دادن راه کسب اجر و ثواب و بلند رفتن مقام و منزلت آنها در نزد خداوند ﷻ است والله اعلم.

فصل سوم:

احوال پیامبر ﷺ در حج با امتشان ﷺ

پیامبر اکرم ﷺ در حج همزمان با قیادت و رهبری امت، تعلیم و ارشاد آنها را نیز به عهده داشتند که این امر هر انسانی را به شگفت می‌آورد. با وجود بدوش داشتن دو مسئولیتی بزرگ، ایشان ﷺ عمل افضل و اولی را انجام می‌دادند که هیچ انسانی قادر به انجام آن نخواهد بود، که این خود دلیل واضح و آشکار بر عظمت شأن و شخصیت عالی، و مقام والای ایشان ﷺ می‌باشد. ما بطور نمونه برجسته‌ترین احوال ایشان ﷺ را در قیادت و هدایت نمودن امت بیان می‌نماییم:

۱- تعلیم امت

خداوند جلّ و علاّ پیامبرش ﷺ را معلم سهل و آسان‌گیر^۱ فرستاده است و در این راستا به اوج کمالش نایل گردیده‌اند، قسمیکه معاویه بن الحکیم السلمی^{رضی الله عنه} ایشان ﷺ را توصیف نموده می‌فرماید: «من معلمی بهتر، نه قبل و نه بعد از پیامبر اکرم ﷺ دیده‌ام که با وجه احسن تعلیم بدهد»^۲. و اگر در حج آنحضرت ﷺ دقت نماییم در خواهیم یافت که ایشان ﷺ معلم واقعی و حقیقی بودند، چنانکه یار و صاحب‌شان ﷺ توصیف نموده است، یکی از نمونه‌های سهل و آسان‌گیری آنحضرت ﷺ اینست که ایشان امر فرمودند تا در میان مردم قبل از فرا رسیدن موسم حج، بانگ زده و اعلان حج نمایند، تا بر کسانی که خواهان حج با ایشان ﷺ هستند، آماده‌گی سفر آسان گردیده و به رکاب ایشان ﷺ پیوندند، به همین منظور آنحضرت ﷺ در ذی الحلیفه یک روز کامل انتظار ماندند تا

۱- صحیح مسلم: ۱۴۷۸.

۲- صحیح مسلم: ۵۳۷.

کسانی که نیت حج را دارند با ایشان ﷺ یکجا شده و عازم مکه گردند.^۱ بعد از ابلاغ پیام حج، مردم بسیاری وارد مدینه شدند و هر کدام آنها خواهش اقتدا به پیامبر اکرم ﷺ و فرا گرفتن مناسک از ایشان را داشتند^۲ که تعداد آنها به یکصد هزار فرد می‌رسید.^۳ آنحضرت ﷺ در طول مدت حج با مردم آمیخته بودند و خویش را بر آنها آشکار می‌نمودند تا بر سوالات آنان پاسخ گویند، با وجود تعداد بی‌شماری مردم در این حج، باری هم واقع نشده که کسی از ایشان ﷺ دور و یا عقب زده و یا باز داشته شود، و نه هم پیرامون آنحضرت ﷺ کتک زدن و راندن و پس و پیش گفتن و فشار دادن به نظر نمی‌خورد.^۴ پیامبر اکرم ﷺ در این حج سعی نمودند تا رسالت الهی را به مردم ابلاغ نموده و حجت و دلیل را به مردم بیان و برپا نمایند، و در این روند آنها را بر تعلیم و آموزش امور دین تشویق و ترغیب نمودند، همچنان ایشان ﷺ بخاطر توجه و دقت بیشتر مردم به گفتار و کردارشان، طرز و روش‌های متنوعی را در سخنرانی‌ها، توجیهات و ارشادات‌شان بکار بردند و آنان را امر فرمودند تا از ایشان مناسک و احکام دین بویژه حج را فرا گیرند، سخنان ایشان ﷺ در این مراسم مانند وصیت‌کنندگان است که با تمام جدیت و کوشش تلاش دارد امانتی که بدوش دارد با گفتار و کردار آن را بیان نماید، طوریکه در حدیثی به نقل از جریر بن عبد الله^۵ روایت شده که پیامبر خدا ﷺ در حجة الوداع از وی خواستند تا مردم را به خاموشی و شنیدن فرا خواند: «از مردم بخواهید تا خاموش باشند»^۶، سپس فرمودند: «بعد از من کافر مشوید که برخی از شما گردن برخی دیگر را

۱- سنن ابوداود: ۱۹۰۵، با تصحیح البانی: ۱۶۷۶.

۲- مختصر سیرت نبی از محمد عبدالوهاب، ص: ۵۷۲.

۳- صحیح مسلم شماره‌های: ۱۱۸۷، ۱۲۱۸، ۱۲۷۳.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۷۴، و مسند احمد: ۲۸۴۲، با اسناد حسن.

۵- سنن ابن ماجه: ۳۰۳۵، با تصحیح البانی: ۲۴۶۱.

۶- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۴، با تصحیح البانی: ۲۴۶۱.

بزنند»^۱، همچنان حدیثی را که بلال رضی الله عنه روایت نموده که: «پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بامداد شب مزدلفه بوی امر فرمودند تا مردم را خاموش سازد...»^۲، و از مردم مطالبه نمودند تا شهادتی دهند که ایشان صلی الله علیه و آله رسالت الهی را به آنان ابلاغ نمودند و این درخواست را آنحضرت صلی الله علیه و آله چند بار تکرار نمودند: «هان! آیا تبلیغ نمودم؟»^۳ حضار نیز همه گواهی دادند بر اینکه شما ای رسول خدا! امانت الهی را بما رسانیدید، رسالت را ادا کردید، و نصیحت و خیراندیشی نمودید»^۴.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تنها با ابلاغ نمودن و آموزش فرامین الهی به مردم اکتفا نکردند بلکه هنگام سخنرانی روز عرفه از ربیع بن امیه رضی الله عنه خواستند تا بعد از ایشان با آواز بلند سخنان‌شان را به مردم بشنوند^۵، همچنان در روز عرفه شخصی را وظیفه دادند تا میان مردم رفته و خطبه ایشان را به آنان ابلاغ نماید^۶، و در منا نیز از علی رضی الله عنه خواستند تا مطالب و سخنان‌شان را تکرار نموده تا مردمانیکه دورتر نشسته‌اند این سخنان را بشنوند، و مردم نشسته و بعضی هم ایستاده بودند.^۷ همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله اشخاصی را بسوی گروه‌های حجاج در عرفه و منا گماشتند تا سخنان ایشان را به آنها برسانند.^۸

آنحضرت صلی الله علیه و آله در تعلیم و آموزش، طرز و شیوه نوازش و مهربانی را بکار می‌بردند، چنانکه از ابن عباس رضی الله عنه روایت شده که فرمود: «ما بچه‌های بنی عبدالمطلب درحالیکه بر

۱- صحیح بخاری: ۱۲۱.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۴، با تصحیح البانی: ۲۴۵۰.

۳- صحیح بخاری: ۱۷۴۱، و مسند احمد: ۲۰۶۹۵، حدیث صحیح لغیره است.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۵- سیرت نبی از ابن کثیر: ۳۴۲/۴.

۶- سنن ابن داود: ۱۹۴۹، با تصحیح البانی: ۱۷۱۷.

۷- سنن ابی داود: ۱۹۵۶، با تصحیح البانی: ۱۷۲۳.

۸- سنن ترمذی: ۸۸۳، با تصحیح البانی: ۷۰۰ و مسند احمد: ۱۰۶۶۴، حدیث صحیح است، و صحیح ابن خزیمه: ۲۹۶۰، با اسناد صحیح.

مركب‌های ما سوار بودیم، نزد آنحضرت ﷺ در مزدلفه آمدیم، ایشان ﷺ با دستشان بر ران‌های ما زده فرمودند: ای فرزندانم! تا وقتی که آفتاب طلوع نکند، بر جمره بزرگ سنگ پرتاب نکنید»^۱.

ایشان ﷺ نه تنها بزرگان و صحت‌مندان را تعلیم و آموزش می‌دادند، بلکه به ضعیفان و ناتوانان نیز توجه نموده و آنان را آگاه می‌نمودند، بطور مثال فرموده ایشان ﷺ به ضباعه رضی الله عنه هنگامیکه گفت: «ای رسول خدا من اراده حج دارم لیکن بیمارم» فرمودند: «نیت حج کن و شرط بگذار و بگو: خدایا هرجایی که مرا از حج بازداشتی همان جا محل بیرون آمدنم از احرام است»^۲، همچنان فرموده ایشان ﷺ به ام سلمه رضی الله عنها وقتی که از بیماری‌اش نزد آنحضرت ﷺ شکایت نمود، فرمودند: «از پشت مردم سوار بر شتر طواف نما»^۳، و امر نمودن آنحضرت ﷺ به زنان و ناتوانان، اینکه از مزدلفه به منا از طرف شب حرکت نمایند^۴. حتی کودکان نیز مورد توجه و آموزش آنحضرت ﷺ صورت می‌گرفتند، بامداد روز عید ایشان از ابن عباس رضی الله عنه که پسری بود، خواستند تا به ایشان سنگریزه‌های را جمع‌آوری کرده بیاورد، درحالی‌که آنحضرت ﷺ بر شتران‌شان سوار بودند فرمودند: «برایم سنگریزه جستجو کرده بیاور» ابن عباس رضی الله عنه فرمود: «من هم سنگریزه‌های سفالی را آورده و بردست‌شان گذاشتم، در حالیکه سنگریزه بر روی دستشان بود فرمودند: با همچو سنگریزه - جمره‌ها را باید زد-»^۵.

همچنان فرموده آنحضرت ﷺ به پسران بنی عبدالمطلب: «تا وقتی که آفتاب نتابد، بر جمره سنگ پرتاب نکنید»^۶.

۱- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۵، با تصحیح البانی: ۲۴۵۱.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۰۷.

۳- صحیح بخاری: ۴۶۴.

۴- صحیح بخاری: ۱۶۷۹، و سنن نسائی: ۳۰۳۴، با تصحیح البانی: ۲۸۴۰.

۵- سنن نسائی: ۳۰۵۹، با تصحیح البانی: ۲۸۶۵.

۶- سنن ابوداود: ۱۹۴۰، با تصحیح البانی: ۱۷۱۰.

آنحضرت ﷺ نه تنها به آموختن علم توجه داشتند بلکه جانب عمل را نیز مورد نظر داشتند، لذا احیاناً به حکمت‌های مشروع شدن برخی از مناسک اشاره می‌نمودند مثلاً فرموده‌اند: «همانا طواف بر کعبه و میان صفا و مروه و پرتاب سنگریزه همه بخاطر برپا نمودن ذکر خداوند ﷻ است»^۱.

همچنان آنحضرت ﷺ با یادآوری فضایل و مراتب بعضی از اعمال، عزم و تصمیم امت را بر انجام آن برمی‌انگیخته و همت‌ها را راسخ و متین می‌نمودند، بطور مثال فرموده ایشان ﷺ: بهترین دعا، دعای روز عرفه است، و بهترین چیزی که من و پیامبران پیش از من گفته‌اند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»^۲. یعنی: «هیچ معبودی بحق جز الله ﷻ وجود ندارد، یکتاست و شریکی ندارد، پادشاهی و حمد و ستایش از آن اوست، و او بر همه چیز قادر و تواناست». همچنان فرموده‌اند: «لمس کردن حجر الاسود و رکن یمانی گناهان -صغیره- را محو و نا بود می‌کند»^۳. همچنان فرموده‌اند: «کسیکه خانه کعبه را طواف نموده و سپس دو رکعت نماز بخواند، پاداش آن مانند آزاد نمودن برده است»^۴. و در پاسخ به شخصیکه از ایشان پرسید کدام حج بهتر است؟ آنحضرت ﷺ فرمودند: «تلبیه گفتن با آواز بلند و ریختن خون -قربانی-»^۵. همچنان در پاسخ به مرد انصاری در منا هنگامیکه از ایشان ﷺ در مورد فضیلت بعضی اعمال پرسید فرمودند: «و اما هنگامیکه از خانه‌ات بسوی خانه کعبه بیرون می‌شوی، در برابر هر قدمیکه شتر -و یا هر چارپایی دیگر- می‌گذارد، خداوند ﷻ برای یک نیکی می‌نویسد و یک گناه را از تو محو می‌نماید، اما در بدل وقوف تو در عرفه، خداوند

۱- سنن ابوداود: ۱۸۸۸، اما البانی آن را ضعیف خوانده است، ضعیف الجامع: ۲۰۵۶، و أرنأوؤط آن را تحسین

نموده است، تخریج جامع الاصول: ۱۵۰۵.

۲- سنن ترمذی: ۳۵۸۵، با تحسین البانی: ۲۸۳۷.

۳- صحیح ابن خزیمه: ۲۷۲۹، صحیح ابن حبان: ۳۶۹۸، با اسناد قوی.

۴- سنن ابن ماجه: ۲۹۵۶، با تصحیح البانی: ۲۳۹۳.

۵- جامع ترمذی: ۸۲۷، با تصحیح البانی: ۶۶۱.

تبارک و تعالی به آسمان دنیا آمده و بر فرشتگان افتخار نموده می‌فرماید: بندگانم را نگاه کنید که از راه‌های دور، آشفه و خسته و غبار آلود بسوی من آمده و انتظار و التماس رحمت مرا دارند، و از عذاب من در هراسند درحالی‌که مرا بچشم ندیده‌اند، پس اگر مرا میدیدند چه وضعیتی میداشتند! پس اگر گناهانت مانند ریگ صحرای عالج و یا مانند روزهای دنیا و یا مثل قطره‌های باران هم باشد، خداوند ﷻ در اینروز آن را از تو شسته و پاک می‌نماید، اما پرتاب نمودن سنگریزه بر جمره، ذخیره و پس اندازی برای آخرت است، و اما -پاداش- تراشیدن موهایت، در برابر هر مویی یک حسنه و به تو داده می‌شود، و هرگاه طواف خانه کعبه را انجام دهی، از گناهانت مانند روزی که مادرت ترا تولد نموده بود، بیرون می‌آیی»^۱.

آنحضرت ﷺ در این حج مردم را بر اتمام رسانیدن اعمال حج و نسک آن ترغیب نمودند، و آنان را بر ثمره نیک برخی از اعمالی که قبلاً انجام داده بودند، مژده دادند، طوریکه در حدیث بلال رضی الله عنه آمده که: «آنحضرت ﷺ بامداد شب مزدلفه فرمودند: یقیناً خداوند ﷻ در این جمعیت انبوه شما فضل و کرم احسان خویش را ارزانی داشته است، مردمان بدکردار شما را بخاطر نیکان‌تان بخشیده، و به نیکوکاران شما هر آنچه که از او تعالی خواسته‌اند، عطا نموده است، پس بنام خداوند ﷻ حرکت نمایید»^۲.

اما برجسته‌ترین اموری که آنحضرت ﷺ در تعلیم و آموزش آن به مردم سعی و توجه نموده‌اند از قرار ذیل می‌باشد:

*- آموزش احکام و آداب مناسک حج:

پیامبر اکرم ﷺ در تعلیم احکام حج شیوه جمع میان آموزش نظری و عملی را بکار بردند، قسمیکه روایت است که: «آنحضرت ﷺ یک روز قبل از روز ترویج، به مردم

۱- مصنف عبدالرزاق: ۸۸۳۰ و معجم اوسط از طبرانی: ۲۳۲۰ و سنن ترمذی: ۳۵۸۵، با تحسین البانی: ۲۸۳۷، و صحیح مسلم: ۱۳۴۸.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۴، با تصحیح البانی: ۲۴۵۰.

خطبه ایراد نموده و آنها را از مناسک حج شان آگاه ساختند^۱، سپس هنگام فرا رسیدن هر منسکی، حکم و آداب آن را به مردم بیان می نمودند^۲.

از جمله: آنحضرت ﷺ در یکی از خطبه های شان در حجة الوداع، به مقام و منزلت بناهای اسلام اشاره نموده فرمودند: «از پروردگارتان بهر اسید، و پنج نمازتان را ادا کنید، و ماهتان را -رمضان- روزه گیرید و زکات مال های خود را بدهید، و از زمامداران تان فرمانبرداری کنید، به بهشت پروردگارتان داخل می شوید»^۳.

مثال دیگر: آنحضرت ﷺ در یکی از خطبه های شان بنیاد اساسی اسلام را پایه ریزی نموده و بنیاد شرک و امور جاهلیت را ریشه کن نمودند، و در مورد آنعه اموریکه همه ملت ها بر تحریم آن متفق اند مانند عدم تجاوز بر خون ها، اموال و ارزش های مردم تأکید نمودند، چنانکه در زمینه فرمودند: «یقیناً خون ها و مال ها و آبروهای تان، در میان تان حرام است مانند حرمت این روز شما، در این شهر شما و در این ماه شما»^۴.

و در مقام دیگر فرمودند: «آگاه باشید که گناهان بزرگ و مهلک چهاراند: بخداوند ﷻ چیزی را شریک نیاورید، و نفسی را نکشید که خداوند ﷻ کشتن آن را حرام گردانیده مگر بحق، و زنا نکنید و دزدی نکنید»^۵، همچنان آنحضرت ﷺ در این حج بعضی از احکام شرعی را بیان نمودند مانند چگونگی غسل، و تکفین شخصیکه احرام بر تن داشته است، طوریکه از ابن عباس رضی الله عنه روایت است که فرمود: «شخصی با پیامبر خدا ﷺ در عرفات وقوف نموده بود، ناگهان این شخص از شترش افتاده و گردنش شکست و وفات

۱- مستدرک حاکم: ۶۳۲/۱ و البانی آن را در صحیح الجامع صحیح خوانده: ۴۷۷۴.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸، سنن ترمذی: ۸۸۵، با تصحیح البانی: ۷۰۲، و سنن ابوداود: ۱۹۵۹، با تصحیح البانی: ۱۷۲۴.

۳- جامع ترمذی: ۶۱۶، با تصحیح و تحسین البانی: ۵۱۲، و مسند احمد: ۱۵۸۸۳، با سند ضعیف لیکن با مجموع طرقت حسن است.

۴- صحیح بخاری: ۶۷.

۵- مسند احمد: ۱۸۹۸۹، با سند صحیح.

نمود، پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «او را با آب و سدر غسل دهید، و در دو جامه کفن کنید، خوشبویی به جسمش استعمال نکنید و سرش را نپوشانید، زیرا او در روز قیامت تلبیه گویان برمی خیزد»^۱.

اما امروز، جهل و نادانی چنان بر امت اسلامی حکمفرماست که بیشتر فرزندان آن از دین و آیین، علم و معرفت و فرهنگ دینی‌شان آگاهی نداشته و آثار دانستنی‌های ضروری دینی در نزد آنان کاملاً ناپدید شده است، و تنها خویش را از روی عاطفه و یا بستگی میراثی به اسلام منسوب می‌نمایند، و اگر در مورد فهم و دانش یا برداشت آنها از اسلام پرسیده شود، هیچ‌گونه معلوماتی در این عرصه ندارند، که این خود زمینه را به مردمان گمراه و هواپرست مساعد ساخته، و از عواطف و احساسات پاک و پرشور مردمان ناآگاه سوء استفاده نموده افکار و اندیشه‌های باطل و ناپاک را با جلوه‌های زیبا و جذاب به آنان عرضه می‌دارند، از اینروست که فساد فکری و عملی همیشه رو به رشد بوده و حق کنار زده شده و ناپدید می‌گردد.

ولی باز هم فرصت خوبی برای دعوتگران و خیراندیشان باقی مانده است تا فرزندان این امت را در موسم حج از دین، آیین و اصول دین‌شان با خبر ساخته و روح اسلام را در آنها تازه و زنده نموده، عزت و افتخار از دست رفته امت را به آنها برگردانند، زیرا دیار مقدس همه ساله میلیون‌ها مسلمان را در آغوش خود کشیده و رو به ازدیاد می‌باشد. پس وجیه هر طالب علم و دعوتگر قادر و مخلص است که این فرصت خوب را از دست نداده و در راه آموزش برادران مسلمان خود سعی و تلاش ورزیده و بساط جهل و نادانی را با پخش و نشر نور هدایت بردارند.

۲- فتوا: یکی از مهم‌ترین و بارزترین احوال آنحضرت ﷺ در حج، بیان احکام، و حل مشاکل مربوط به حج و غیره عبادات، و پاسخ به سوالات مردم می‌باشد، زیرا آنحضرت ﷺ از آغاز حج تا برگشت به مدینه با مردم آمیخته بودند و معضله و اشکالات

۱- متفق علیه.

آنها راحل می‌نمودند.

فتاوی آنحضرت ﷺ در این حج بسیار است، بطور مثال مشهورترین فتوای ایشان ﷺ اینست که: «زنی از قبیله خثعم گفت: ای رسول خدا! حج بر پدرم واجب شده است اما او مردی مسن است و نمی‌تواند بر شتر بنشیند، آیا به عوض او حج کنم؟ پیامبر ﷺ فرمودند: به جای او حج کن»^۱.

همچنان ایشان به کسانی که در مورد تأخیر و یا تقدیم بعضی از اعمال حج می‌پرسیدند پاسخ می‌دادند: (انجام ده، هیچ اشکالی ندارد)^۲. ملاحظه می‌شود که آنحضرت ﷺ در فتوا دادن به مردم چند اموری را مد نظر داشتند که بارزترین آنها از قرار ذیل می‌باشد:

*- آنحضرت ﷺ سعی می‌ورزیدند که ایستاده شده و خویش را به مردم نمایان سازند تا همه، ایشان را دیده بتوانند و از ایشان جویای توضیح مسایل دینی، بویژه احکام حج شوند، طوریکه از جابر رضی الله عنه روایت است که فرمود: «پیامبر اکرم ﷺ در حجة الوداع، طواف را سوار بر شترشان انجام دادند، و حجر الاسود را با عصای‌شان لمس نمودند، تا مردم ایشان را در مکانی مشرف دیده بتوانند و سوال‌های‌شان را مطرح نمایند، چون مردم گرداگرد آنحضرت ﷺ پیچیده بودند»^۳. و حدیثی که از عبدالله ابن عمرو رضی الله عنه روایت است که فرمود: (پیامبر خدا ﷺ در حجة الوداع در ساحه منا برای مردم ایستادند تا از ایشان سوال نمایند^۴، و حدیثی که از عبدالله ابن عباس رضی الله عنه روایت شده است که فرمود: «سپس آنحضرت ﷺ بخاطر پاسخ به سوالات مردم ایستادند»^۵.

*- آنحضرت ﷺ همیشه مراعات احوال امت را می‌نمودند و جانب سهل و آسان را

۱- صحیح مسلم: ۱۳۳۵.

۲- صحیح بخاری: ۸۳.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۷۳.

۴- متفق علیه.

۵- صحیح بخاری: ۶۲۲۸.

در فتوای‌شان برمی‌گزیدند تا بر مردمان حاجتمند و ناتوان تخفیف و آسانی صورت گیرد که نمونه‌های همچو فتاوی بسیار است، بطور مثال: از عایشه رضی الله عنها روایت است که آنحضرت ﷺ بر ضباعه بنت زبیر وارد شده و فرمودند: «آیا اراده حج کرده‌ای؟ فرمود: به خدا سوگند من بیشتر اوقات بیمارم، پیامبر ﷺ فرمودند: نیت حج کن و شرط بگذار و بگو: خداوندا! هر جایی که مرا از حج بازداشتی همان‌جا محل بیرون آمدنم از احرام است»^۱. همچنان حدیث طولانی که از جابر رضی الله عنه روایت است که آنحضرت ﷺ فرمودند: «اگر آینده کارم را می‌دانستم اینچنین نمی‌کردم، هدی (قربانی) نمی‌آوردم، و آن را عمره قرار می‌دادم، پس هر کسی از شما که قربانی با خود ندارد، باید از احرام خارج شود و آن را عمره قرار دهد، سراقه بن مالک بن جعشم بلند شد و گفت: ای رسول خدا! آیا این حکم تنها برای امسال است یا همیشه؟ پیامبر خدا ﷺ انگشتان‌شان را در هم فرو برده و دوباره فرمودند: عمره داخل حج شد، نه برای امسال، بلکه تا ابد»^۲. و از عبدالله ابن عمرو رضی الله عنه روایت است که فرمود: «من پیامبر ﷺ را در منا دیدم که خطبه ایراد می‌نمودند، مردی برخاست و گفت: گمان کردم که فلان عمل پیش از فلان عمل انجام داده می‌شود، سپس دیگری برخاسته گفت: من گمان کردم که اینکار قبل از آن کار است، دیگری گفت: پیش از اینکه ذبح کنم سرم را تراشیدم، و دیگری گفت: قبل از جمره زدن ذبح کردم و... امثال آن، آنحضرت ﷺ می‌فرمودند: باکی ندارد - همه در محلش انجام داده شده - در این روز هر کسی چیزی می‌پرسید ایشان می‌فرمودند: انجام بده اشکالی ندارد»^۳. همچنان از ابن عمر رضی الله عنه روایت است که فرمود: «عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه از پیامبر خدا ﷺ اجازه خواست تا بخاطر آب دادن به حجاج، شب‌های منا را در مکه بگذراند،

۱- صحیح مسلم: ۱۲۰۷.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۳- صحیح بخاری: ۱۷۳۶.

پیامبر خدا ﷺ برای او اجازه دادند.^۱ و از عدی رضی الله عنه روایت است که فرمود: «پیامبر خدا ﷺ به شتربانان اجازه دادند که می‌توانند شب در منا نمانند، روز نحر (قربانی) بر جمره سنگ بریزند، اما دو روز بعد از آن را می‌توانند یکجا در یکی آندو روز بر جمرات سنگریزه پرتاب کنند».^۲

*- همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله می‌کوشیدند تا در موقع فتوا دادن، قناعت سوال کننده را حاصل نمایند، روایت است که مردی به ایشان گفت: ای رسول خدا! پدرم به اسلام مشرف شده، ولی مردی مسن است و نمی‌تواند بر شتر بنشیند، آیا بجای او حج کنم؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: اگر بر پدرت قرضی می‌بود، آیا آن را از عوض او ادا نمی‌کردی؟ و آیا اینکار تو، قرض را از وی ساقط نمی‌کرد؟ گفت: بلی. آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: پس به جای او حج کن».^۳

*- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از صبر، حوصله و تحمل فایق، و نرمی، لطف و مهربانی بسزایی برخوردار بودند خصوصاً با کسانی که جویای حکم و یا فتوا و یا سوالی از ایشان می‌شدند که نمونه‌های آن از حساب بیرون است، بطور مثال حدیث طولانی که از جابر رضی الله عنه روایت است که آنحضرت صلی الله علیه و آله بعد از یکشنبه روز انتظار در ذی الحلیفه، بسوی مکه عزیمت نمودند، جابر رضی الله عنه می‌فرماید: «آنحضرت صلی الله علیه و آله بر شترشان سوار شدند تا آنکه شترشان در بیابانی وسیعی داخل شد، و در این هنگام تا چشمم کار می‌کرد، نگاه کردم که پیشروی، راست، چپ و عقب آنحضرت صلی الله علیه و آله جمعیت انبوهی از سواره و پیاده دیده می‌شد، و پیامبر صلی الله علیه و آله درمیان ما بودند».^۴ همچنان از ابن عباس رضی الله عنه روایت است که فرمود: «هنگام ورود پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به مکه، مردم دور ایشان جمع شده می‌گفتند: این است

۱- صحیح بخاری: ۱۶۳۴.

۲- سنن ترمذی: ۹۵۵، با تصحیح البانی: ۷۶۳.

۳- مسند احمد: ۱۸۱۲، حدیث صحیح است.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

محمد ﷺ، این است محمد ﷺ، حتی که دختران جوان از خانه‌ها بیرون آمدند تا آنحضرت ﷺ را مشاهده کنند، چون در حضور پیامبر خدا ﷺ کسی زده و یا عقب رانده نمی‌شد، فشار مردم برایشان زیاد شد، سپس بر شتر سوار شدند، اما طواف وسعی پیاده بهتر است^۱. و در اخیر این حدیث ابن عباس رضی الله عنه می‌فرماید: «پیامبر ﷺ میان صفا و مروه بر شتر طواف نمودند، و اینکار در اصل سنت نیست، چون مردم در حضور پیامبر ﷺ رانده و یا با آنان برخورد صورت نمی‌گرفت - پس بخاطر ازدحام مردم - بر شتر سوار شده طواف نمودند، تا از یک‌سو مردم بتوانند ایشان ﷺ را درست ببینند و سخنان‌شان را بشنوند، و از سوی دیگر دست‌های آنها به ایشان نرسد»^۲. همچنان از قدامه العامری رحمه الله روایت است که فرمود: «پیامبر اکرم ﷺ را در روز نحر (عید) دیدم که بر شتر سرخ رنگ‌شان سواراند و بر جمره سنگ پرتاب می‌نمودند، در حضور آنحضرت ﷺ نه راندن بود و نه کتک زدن و نه پس و پیش گفتن»^۳.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ در مورد حج فتاوی بسیاری به مردم ارایه نمودند، از جمله: هنگامیکه اسماء بنت عمیس رضی الله عنها در ذی الحلیفه طفلی بدنیا آورد، کسی را حضور پیامبر ﷺ فرستاد که حالا چکار کند؟ پیامبر ﷺ فرمودند: «غسل کن و پارچه‌ای را روی محل خروج خون بگذار و نیت احرام کن»^۴. و هنگامیکه ایشان اصحاب را دستور دادند تا از احرام بیرون آیند، از ایشان پرسیدند: ای رسول خدا! این چگونه تحلل است (بیرون آمدن از احرام؟) فرمودند: «تحلل کامل است»^۵. (یعنی همه اشیاییکه بر شما بواسطه احرام بستن حرام شده بود، حلال است).

۱- صحیح مسلم: ۱۲۶۴.

۲- مسند احمد: ۲۸۴۲، حدیث حسن است.

۳- سنن ابن ماجه: ۳۰۳۵، با تصحیح البانی: ۲۴۶۱.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۵- صحیح بخاری: ۳۸۳۲.

اوس طایبی رحمته الله از ایشان پرسید: ای رسول خدا! من از میان دو کوه طی آمده‌ام، شترم را ناتوان و خودم را خسته و افسرده نموده‌ام، بخدا سوگند هیچ کوهی را پشت سر نگذاشته‌ام مگر اینکه بر آن توقف کرده‌ام، آیا حج من صحیح است؟ آنحضرت رحمته الله فرمودند: «کسیکه با ما در این نماز (صبح در مزدلفه) حاضر شده و تا وقتی که حرکت کنیم توقف کند، و قبل از آن در عرفه، چه شب یا روز توقف کرده باشد، حجش کامل و مناسکش را انجام داده‌است»^۱.

اما فتوای آنحضرت رحمته الله در غیر امور حج نادر است که بطور نمونه به برخی از آن اشاره می‌نماییم: جابر رضی الله عنه در حدیث طولانی که روایت نموده می‌فرماید: سراقه بن مالک رضی الله عنه فرمود: ای رسول خدا! مسایل دین ما را بما شرح و بیان نمایید، مثلیکه همین حالا آفریده شده‌ایم، بخاطر چه عمل انجام می‌دهیم، آیا آنچه را انجام می‌دهیم که قلم‌ها در مورد آن خشک گردیده و قدر -تقدیر- بر آن انجام پذیرفته؟ و یا آنچه را که در آینده انجام می‌دهیم مدار اعتبار است؟ فرمودند: «نه، بلکه آنچه که در مورد آن قلم‌ها خشک گردیده و تقدیرها بر آن انجام پذیرفته است، سراقه رضی الله عنه فرمود: پس عمل بخاطر چه است؟ آنحضرت رحمته الله فرمودند: عمل کنید زیرا هر کس برای آنچه آفریده شده است عمل می‌کند»^۲. و حدیثیکه از ابی قتاده روایت شده که فرمود: «ما با پیامبر خدا رحمته الله بخاطر ادای حج از مدینه بیرون شدیم من احرام بر تن نداشتم، گوره خری را شکار نمودم، تعدادی از اصحاب که در احرام بودند از گوشت آن خوردند، سپس گفتند: ما از گوشت شکار خوردیم درحالیکه در احرام هستیم! آنها متباقی گوشت را با خود گرفتند، هنگامیکه حضور آنحضرت رحمته الله رسیدند در مورد آن سوال کردند: ایشان رحمته الله فرمودند: آیا از میان شما کسی او را دستور حمله به آن داده و یا به آن اشاره‌ای کرده است؟ گفتند: نه خیر،

۱- جامع ترمذی: ۸۹۱، با تصحیح البانی: ۷۰۷.

۲- مسند احمد: ۱۴۱۱۶، با اسناد صحیح.

فرمودند: پس از گوشت متباقی آن بخورید»^۱.

*- پاسخ آنحضرت ﷺ به سوالات مردم نظر به خواست و احوال سوال کننده می بود، از اینرو غالباً پاسخ شان متوجه شخص سوال کننده می بود، بطور مثال هنگامیکه زن خثعمی از ایشان پرسید: ای رسول خدا! حج بر پدرم واجب شده است اما او مردی مسن است و نمی تواند بر شتر بنشیند، آیا به عوض او حج کنم؟ پیامبر ﷺ فرمودند: آری، به عوض او حج کن.^۲ و در بعضی احوال پاسخ ایشان ﷺ عام می بود، چنانکه در حدیث عبدالرحمن بن یعمر رضی الله عنه آمده که: «مردمانی از اهل نجد نزد رسول الله ﷺ در عرفه آمده سوالی پرسیدند، آنحضرت ﷺ امر نمودند تا شخصی با آواز بلند صدا زند که، حج عرفه است»^۳.

*- دیگر شیوه و روش آنحضرت ﷺ در فتوا، ترغیب و تشویق بر انجام کارهای نیک است که یکی از مثال های بارز آن فرموده ایشان رضی الله عنه به زنی است که کودکی را نزد آنحضرت ﷺ آورد و گفت: آیا حج این پسر صحیح است؟ پیامبر اکرم رضی الله عنه فرمودند: بلی، و برای تو نیز اجر و ثواب هست.^۴

*- همچنان آنحضرت ﷺ نظر به خواست و تقاضای وقت، در جاهای متعددی فتوا داده اند، طوریکه ایشان در مدینه، هنگام احرام بستن در ذی الحلیفه، و در بیت الحرام، و عرفه، و مزدلفه، و منا و اثنای انتقال میان مشاعر حج، و هنگام عودت به مدینه منوره فتوا داده اند.^۵ در عصر حاضر با وجود زمینه و فرصت های خوبی که برای اهل علم و دعوتگران مساعد است و توانسته اند تا اندازه وسع و توان شان نقش بارزی را در راستای

۱- صحیح مسلم: ۱۱۹۶.

۲- صحیح بخاری: ۱۵۱۳.

۳- سنن ترمذی: ۸۸۹، با تصحیح البانی: ۷۰۵.

۴- صحیح مسلم: ۱۳۳۶.

۵- نگاه: صحیح مسلم: ۱۲۱۸، ۱۲۷۳، ۱۳۳۶، و صحیح بخاری: ۸۳ و سنن ترمذی: ۸۸۸۹۱.

تعلیم و آگاهی حجاج انجام بدهند، ولی باز هم تقصیر در ادای واجب دعوت دیده می‌شود، چون اکثراً به مشاهده می‌رسد که عامه مردم بخاطر حل معضله و یا سوالات‌شان در هر وادی سرگردان و در جستجوی کسی‌اند که مشکلات‌شان را حل، و به سوالات‌شان جواب ارایه نماید، اینکار خود سبب می‌گردد تا همچو مردمان نزد عالم نماهای بی‌علم، و یا نزد کسانی‌که قیافه و مظهر دانشمندان و علما را دارند رفته و سوال‌های خود را مطرح نمایند، پس بخاطر جلوگیری از اضرار فتواهای‌که مبتنی بر علم و معرفت و دلیل شرعی نیست، باید ترتیبات و انتظام درست گرفته شود و در همه راه‌ها و خیابان‌های عبور و مرور و اقامت گاه‌های حجاج، جاه‌های خاصی را برای فتوا و ارشاد حجاج، با زبان‌های مختلف تعیین گردد، تا از یکسو دامن جهل و نادانی برچیده شود و از سوی دیگر راه صدور فتوای غیر مسئولانه مسدود گردد.

همچنان لازم می‌بینیم که به حجاج آگاهی داده شود که در مورد مراجع و اشخاصی‌که از آنها فتوا می‌خواهند، اطمینان و یقین خود را در صحیح بودن آن فتوا حاصل نمایند، و اگر اطمینان و یقین کامل در مورد فتوای شخصی حاصل ننمودند، لازم است از چندین شخص در آن مورد بپرسند، زیرا با سوال نمودن یک شخص و عدم قناعت بر آن، مسئولیت بر دوش خودشان خواهد بود، همچنان بر علما و دانشمندان و جهات ذی صلاح لازم است تا مردم را از فتوا دادن بدون علم و معرفت برحذر نموده و خطر آن را بیان نمایند، زیرا اینکار افترا و دروغ بستن به خداوند ﷻ و پیامبرش ﷺ است، قسمی‌که الله ﷻ می‌فرماید:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾﴾ [الأعراف: ۳۳].

«بگو - ای پیامبر - جز این نیست که پروردگارم فواحش را حرام کرده است، آنچه آشکار باشد از آن، و آنچه پوشیده باشد، و گناه را حرام کرده است و ستم و تجاوز را، و این که چیزی را با خدا شریک مقرر نکنید که او هیچ دلیلی بر حقانیت آن نازل نکرده است و - حرام کرده

است - این که چیزی را نمی‌دانید به خدا ﷻ نسبت دهید».

همچنان پیامبر اکرم ﷺ امت را از دروغ گفتن برایشان ﷺ بر حذر داشته فرموده‌اند: «دروغ گفتن بر من مانند دروغ گفتن بر شخصی دیگری نیست، کسی که بر من دروغی ببندد، باید جایگاهش را در دوزخ آماده نماید»^۱.

۳- پند و نصیحت

پند و نصیحت و وعظ نمودن، وظیفه مصلحان، و پایه محکم و استوار، و محور دعوت دعوت‌گران راستین است که خداوند ﷻ پیامبران قوی عزم خویش را به آن دستور داده‌است، طوریکه پیامبرش موسی ﷺ را چنین مخاطب قرار داده می‌فرماید: ﴿أَنْ أَخْرِجَ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيِّمِ اللَّهِ﴾ [ابراهیم: ۵].

«قوم خود را از تاریکی‌ها بسوی نور بیرون آور و ایام الله - وقایع نجات آنان - را به آنان یادآوری کن». همچنان پیامبر ما خاتم المرسلین ﷺ را نیز مخاطب قرار داده می‌فرماید: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ﴾ [الغاشیة: ۲۱].

«پس تذکر ده که همانا تو اندرزگویی». یعنی: ای محمد ﷺ! مردم را پند و اندرز و بیم و هشدار ده، زیرا تو جز اندرزگویی و هشدار دادن، دیگر مأموریتی نداری.

پند و نصیحت یگانه راهی باز نمودن دل‌های بندگان، و جلب عواطف آنها بوده و در عین زمان کمک و یاری دهنده آنها در دوری جستن از لغزش‌ها و نجات از غفلت می‌باشد، در نتیجه وعظ و نصیحت دل‌ها نرم شده و نور ایمانی به آن راه یافته و پرده سیاه، و مهری که بر آن نهاده شده محو و نابود می‌گردد و بنده را به خداوند ﷻ نزدیک ساخته، عظمت و جلال او تعالی در اعماق آن نفوذ می‌نماید، که در نتیجه به فرمان الهی گردن نهاده و از نواهی او تعالی دوری و اجتناب می‌ورزد، بنابراین هر مسمان به وعظ و نصیحت و یادآوری نیاز دارد، و تنها مردمان بادرک و خدا ترس از اندرزها پند می‌گیرند

۱- صحیح بخاری: ۱۲۹۱.

و در صلاح و پرهیزگاری‌شان افزوده می‌شود، اما کسانی که از هوی و هوس خویش پیروی کرده و بر عصیان پافشاری دارند، با وجود پند دادن به آنها سودی ندارد. لیکن با آن هم پند دادن و نصیحت به چنین مردمان مطلوب است، هرچند سودی نبخشد، خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ۚ سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْتَىٰ ۚ﴾ [الأعلى: ۹-۱۰]. «پس اندرز ده اگر اندرز سود بخشد، آن کس که -از خدا- می‌ترسد، به زودی پند خواهد گرفت». همچنان خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ۝﴾ [الذاریات: ۵۵].

«و پند ده که مؤمنان را پند سود می‌بخشد». از اینرو پیامبر اکرم ﷺ امت را بسوی خیر و صلاح و رستگاری دعوت نموده و از شر و گناه و زشتی‌ها برحذر نموده‌اند. آنحضرت ﷺ ناظر احوال اصحاب می‌بودند تا در وقتی مناسب به آنها پند و نصیحت تقدیم نمایند، تا مبدا خسته و دلسرد نشوند، بنابراین هنگامیکه وعظ، نصیحت و اندرزهای پر منفعت ایشان که با فصاحت و بلاغت بی‌مثالی همراه می‌بود، به آنها تقدیم می‌کردند دل‌های آنان نرم شده و اشک از چشمان‌شان سرازیر می‌گردید^۱. و قابل تاد آوریست که وعظ و تذکیر و اندرز دادن یکی از مأموریت‌های مهم و ارشد آنحضرت ﷺ بود که خداوند ﷻ ایشانرا به خاطر آن فرستاده است، طوریکه فرموده‌اند: «همانا صفت آنچه که خداوند ﷻ مرا با آن فرستاده است، مانند شخصی است که نزد مردمانی رفته و می‌گوید: ای مردم! من لشکری را با چشم دیدم -که تصمیم هجوم بر شما را دارد- و یقیناً من بیم‌دهنده‌ای آشکار هستم، پس خود را نجات دهید، برخی از آنان سخن او را پذیرفته و در اول شب با آرامی و آهستگی حرکت نمودند و نجات یافتند، اما برخی دیگر سخن او را تکذیب نموده و بر جای‌شان نشستند تا آن که بامداد فرار سید و لشکر بر آنان هجوم برده و همه‌شان را هلاک نمود، پس همچنان کسی که از من اطاعت

۱- صحیح بخاری: ۷۰.

۲- جامع ترمذی: ۲۶۷۶، با تصحیح البانی: ۲۱۵۷.

نموده و از آنچه که از جانب الله آورده‌ام پیروی کند، از نجات یافتگان است، و کسیکه نافرمانی مرا کرده و آنچه را که از حق آورده‌ام، تکذیب نماید، از جمله هلاک شدگان است»^۱.

آنحضرت ﷺ در جاهای متعددی اصحاب را پند و نصیحت داده و نیروی پنهانی آنان را در جوش و خروش می‌آوردند، ایشان در عرفات، و در اثنای انتقال میان مشاعر مقدسه، و در منا در روز نحر، و ایام تشریق^۲، و هنگام عودت به مدینه طیه^۳، پند و اندرزها و نصایح ارزشمندشان را به امت تقدیم نمودند. چون در این موسم پرفیض، نور ایمان و رحمت الهی چنان بر دل‌های مردم حکمفرما می‌گردد که به هیچ وجه قابل توصیف نیست، که این چنین فضای روحانی خود سبب پذیرش پند و نصیحت بیشتر از هر وقتی دیگر می‌گردد.

*- همچنان آنحضرت ﷺ در این موسم و اجتماع بزرگ، فرصت‌ها را غنیمت می‌شمردند و مشاعر مقدسه و سایر اعمال حج را بهم پیوند ناگستنی می‌دادند، قسمیکه در خطبه یوم نحر (عید) فرمودند: «آیا می‌دانید این کدام روز است؟ گفتیم: خدا و رسولش بهتر می‌دانند، آنحضرت ﷺ سکوت نمودند تا آنکه گمان کردیم شاید آن را به نام دیگری غیر از نام اصلی‌اش نامگذاری کنند، همین بود که فرمودند: آیا یوم نحر

۱- صحیح بخاری: ۷۲۸۳.

۲- صحیح بخاری شماره‌های: ۱۶۷۱، ۱۷۴۱، ۴۴۰۳، ۴۴۰۶، ۵۵۵۰، و صحیح مسلم: ۱۲۱۸، و مسند احمد شماره‌های: ۲۲۶۴، ۶۱۷۳، ۲۰۶۹۵، با اسناد صحیح.

۳- آنحضرت ﷺ هنگام عودت از حج بسوی مدینه در غدیرخم توقف نموده و به مردم پند و اندرزهای ارزشمندشان را بیان نمودند، طوریکه از زید بن ارقم رضی الله عنه روایت شده که فرمود: «پیامبر خدا ﷺ هنگام عودت از حج در غدیرخم فرود آمده و فرمودند: من در میان شما دو چیز گرانبها را گذاشتم که یکی از دیگر ارجمند تر است: کتاب خدا و اهل بیت من، پس ببینید که بعد از من چگونه با آنها برخورد دارید، زیرا آندو تا وقتی از هم جدا نمی‌شوند که برحوض من برگردند». سنن نسایی: ۸۴۶۴، باتصحیح ذهبی، و سیرت نبی از ابن کثیر: ۴۱۶/۴.

نیست؟ گفتیم: آری. فرمودند: این کدام ماه است؟ گفتیم: خدا و رسولش بهتر می‌دانند، ایشان خاموش شدند تا آنکه گمان کردیم که بنام دیگری جز نامش بنامند فرمودند: آیا ماه ذوالحجه نیست؟ گفتیم: بلی، فرمودند: این کدام شهر است؟ گفتیم: خدا و رسولش داناتراند. ایشان ﷺ خاموش شدند چنانکه گمان کردیم که شاید آن را بنام دیگری غیر از نام اصلی‌اش نامگذاری کنند، فرمودند: آیا شهر حرام (مکه) نیست؟ گفتیم: آری، فرمودند: همانا خون‌ها و مال‌های‌تان بر شما حرام است مانند حرمت این روز شما، در این ماه شما و در این شهر شما تا اینکه نزد پروردگارتان حضور یابید.^۱ همچنان در این روز هیچ سوالی از آنحضرت ﷺ در مورد تأخیر یا تقدیم اعمال حج نشد مگر اینکه می‌فرمودند: «باکی ندارد و اشکالی نیست» سپس فرمودند: «اشکالی نیست اشکالی نیست جز مردیکه آبروی برادر مسلمانش را سبک شمرده و پایمال نموده است -مانند غیبت و غیره- که با این کار در حق او ظلم روا داشته، پس در آن اشکال و نابودی است»^۲.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ پند و نصیحت در یک موضوع را در موضع‌های متعددی بیان می‌نمودند، مانند تأکید ایشان ﷺ بر حرمت خون‌ها و مال‌ها و آبروهای مسلمانان، در روز عرفه و روز نحر (عید) و وسط ایام تشریق^۳، و گاهی هم در عین وقت و زمان، یک مسأله را چندین بار تأکید و تکرار می‌نمودند طوریکه در حدیثی که ابن عباس رضی الله عنهما روایت کرده آمده، که پیامبر خدا ﷺ در روز نحر (عید) به مردم خطبه ایراد نموده و فرمودند: «ای مردم! این کدام روز است؟ گفتند: روز حرام، فرمودند: و کدام شهر است؟ گفتند: شهر حرام، فرمودند: کدام ماه است؟ گفتند: ماه حرام، فرمودند: همانا خون‌ها و مال‌ها و آبروهای‌تان بر شما حرام است مانند حرمت این روز شما، در این شهر شما، و

۱- صحیح بخاری: ۱۷۴۱.

۲- سنن ابو داود: ۲۰۱۵، با تصحیح البانی: ۱۷۷۵.

۳- صحیح بخاری: ۶۷، ۱۷۴۱، و صحیح مسلم: ۱۲۱۸، و مسند احمد: ۲۰۶۹۵، صحیح لغیره، و سنن ابوداود:

۲۰۱۵، با تصحیح البانی: ۱۷۷۵، و سنن نسایی: ۴۰۰۲.

در این ماه شما، و آن را چندین بار تکرار نمودند»^۱.

*- پیامبر اکرم ﷺ هر آنچه را می‌فرمودند، بدون تأخیری، ایشان ﷺ قبل از دیگران، به عملی نمودن آن مبادرت می‌ورزیدند، و هیچگاهی نشده چیزی را که بر انجام آن تصمیم نداشته‌اند، بر زبان آرند، و اگر به امری دستور می‌فرمودند خودشان در مقدمه قرار می‌داشتند، و اگر از چیزی باز می‌داشتند ایشان ﷺ از دورترین مردمان از آن چیز می‌بودند، بناءً آنحضرت ﷺ پرهیزگارترین و راستگوترین و نیکوترین مردمان روی جهان بودند.

*- سخنان آنحضرت ﷺ در پند و اندرزهای‌شان از درخشش در الفاظ و کوتاهی در جملات و درستی در مفاهیم آن و از عدم تکلف برخوردار بود، بنابراین هیچ گاهی دیده و شنیده نشده که در سخنان‌شان ﷺ طرز و روش بی‌قاعدگی، یا کلمات و عبارات رکیک و کمیاب استعمال شده باشد.

*- آنحضرت ﷺ توجه و اهتمام خویش را بر مسایل مهم و بنیادی اسلام که محور و اساس نجات و رستگاری بندگان در آخرت، و پیروزی، آسایش و آرامش دنیوی آنان است، مبذول می‌داشتند. ایشان در پند و اندرزهای‌شان جانب دشوار و پرمشقت مسئله را جدی نگرفته و آنچه که در آن برای امت سهولت می‌بود، اختیار می‌کردند.

*- همچنان ایشان ﷺ پند و اندرز دادن را منحصر به خود ننموده بلکه به اصحاب کرام نیز مجال می‌دادند و خود به آنها بعضی امور را محول می‌کردند، طوریکه از بشرین سحیم رضی الله عنه روایت شده که آنحضرت ﷺ به وی دستور دادند تا در روزهای تشریق با صدای بلند به مردم بگوید اینکه در بهشت جز مؤمن کسی دیگر داخل نمی‌شود»^۲.

*- آنحضرت ﷺ در اندرزهای‌شان همیشه ترس و بیم دادن از عذاب آخرت را ذکر ننموده بلکه میان بیم دادن از آتش دوزخ، و امید واری به رحمت خداوند جل جلاله و بهشت، و

۱- صحیح بخاری: ۱۷۳۹.

۲- صحیح ابن خزمه: ۲۹۶۰، با اسناد صحیح.

مژده‌های که به مؤمنان داده شده، جمع نموده و به امت بازگو می‌نمودند. بطور مثال فرموده ایشان ﷺ: «کسی که حج کند و فحش‌گویی نکرده و فسق ننماید، مانند روزی که از مادر تولد شده بود (بی‌گناه) باز می‌گردد»^۱. همچنان در بامداد شب مزدلفه به مردم چنین فرمودند: «یقیناً خداوند ﷻ در این جمعیت انبوه شما فضل و کرم خویش را ارزانی داشته، و مردمان بدکردار شما را بخاطر نیکان‌تان بخشیده و به نیکوکاران شما هرآنچه که از او تعالی خواسته‌اند، عطا نموده است، پس بنام خداوند ﷻ حرکت نمایید»^۲.

*- آنحضرت ﷺ نه تنها با گفتار به یاران‌شان پند و اندرز می‌فرمودند، بلکه بطور عملی نیز آنها را توجیه و ارشاد می‌نمودند، طوریکه ایشان ﷺ به دره بزرگی بنام محسر (جاییکه خداوند ﷻ بر اصحاب فیل خشم و غضب خود را نازل کرد و همه از بین رفتند) رسیدند، با سرعت از آنجا عبور کردند، علی ﷺ این صحنه را چنین بیان نموده است: آنحضرت ﷺ از مزدلفه به منا حرکت کردند تا به وادی محسر رسیدند، در این هنگام شترشان مضطرب گردید، سپس شتر را بازدن قمچین حرکت دادند تا اینکه به تیزی از آن وادی بیرون آمد و توقف نمود^۳. در سال پیدایش پیامبر ﷺ در این وادی فیل‌های ابرهه حبشی که بخاطر ویران کردن خانه کعبه آن را با خود آورده بود از پیش روی بسوی شهر مکه باز داشته شدند و نتوانستند سیرشان را طی نمایند. ابن قیم رحمه الله نگاشته است: «عادت آنحضرت ﷺ بر آن بود که، از جاهایی که عذاب خداوند ﷻ بر ستمگاران نازل گردیده بود با سرعت بگذرند»^۴.

پند و اندرزهای پیامبر اکرم ﷺ به امت، جوانب مهم و قضایای مختلف را در برداشته و به آن اشاره می‌نمودند که با ذکر نمونه‌های بارز آن اکتفا می‌نماییم:

۱- صحیح بخاری: ۱۵۲۱.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۴، با تصحیح البانی: ۲۴۵۰.

۳- جامع ترمذی: ۸۸۵، با تصحیح البانی: ۷۰۲.

۴- زاد المعاد: ۲۵۵/۲.

*- آنحضرت ﷺ از فانی بودن دنیا و کوتاهی عمر و زود گذر آن آگاهی دادند، تا مبادا مردم مفتون آن گردند و باعث غرور و تکبرشان گردد. این سخنان را قبل از غروب نمودن آفتاب در عرفه به مردم بیان نمودند: «ای مردم! از دنیایان نسبت به آنچه که گذشته، به اندازه زمانی که از این روز شما نسبت به آنچه که از آن گذشته است باقی مانده است»^۱.

*- همچنان آنحضرت ﷺ به تقوی و پرهیزگاری، و اموری که سبب دخول بهشت می‌گردد امر فرمودند: «از پروردگارتان بهراسید، و پنج نمازتان را ادا کنید و ماهتان (رمضان) را روزه بگیرید و زکات مال‌های خود را بدهید و از زمامداران‌تان فرمانبرداری کنید، به بهشت پروردگارتان داخل می‌شوید»^۲.

*- همچنان ایشان ﷺ به امت آگاهی دادند که هیچ کسی کیفر و جزای جرم و جنایت دیگری را بر دوش نمی‌کشد، و هر که خود در نزد خداوند ﷻ مسؤل کردار و گفتار خویش خواهد بود، و هر فرد جوابگوی اعمال خود است، طوریکه فرمودند: «آگاه باشید! جنایتکار جز بر خویش تجاوز نمی‌کند، و هان! نباید تجاوز کاری بر فرزند خویش تجاوز کند، و نه فرزندی بر پدرش.»^۳.

*- آنحضرت ﷺ مردم را به اخلاق نیک و حمیده و انجام اعمال شایسته و سودمند تشویق و ترغیب نموده و از ارتکاب معصیت و گناه، بویژه در اثنای انجام دادن اعمال حج بر حذر نمودند، چنانکه فرمودند: «کسی که این خانه را حج کند و فحش‌گویی نکرده و فسق ننماید، مانند روزی که از مادر بدنیا آمده بود (بی‌گناه) باز می‌گردد»^۴. و در مقام

۱- مسند احمد: ۶۱۷۳، صحیح لغیره.

۲- جامع ترمذی: ۶۱۶، با تصحیح و تحسین البانی: ۵۰۲.

۳- سنن ابن ماجه: ۲۶۶۹، با تصحیح البانی: ۲۱۶۰.

۴- صحیح بخاری: ۱۸۱۹.

دیگر به مردم چنین فرمودند: «ثواب و خیر در شتاب و تیز راندن اسب و شتر نیست»^۱. و هنگامیکه از نیکی و احسان در ایام حج پرسیده شدند فرمودند: «طعام دادن، و سخن گفتن خوش و نیک - احسان است»^۲.

*- همچنان آنحضرت ﷺ امتشان را از غلو و زیاده‌روی در دین منع نمودند و بر اعتدال و میانه‌روی در همه امور، بویژه امور مربوط به دین امر فرموده‌اند، طوریکه در یکی از خطبه‌های‌شان فرمودند: «ای مردم! از زیاده‌روی و افراط در دین بپرهیزید، زیرا کسانی که قبل از شما بوده‌اند، زیاده‌روی و غلو در دین هلاک کرده است»^۳.

*- آنحضرت ﷺ در این حج توصیه و تأکید بر پیوسته داشتن روابط با خویشاوندان و نزدیکان نموده و در یکی از خطبه‌های‌شان در منا چنین فرمودند: «مادرت و پدرت و خواهرت و برادرت سپس پائین‌تر از آنان بر تو حق احسان و نیکی دارند»^۴.

*- همچنان ایشان ﷺ در مورد ضعیفان و ناتوانان و برده‌گان سفارش نمودند تا با آنها نیکی و احسان صورت گیرد. طوریکه فرمودند: «از خداوند جلّ و علا در مورد زنان بترسید، زیرا شما آنان را به امانت الهی گرفته و با کلمه خدا استفاده جنسی ایشان را برای خویش حلال ساخته‌اید»^۵. و در روایت دیگر در مورد آنها چنین سفارش نمودند: «آگاه باشید! و در مورد زنان وصیت به خیر نماید، زیرا آنها در نزد شما بمنزله اسیرانند»^۶. و در حدیث مرفوعی از آنحضرت ﷺ روایت شده که فرمودند: «برده‌گانتان، برده‌گانتان! از طعامی که می‌خورید برای آنها نیز بدهید، و از لباسی که می‌پوشید برای آنها نیز بپوشانید، اگر مرتکب گناهی شدند و آنها را عفو نکردید، پس بنده‌های خدا را بفروشید و آنها را

۱- صحیح بخاری: ۱۶۷۱، و مسند احمد: ۲۲۶۴، حدیث صحیح است.

۲- مستدرک حاکم: ۶۵۸/۱، با تحسین هیثمی در مجمع: ۲۰۷/۳، و البانی در صحیح الجامع: ۲۸۱۹.

۳- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۹، با تصحیح البانی: ۲۴۵۵.

۴- المجمع الکبیر از طبرانی: ۴۸۴، با تصحیح البانی در صحیح الجامع: ۱۴۰۰.

۵- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۶- جامع ترمذی: ۳۰۸۷، با تحسین البانی: ۲۴۶۴.

شکنجه نکنید»^۱.

*- پیامبر اکرم ﷺ بر اجتناب از آزار و اذیت دیگران توصیه و برحذر داشته، و در طاعت و فرمانبرداری خداوند ﷻ و رسولش ﷺ و ترک گناه و معصیت ترغیب می نمودند، قسمیکه در یکی از خطبه های شان فرمودند: «آیا شما را از مؤمن آگاه نسازم؟ مؤمن کسیست که مردم در مورد مالها و جانهای شان بر وی اعتماد کنند، و مسلمان کسیست که مردم از دست و زبانش در امان بمانند، و مجاهد کسیست که با نفسش در راه طاعت و فرمانبرداری خداوند ﷻ برزمد، و مهاجر آنست که گناه و خطاهای خود را کنار گذاشته و ترک کند»^۲.

*- همچنان آنحضرت ﷺ بر تبلیغ و رسانیدن فرموده های ایشان به دیگران ترغیب نمودند و از دروغ بستن به ایشان شدیداً نهی نمودند، چنانکه فرمودند: «شاد و خرم دارد خداوند ﷻ شخصی را که از ما حدیثی شنیده و آن را حفظ کند تا آنکه به دیگری آن را برساند، زیرا بعضی حمل کننده گان فقه، فقیه نیستند، و کسانی اند که فقه را به کسی حمل می کنند که نسبت به او فقیه تراند»^۳. همچنان فرمودند: «همانا شما مرا دیده و از من شنیدید و شما در مورد من بازپرس خواهید شد، پس کسیکه بر من دروغ می بندد، یقیناً جایگاه خود را در دوزخ آماده نموده است»^۴.

*- پیامبر اکرم ﷺ در این حج مردم را بر مناجات و حضور قلب در دعا فرا خواندند، تا حاجات خویش را به زاری و ناله و اظهار عاجزی و شکستگی از پروردگار بخواهند، تا مورد عفو و بخشش خداوند ﷻ و رحمت بیکران و بهشت برین او تعالی

۱- مسند احمد: ۱۶۴۰۹، با اسناد ضعیف، و اصل آن در صحیحین از ابوذر رضی الله عنه روایت شده است. صحیح بخاری:

۳۰، و صحیح مسلم: ۱۶۶۱.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۵۶، با تصحیح البانی: ۳۱۷۹، و صحیح ابن حبان: ۴۸۶۲.

۳- سنن ابن ماجه: ۳۰۵۶، با تصحیح البانی: ۲۳۸۰.

۴- مسند احمد: ۲۳۵۴۴، با سند صحیح.

نایل آیند، طوریکه فرمودند: «هیچ روزی نیست که در آن خداوند ﷻ بندگان را از دوزخ آزاد نکند، بیش از روز عرفه، و او تعالی نزدیک می‌آید - به آسمان دنیا- و بر فرشتگان افتخار نموده می‌فرماید: «آیا می‌دانید آنها چه می‌خواهند؟!». ای کاش می‌دانستیم! وقتیکه پیامبر خدا ﷺ با چنین کوشش و تلاش پیهم، در اندرز دادن دو بزرگ مرد تاریخ، ابوبکر صدیق ﷺ و عمر فاروق ﷺ و متباقی عشره مبشره، و اهل بدر و اصحاب شجره، و سایر صحابه کرام ﷺ می‌کوشیدند و به آنان اندرزهای بزرگ و ارزشمندی می‌دادند که قلب‌ها با شنیدن آن هراسان شده و وجدان مسلمان را تکان داده و به لرزش می‌آورد، و اشک را از دیده‌گان سرازیر می‌سازد، آیا نیاز ما به همچو اندرزها بیشتر از آنها نیست؟! آنحضرت ﷺ بخاطر ابلاغ این اندرزها افرادی را به مردم فرستادند تا میان آنان با آواز بلند صدا زده و آنان را آگاه سازند، درحالیکه آنان بهترین این امت بودند و از صفایی دل و علم فراوان برخوردار بوده، و در همه امورشان کم تکلف، صادق، راستکار، پارسا و با خدا بودند، و خداوند ﷻ آنها را بخاطر یاری پیامبرش ﷺ و نصرت دینش برگزید، پس آیا ما بیشتر از آن بزرگان به پند و اندرز و آگاهی به دین نیاز نداریم؟! آیا ما نسبت به هر زمانی به آموختن احکام و مناسک حج محتاج نیستیم؟! درحالیکه میان ما، جهل، نادانی، غفلت، فراموشی، گناه، معصیت، شهوترانی رایج یافته و شبه‌های شیطانی بیش از هر زمانی دامن زده می‌شود؟!.

بدون شک این واقعیتی است که نمی‌توان از آن چشم پوشید، و نباید مسأله را خورد و بی‌اهمیت شمرد، مسئولیت بزرگ بدوش همه افراد امت است، بویژه صاحبان علم و معرفت، تا مردم را از خواب غفلت بیدار نموده و آنها را از دین و آیین‌شان آگاه سازند، امروز نیاز مسلمانان به علم و دانش اسلامی بیشتر از خورد و نوش‌شان است زیرا وضعیت چنین امر را ایجاب می‌کند. پس کسانی که قادر به اندرز دادن و آموزش امور دین به مردم هستند، نباید در انجام وظیفه‌شان سستی و کوتاهی نمایند، بلکه فرصت طلایی

حج را غنیمت شمرده در راه آموزش و اندرز دادن حجاج تلاش ورزند، زیرا چنین موقعی مناسب در هیچ زمان و مکانی دیگر، امکان‌پذیر نیست. و امید است که خداوند ﷻ بوسیله کوشش و تلاش برادران دعوتگر، نفس‌های به خواب رفته بیدار گردیده، و دل‌های پریشان و آشفته را زنده گرداند، تا این تلاش‌ها سبب تابیدن نور ایمان بر قلب‌ها گردیده، تا فرزندان این امت با حضور قلب و اظهار عاجزی، به درگاه رب العزت روی بیاورند، و سبب هدایت بندگان خدا ﷻ و نشر و پخش هدايات و ارشادات پیامبر خدا ﷺ در میان امت گردد.

۴- پرورش امت بر پیروی شریعت و فراگیری احکام آن از یک مصدر

اسلام یعنی تسلیم شدن عام و تام همراه با خواری و ذلت به پروردگار جهانیان، و گردن نهادن به همه دساتیر و فرامین و ارشادات پیامبر اکرم ﷺ می‌باشد، و هیچ کسی بر آن ثابت قدم و استوار نخواهد ماند تا آنکه به قوانین و مقررات و فرامینی که از جانب خداوند ﷻ نازل گردیده، پایبند و تسلیم و از صمیم قلب، در ظاهر و باطن به آن منقاد و تابع نباشد، و هرگز بر چیزی از امور دین خورده‌گیری و اعتراض ننماید.^۱ طوریکه خداوند ﷻ فرموده است: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ [النساء: ۶۵].

«چنین نیست که منافقان می‌پندارند، به پروردگارت سوگند که ایمان نمی‌آورند تا آن که ترا در آنچه میان‌شان مایه اختلاف است داور گردانند و آنگاه در آنچه داوری کردی، هیچ دلتنگی در خود نیابند و تسلیم شوند - در ظاهر و باطن - به تسلیم شدنی». چنانکه آنحضرت ﷺ نیز فرموده‌اند: «سوگند به ذاتی که جانم در دست اوست، یکی از شما ایمان نمی‌آورد تا آن که هوس و خواسته‌اش پیرو آن چیزی باشد که من آورده‌ام».^۲ امام شافعی رحمه الله فرموده

۱- شرح عقیده طحاوی: ص ۲۰۱.

۲- شرح السنة از بغوی شماره: ۱۰۴، و محقق این حدیث را ضعیف گفته است و ابن رجب نیز صحت آن را بعید خوانده ولی نووی آن را صحیح خوانده و ابن حجر گفته: رجال آن همه ثقه‌اند، فتح الباری: ۲۷۹ / ۱۳.

است: «مسلمانان اتفاق نظر بر آن دارند که اگر سنت پیامبر خدا ﷺ برای کسی ثابت و واضح شد، بر چنین شخصی جایز نیست که فرموده آنحضرت ﷺ را در برابر قول کسی دیگر بگذارد»^۱.

حج علامت گردن نهادن بنده به پروردگارش، و مدرسه بزرگ تربیتی و ایمانی است که بنده در آن خویشتن را به خداوند یکتا تسلیم نموده، درس‌های متنوع و پندهای مؤثری که دل‌ها را زنده می‌کند و ایمان را پرورش و تقویت و رونق می‌بخشد، در آن می‌آموزد. پیامبر اکرم ﷺ در این کنفرانس بزرگ مسلمانان، یاران خود را بر پیروی واقعی و صادقانه خویش تربیت نموده و در نفس‌های‌شان لزوم پایبندی به سنت و طریقت خویش ﷺ را غرس نمودند، جابر ﷺ حال را چنین وصف می‌کند: «پیامبر خدا ﷺ در میان ما بودند، قرآن بالایشان نازل می‌شد و ایشان ﷺ تفسیر آن را می‌دانستند و چیزی که به آن عمل می‌کردند، ما هم به آن عمل می‌کردیم»^۲. اینگونه تربیت بزرگ و آموزش سترگ بود که دیری نگذشت که درختان پرفیزی که آنحضرت ﷺ با دست مبارکش غرس نموده بودند، ثمر و میوه آن رسیدن گرفت و هنگام چیدن آن فرا رسید، ما به طور نمونه به بعضی از مواقف این راد مردان تاریخ که در مدرسه نبوت پرورش یافته بودند اشاره می‌نماییم:

*- هنگامیکه عمر فاروق رضی الله عنه نزدیک حجرالاسود آمد تا آن را ببوسد، فرمود: «من می‌دانم که توسنگی هستی که نه ضرر رسانده می‌توانی و نه فایده، و اگر پیامبر خدا ﷺ را ندیده بودم که ترا می‌بوسیدند، ترا نمی‌بوسیدم»^۳. همچنان در موضع دیگری فرمود: «اکنون چه لازم است که رمل نمایم؟ -دویدن آرام درسه دور اول طواف را رمل گویند- اینکار فقط جهت اظهار قوت برای مشرکین بود، اکنون خداوند عزوجل آنها را از بین برده

۱- مدارج السالکین از ابن قیم: ۲/ ۳۳۵.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۳- صحیح بخاری: ۱۵۹۷.

است، بعد از آن فرمود: رمل چیزی است که پیامبر خدا ﷺ انجام داده‌اند، از این جهت نمی‌خواهیم آن را ترک نماییم.^۱

و در روایتی دیگر چنین فرمود: «آری، و سوگند به خداوند ﷻ آن چیزی را که پیامبر خدا ﷺ انجام داده‌اند ترک نمی‌نماییم».^۲

*- علی رضی الله عنه با خلیفه مسلمین عثمان رضی الله عنه بر موضوع حج تمتع مخالفت نمود، زیرا عثمان رضی الله عنه از جمع بین عمره و حج نهی نموده بود، چون علی رضی الله عنه این نهی را دید، حج و عمره را با هم نیت نمود، عثمان رضی الله عنه فرمود: «من از اینکار منع می‌نمایم و تو آن را انجام می‌دهی؟! علی رضی الله عنه فرموده: سنت پیامبر خدا ﷺ را به گفته هیچ کسی ترک نخواهم کرد».^۳

*- همچنان عبدالله پسر عمر رضی الله عنه هنگامیکه می‌خواست حجرالاسود را لمس نماید می‌فرمود: «اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ ﷺ».^۴

«خداوندا! از روی ایمان بتو، و تصدیق کتاب تو، و به پیروی از سنت پیامبرت ﷺ». وی از وقتی که پیامبر خدا ﷺ را دید که حجرالاسود را بوسه و رکن یمانی را لمس می‌کنند، بوسه زدن حجرالاسود و لمس رکن یمانی را در وقت ازدحام و در غیر ازدحام ترک نکرده است.^۵ مجاهد رضی الله عنه می‌فرماید: «باری عبدالله ابن عمر رضی الله عنه را دیدم که در وقت ازدحام مردم، می‌خواست حجرالاسود را بوسه زند، بینی‌اش چنان کج شد گویی که شکست، و

۱- صحیح بخاری: ۱۶۰۵. چون مشرکان مکه هنگام عمره قضا بر کوهها بالا رفته بودند تا مسلمانان را ببینند، و میان هم می‌گفتند: تب یثرب آنها را ضعیف ساخته است، از اینرو رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمان دادند تا در سه طواف نخست پهلوانی کنند و درمیان دور کن آهسته بروند، تا مشرکین برخلاف تصورشان، قدرت و نیرومندی مسلمین را مشاهده کنند، بنابراین حضرت عمر رضی الله عنه فرمود: «اکنون رمل لازم نیست.....» زیرا علت آن زایل شده بود، لیکن پیروی پیامبر خدا ﷺ تا روز قیامت باقی مانده است.

۲- سنن ابن ماجه: ۲۹۵۲، با تصحیح و تحسین البانی: ۲۳۹۰.

۳- صحیح بخاری: ۱۵۶۳، وسنن نسایی: ۲۷۲۴، با تصحیح البانی: ۲۵۵۲.

۴- المعجم الأوسط از طبرانی: ۵۸۴۳، و هیثمی در مجمع الزوائد رجال آن را صحیح خوانده: ۲۴۰/۳.

۵- متفق علیه.

از دو سوراخ بینی اش خون جاری شد.^۱ و هنگامیکه مردی درباره لمس کردن حجرالاسود از عبدالله بن عمر رضی الله عنه پرسید فرمود: من پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را دیدم که حجرالاسود را لمس نموده و بوسیدند، آن شخص گفت: حتی اگر ازدحام هم باشد، و به سبب لمس نمودن حجرالاسود لگدمال هم شوم؟! ابن عمر رضی الله عنه فرمود: «اگر چنین شدم، و یا چنان شدم، را در یمن بینداز، (سوال کننده از یمن بود) من برای تو می گویم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را دیدم که حجرالاسود را لمس نموده و بوسیدند».^۲ و در جواب به شخصی که درباره نیت عمره سپس حج کردن پرسید (حج تمتع) فرمود: اینکار درست و جایز است، مرد گفت: پدرت از اینکار منع می کرد، عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمود: تو برایم بگو: از کاری که پدرم منع نموده ولی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آن را انجام داده باشد، امر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله مقدم است یا امر پدرم؟ مرد گفت: بدیهی است که امر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله مقدم تر است، عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمود: «آنحضرت صلی الله علیه و آله چنین انجام داده بودند».^۳

همچنان شخصی دیگر به ابن عمر رضی الله عنه گفت: ابن عباس رضی الله عنه می فرماید: بر خانه کعبه طواف منما تا آنکه به موقف (عرفه) نیایی، ابن عمر رضی الله عنه فرمود: «پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پیش از اینکه به موقف (عرفات) بروند، خانه کعبه را طواف نمودند، پس اگر در سخت صادق هستی، پیروی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بر تو مقدم و اولی تر است یا سخن ابن عباس».^۴ دانشمند بزرگ و ترجمان قرآن عبدالله بن عباس رضی الله عنه هنگامیکه معاویه رضی الله عنه را دید که هر چهار گوشه

۱- سنن بیهقی: ۸۱ / ۵ ، مراد از حدیث آنست که عبدالله بن عمر رضی الله عنه بخاطر انجام دادن سنت پیامبر صلی الله علیه و آله آزار و اذیت مردم را متحمل می شد، نه اینکه خدا ناخواسته - وی باعث آزار و اذیت مردم گردد، طوریکه امروز مردمان نادان سبب اذیت و آزار مردم می گردند، و این کار ناجایز است و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شدیداً از آن منع نموده اند، چنانکه فرموده اند: «ای عمر! تو مرد قوی هستی، هنگام بوسیدن حجر بر مردم فشار میار تا سبب آزار و اذیت ناتوانان نگردی» مسند احمد: ۱۹۰، حدیث حسن است.

۲- صحیح بخاری: ۱۶۱۱.

۳- جامع ترمذی: ۸۲۴، ترمذی فرمود: حسن و صحیح است، و البانی آن را صحیح خوانده است (۶۵۸).

۴- صحیح مسلم: ۱۲۳۳.

کعبه را لمس می‌کند پرسید: «این دو رکن دیگر را که پیامبر خدا ﷺ لمس نکرده‌اند تو چرا لمس می‌نمایی؟!» معاویه رضی الله عنه جواب داد: هیچ گوشه از کعبه را نباید مهجور گذاشت، ابن عباس رضی الله عنه فرمود: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝﴾ [الأحزاب: ۲۱].

«به راستی که برای شما و برای کسی که به خداوند جل و روز آخرت امید (و ایمان) دارد و خداوند را بسیار یاد می‌کند در (پیروی از) رسول خدا سرمشق نیکویی است». معاویه رضی الله عنه فرمود: «راست گفتمی»^۱. همچنان ابن عباس رضی الله عنه حج تمتع را بهتر می‌دانست، روزی بوی گفته شد: ابوبکر صدیق رضی الله عنه و عمر فاروق رضی الله عنه اینکار را نکرده‌اند، وی فرمود: «بخداوند سوگند! فرود آمدن عذاب خداوند را بر شما انتظار دارم، من از راه و روش پیامبر خدا ﷺ بشما صحبت می‌نمایم و شما از ابوبکر و عمر برایم حرف می‌زنید؟!»^۲.

نمونه و مثال‌های زیادی از تربیت و پرورش پیامبر خدا ﷺ به یاران‌شان موجود است که آنها را بر پیروی مطلق خویش، و مرجع قرار دادن ایشان در همه امور متعلق به دین، و فراگرفتن وحی الهی از آنحضرت ﷺ آموزش داده‌اند، که به برجسته‌ترین آن اشاره می‌نماییم:

*- پیامبر اکرم ﷺ در چندین موضع از حجاج خواستار پیروی و اقتدای تام به ایشان ﷺ شده و در این راستا آنها را ترغیب و تشویق نمودند، و خاطرنشان نمودند که شاید این آخرین حج ایشان باشد، از اینرو چند بار این عبارت را تکرار نمودند: «مناسک‌تان را باید از من بیاموزید، زیرا من نمی‌دانم شاید بعد از این حج دیگر حجی نکنم»^۳.

۱- مسند احمد: ۱۸۷۷، و این حدیث حسن لغیره است.

۲- مسند احمد: ۲۲۷۷، ۳۱۲۱، و اسناد حدیث: ۲۲۷۷، صحیح است، فقیه و متفقه از خطیب (۳۸۰) با اسناد صحیح و لفظ از وی است.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۹۷، سنن ابن ماجه با تصحیح البانی: ۲۴۴۹.

*- همچنان آنحضرت ﷺ در خطبه روز عرفه مردم را به پیروی و چنگ زدن به قرآن کریم تشویق نمودند و بیان داشتند که یگانه راه نجات از گمراهی و هلاکت همانا کتاب پروردگار می‌باشد، چنانکه فرمودند: «همانا من در میان شما چیزی را گذاشتم که هرگاه به آن چنگ زنید، هرگز گمراه نمی‌شوید، کتاب خدا»^۱.

*- پیامبر اکرم ﷺ در این حج به امت هشدار شدید در مورد بدعت و نوآوری در دین و هوسرانی دادند، درحالیکه بر شترشان در عرفات سوار بودند چنین فرمودند: «آگاه باشید: من قبل از شما برحوض حاضر می‌شوم و شما را مشاهده می‌کنم و همانا من بر سایر امت‌ها به زیادی شما افزونی و افتخار می‌نمایم، پس مرا روی سیاه نسازید، و آگاه باشید که من مردمانی را -از دوزخ- می‌رهانم، و کسانی از میان وارد شدگان ربوده می‌شوند، من می‌گویم: ای پروردگار! آنها یارانم -از امت من اند- به من گفته می‌شود: تو آگاهی نداری که آنها بعد از تو چه چیزهای پدید آوردند»^۲.

*- آنحضرت ﷺ نه تنها بر تربیه و تعلیم نظری اصحاب توجه داشتند، بلکه در جهت تربیه و پرورش عملی آنها نیز اهتمام می‌نمودند، ایشان ﷺ آنها را از غلو و زیاده‌روی در امور دین برحذر نمودند، طوریکه از ابن عباس رضی الله عنه روایت است که آنحضرت ﷺ بامداد روز نحر (عید) درحالیکه بر شترشان سوار بودند به ابن عباس رضی الله عنه فرمودند: «برایم سنگریزه جستجو کن» ابن عباس رضی الله عنه فرمود: من هفت سنگریزه خذف (مانند دانه نخود یا باقلا) را آورده به ایشان دادم، آنحضرت ﷺ سنگریزه‌ها را در کف دست‌شان تکانیدند -تا گرد و غبار از آن دور گردد- و می‌فرمودند: «با اینگونه سنگریزه‌ها پرتاب نمایید» سپس فرمودند: «ای مردم! از افراط و زیاده‌روی در دین بپرهیزید زیرا کسانی را که قبل از شما بودند، افراط و زیاده‌روی در دین هلاک نمود»^۳.

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۵۷، با تصحیح البانی: ۱۴۸۱، و فتح الباری از ابن حجر: ۱۱ / ۳۹۳.

۳- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۹، با تصحیح البانی: ۲۴۵۵.

*- همچنان آنحضرت ﷺ هنگام انتقال میان مشاعر حج، اسامه بن زید رضی الله عنه و پسر عموی شان فضل بن عباس رضی الله عنه را با خود سوار نمودند تا مردم به ایشان اقتدا نموده و جویای احوال آنحضرت صلی الله علیه و آله از آندو شوند، و آنها نیز چشم دیدشان را به مردم برسانند، هنگامیکه پیامبر صلی الله علیه و آله اسامه رضی الله عنه را بین عرفه و مزدلفه با خویش سوار نمودند، مردم می گفتند: «دوست ما از احوال آنحضرت صلی الله علیه و آله ما را آگاه خواهد ساخت» و هنگامیکه فضل بن عباس رضی الله عنه میان مزدلفه و منا با ایشان صلی الله علیه و آله سوار شد مردم گفتند: «دوست ما احوال پیامبر صلی الله علیه و آله را بما حکایت خواهد کرد».^۱

*- و از مثال های بزرگ پرورش امت بر پیروی و فراگیری وحی الهی از آنحضرت صلی الله علیه و آله و مرجع و مصدر قرار دادن ایشان صلی الله علیه و آله در امور دین، دستور دادن آنحضرت صلی الله علیه و آله به کسانی که قربانی با خود نیاورده بودند، تا از احرام بیرون بیایند، چون برخی از یاران به اجرای امر ایشان مبادرت نورزیده و گفتند: «ما به منا می رویم درحالی که از ذکر (آلت) های ما منی بچکد!».^۲ زیرا آنحضرت صلی الله علیه و آله اختیار را به مردم گذاشتند، و به کسانی که با خود قربانی نبرده بودند بیرون شدن از احرام و همبستری با همسران شان را مباح اعلان نمودند، طوریکه در روایت ابن عباس مرفوعاً آمده که: «پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از ادای نماز فرمودند: هر که می خواهد نیت حج را فسخ کرده و به عمره تبدیل نماید پس اینکار را بکند».^۳ همچنان قول جابر رضی الله عنه دلیل واضحی است که: «آنحضرت صلی الله علیه و آله به اصحاب اجازه دادند تا نیت عمره نموده و طواف کعبه نمایند و موی سرشان را کوتاه نموده و از احرام بیرون آیند، مگر کسانی که با خود قربانی آورده اند - آنها در احرام باقی بمانند».^۴ همچنان جابر رضی الله عنه فرمود: «اما آنحضرت صلی الله علیه و آله در بیرون آمدن اصحاب از احرام تأکید

۱- مسند احمد: ۲۱۸۶، رجالش ثقه اند.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۶.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۴۰.

۴- صحیح بخاری: ۱۷۸۵.

نکردند و تنها آن را برایشان مباح اعلان داشتند^۱. سپس هنگامیکه مشاهده نمودند که برخی هنوز هم متأثر به روش مردمان عهد جاهلیت مانده‌اند و تصور می‌کنند که عمره نمودن در ماه‌های حج از بدترین کارهای زشت است^۲، چون این تصور پیروی از مناسک حج عهد جاهلیت است، آنحضرت ﷺ آنان را بر بیرون آمدن از احرام ملزم نمودند، تا بدانند که یگانه مرجع و مصدر احکام و مناسک حج آنها، تنها خود پیامبر ﷺ است، و اصحاب کرام نیز به دستور ایشان ﷺ گردن نهاده و اطاعت نمودند^۳.

اما اگر امروز به طریقه و کیفیت که مردم حج را ادا می‌کنند نظر کنیم، در خواهیم یافت که انواع و اشکال مختلف نوآوری‌ها در دین، و امواج گمراهی‌های گوناگون و هراسناکی دامنگیر این امت شده که یگانه راه نجات از آن و اصلاح سایر خلل‌ها، در پیروی کامل از راه و روش پیامبر اکرم ﷺ و یگانه دانستن ایشان ﷺ در فراگیری احکام و مرجع قرار دادن ایشان ﷺ در همه امور زندگی می‌باشد، پس بر علماء و دعوتگران لازم است تا امت را بر همچو اندیشه تربیت و پرورش نمایند، که در تحقق یافتن این هدف نیک موسم حج بهترین فرصت است که می‌توان در خلال این ایام فرخنده فرزندان این امت را بر پیروی پیامبر اکرم ﷺ و مرجع قرار دادن ایشان ﷺ در همه امور زندگی ترغیب و توجیه نموده و آنان را باید قانع ساخت که هیچ مرجع و مصدري دیگر قابل اعتبار نیست که از آن پیروی و تأیید صورت گیرد.

پس برادر بزرگوار! حاجی محترم: اگر راه نجات را می‌جویی پس راه و روش یاران پیامبر اکرم ﷺ را پیش گیر و از خود آغاز نما و پیروی پیامبر خدا ﷺ را بخاطر نجات و رستگاری آخرت بر خود لازم گردان، و این موسم پر فیض را سرآغاز زندگی نوین خویش گردان و صفحه جدیدی را در این راه بازنما، زیرا پیروی پیامبر خدا ﷺ شرط

۱- صحیح بخاری: ۷۳۶۷.

۲- صحیح بخاری: ۱۵۶۴.

۳- متفق علیه.

اساسی صحت عمل و پذیرش آن در نزد الله تبارک تعالی بوده و داخل شدن به بهشت و نجات از آتش مرتبط به آن می باشد، طوریکه دلایل بی شماری در این مورد روایت شده است، از جمله فرموده پیامبر اکرم ﷺ: «آنکه عملی را انجام دهد که دین ما آن را تأیید نمی کند آن عمل مردود است»^۱، و فرموده آنحضرت ﷺ: «همه امت من داخل بهشت خواهند شد مگر کسیکه از داخل شدن آن امتناع ورزد، گفته شد: ای رسول خدا! و چه کسی از داخل شدن به بهشت امتناع می ورزد؟! فرمودند: کسیکه از من اطاعت کند وارد بهشت خواهد شد، و کسیکه نافرمانی مرا کند وی کسی است که از داخل شدن به بهشت امتناع ورزیده است»^۲.

۵- سعی پیامبر اکرم ﷺ بر یکپارچگی امت و هشدار از ایجاد تفرقه

یکی از اهداف والای اسلام، اتحاد، همبستگی، همدلی و هم‌رزمی مسلمانان در صف واحد است، که در زمینه فرامین الهی و ارشادات نبوی مبنی بر یکپارچگی امت و ایجاد فضای الفت و محبت میان آنان، و عدم تفرقه و اختلاف در قرآن کریم و سنت مطهره وجود دارد که از جمله آن فرموده خداوند عزوجل است: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ [آل عمران ۱۰۳].

«و همگی به ریسمان الله -عهد خدا، یا دین خدا، یا قرآن- چنگ زنید و پراکنده نشوید. و همچنان می فرماید:

﴿وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ﴾ [المؤمنون: ۵۲].

«در حقیقت این امت، امتی یگانه است، و من پروردگار شما هستم، پس از من بهراسید.»
و می فرماید:

۱- صحیح مسلم: ۱۷۱۸.

۲- صحیح بخاری: ۷۲۸۰.

﴿مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلَّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾﴾ [الروم: ۳۱-۳۲].

«و از مشرکان نباشید، از کسانی که دین‌شان را پراکنده کردند و فرقه فرقه شدند، و هر حزبی به آنچه که نزد خود دارند دلخوشند».

و پیامبر اکرم ﷺ می‌فرمایند: «مسلمان برای مسلمان (یعنی رابطه مسلمان‌ها با همدیگر در تعاون و همکاری) چون ساختمانی است که برخی، برخی دیگر را محکم می‌سازد. سپس آنحضرت ﷺ انگشت‌های خود را به همدیگر درآوردند»^۱. و همچنان فرموده‌اند: «دست خداوند همراهی جماعت مسلمانان است»^۲.

حج فرصت طلایی است که می‌توان طی آن وحدت و یکپارچگی، الفت و محبت را میان فرزندان امت اسلامی ایجاد نموده، و آنها را از عواقب بد تفرقه و اختلاف، و اسباب و وسایلی که باعث آن می‌گردد برحذر نمود. از اینرو پیامبر اکرم ﷺ در این راستا توجه و اهتمام جدی بخرج داده و آن را از اولویات شمرده‌اند، و بنابر اهمیت این مسأله ایشان ﷺ در جاهای مختلف، بر وحدت و یکپارچگی امت تلاش نموده و بر آن تأکید نموده و مردم را به آن فرا خوانده‌اند، که در اینجا گوشه از سخنرانی‌های ایشان را که در این باره بیان نموده‌اند خدمت‌تان ذکر می‌نماییم:

*- آنحضرت ﷺ مساوات میان افراد امت اسلامی و عدم برتری یکی بر دیگر را قرار گذاشتند و خاطرنشان ساختند که برتری صرف در تقوا و پرهیزگاری می‌باشد. طوریکه در یکی از خطبه‌های‌شان در این موسم با عظمت فرمودند: «هان ای مردم! آگاه باشید که پروردگار شما یکی است و پدر شما یکی است، و آگاه باشید که هیچ عربی‌ای بر هیچ

۱- صحیح بخاری: ۲۴۴۶.

۲- سنن ترمذی: ۲۱۶۶، حدیث حسن غریب و البانی آن را صحیح خوانده: ۱۷۶۰، ورنائووط در حاشیه «جامع

الاصول» با شواهد دیگر آن را حسن گفته است: ۴۷۹۷.

عجمی‌ای، و هیچ عجمی‌ای بر هیچ عربی‌ای، و هیچ سیاه پوستی بر هیچ سرخ پوستی، و هیچ سرخ پوستی بر هیچ سیاه پوستی، هیچ گونه برتری ندارد، مگر به تقوی^۱.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ به اطاعت و شنیدن و نصیحت زمامداران مسلمانان که قرآن کریم را دستورشان قرار می‌دهند، و پیوسته و منضم بودن با گروه مسلمانان تأکید به عمل آوردند، چنانکه فرموده‌اند: «بشنوید و فرمان برید هر چند بر شما غلامی سیاه و گوش بریده‌ای مقرر گردد که شما را با کتاب الله -قرآن- رهبری نماید»^۲. همچنان ایشان ﷺ در خیف واقع در منا فرمودند: «هرگاه سه خصلت در شخص مؤمن موجود باشد، کینه و خیانت، قلب ویرا فرا نمی‌گیرد: اخلاص در عمل بخاطر رضامندی خداوند جلّ و علا، نصیحت کردن پیشوایان و زمامداران مسلمانان، و پیوسته بودن با گروه آنان، همانا دعای سایر مسلمانان بدیگران‌شان، از عقب ایشان را احاطه می‌کند»^۳.

*- همچنان آنحضرت ﷺ امت را از شر و مکر و حیل‌های شیطان برحذر داشته فرمودند: «شیطان ناامید شده که مسلمانان در جزیرهٔ عرب او را بپرستند، و لیکن در فاسد نمودن و دگرگون ساختن دل‌ها، و ایجاد ترک دوستی و محبت میان‌شان می‌کوشد»^۴.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ امت را بر دوری جستن از امور نوپیدا و بدعت‌ها در دین دستور داده‌اند و از خطر آن هشدار داده فرمودند: «همانا من مردمانی را می‌رهانم، و کسانی از میان وارد شدگان -بر حوض- رבוده می‌شوند، من می‌گویم: ای پروردگار آنها از امت من‌اند، به من گفته می‌شود: تو آگاهی نداری آنها بعد از تو چه چیزهای ایجاد نمودند؟»^۵.

*- ایشان ﷺ امت را از تفرقه و اختلاف، و اموریکه باعث آن در جوامع اسلامی

۱- مسند احمد: ۲۳۵۳۶، هیثمی در مجمع الزوائد فرموده: رجال این حدیث همه رجال صحیح‌اند: ۲۶۶/ ۳.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۹۸.

۳- سنن ابن ماجه: ۳۰۵۶، با تصحیح البانی: ۲۴۸۰.

۴- صحیح مسلم: ۲۸۱۲، و مسند احمد: ۲۰۶۹۵، حدیث صحیح لغیره است.

۵- سنن ابن ماجه: ۳۰۵۷، با تصحیح البانی: ۲۴۸۱.

می‌گردد، و از عدم شعله و رساختن فتنه‌های که سبب جنگ و خونریزی میان مسلمانان می‌گردد، هشدار دادند، ایشان بخاطر اهمیت این مسأله برخی از یاران را دستور دادند تا مردم را خاموش سازند و سپس فرمودند: «پس از من کافر مشوید که گردن یکدیگر را بزنید^۱. همچنان از سبک شمردن و مباح دانستن خون، مال و آبروی مردم، امت را برحذر نموده در خطبه‌های عرفه و منا و وسط ایام تشریق بر حرمت و ارزش آن تأکید نموده فرمودند: «همانا خون، مال و آبروهای شما در میان‌تان حرام است، مانند حرمت این روز شما، در این شهر شما، و در این ماه شما»^۲.

چنانکه از ظلم و تجاوز و گرفتن اموال مردم بدون رضایت آنها منع نموده فرمودند: «از من بشنوید! بعد از من زندگی خواهید کرد، آگاه باشید که بر کسی ظلم نکنید، بر کسی ظلم نکنید، بر کسی ظلم نکنید، بر مسلمان جایز نیست که مال مسلمانی را بدون رضایت خاطرش بگیرد»^۳. همچنان واضح ساختند که خداوند ﷻ میراث‌ها را در کتابش تقسیم نموده و میراث هر انسانی را که نصیبش می‌گردد به وی داده‌است، قسمیکه فرمودند: «همانا خداوند نصیب هر انسان را که میراث می‌برد تقسیم نموده است، پس وارث حق وصیت را ندارد»^۴. چنانکه از غیبت، دست و پا زبان درازی، و تجاوز به آبروهای مردم منع نمودند، و آن هنگامیکه مردی از تقدیم و تأخیر ادای مناسک پرسید، ایشان ﷺ فرمودند: «باکی نیست، باکی نیست -در تقدیم و تأخیر مناسک- جز مردیکه آبروی برادر مسلمانش را سبک شمرده و پایمال نموده است -مانند غیبت، تهمت و غیره- که با این کار در حق او ظلم روا داشته، پس در آن عمل اشکال و نابودی است»^۵.

۱- صحیح بخاری: ۱۲۱.

۲- متفق علیه.

۳- مسند احمد: ۲۰۶۹۵، این حدیث صحیح لغیره است.

۴- جامع ترمذی: ۲۲۱۸، با تصحیح البانی: ۱۷۲۱.

۵- سنن ابو داود: ۲۰۱۵، با تصحیح البانی: ۱۷۷۵.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ امت را از خروج دجال آگاهی داده فرمودند: «خداوند هیچ پیامبری را نفرستاده مگر اینکه امت خود را از او (دجال) بیم داده، نوح عليه السلام و پیامبرانی که پس از وی بودند از او بیم دادند، دجال در میان شما بیرون خواهد شد و اگر چیزی از امر و علایم وی بر شما پوشیده بماند، این پوشیده نمی‌باشد که خدای شما یک چشم نیست، چشم راست دجال کوراست که گویی چشمش مانند دانه انگور برآمده است»^۱.

با تأسف شدید امروز امت اسلامی را اختلاف و تفرقه‌ها از هم جدا و متلاشی ساخته است، فتنه‌ها و بلاهای گوناگونی دامگیرشان شده گویی که خنجر بدست دارد و بر سینه امت زانو زده است، از سوی دیگر دشمنان قسم خورده اسلام، مانند سکولرست‌ها و ملحدان، شب و روز بر ایجاد تفرقه و اختلاف میان فرزندان این امت دست بکاراند، ولی با وجود دسیسه و توطئه‌های‌شان، از مقابله با اسلام و پیروان آن عاجز آمده و ناکامی خویش را اعلان نموده‌اند، پس یگانه راه موفقیت، همانا اتحاد و همبستگی و برگشت به خداوند جل جلاله و دین وی است که باید مسلمانان به ریسمان محکم اسلام چنگ زده صفوف‌شان را منسجم ساخته، پراکندگی را به وحدت، دشمنی را به اخوت، و کسالت را به نشاط مبدل سازند، و چون رادمردان صدر اسلام که مرگ و زندگی‌شان بخاطر عزت و اعتلای کلمه الله جل جلاله بود، عزت و قوت گم شده را دوباره بدست آرند. موسم با عظمت حج، این گردهم آیی بی‌نظیر مسلمانان فرصتی خوب، و سرآغازی مناسب، بخاطر ایجاد وحدت و همبستگی میان مسلمانان جهان است، زیرا میلیون‌ها مسلمان با قلب‌های مملو از صفا و صمیمیت و بدن‌های آماده به هرگونه قربانی و فداکاری، در سرزمین مقدس مکه مکرمه، با یک دل و یک جان، و بر یک کلمه و یک دین و آیین، با زبان‌های مختلف، و رنگ‌های گوناگون، و نژادهای متنوع، و فرهنگ‌های متفاوت، و وضعیت‌های اقتصادی و اجتماعی مختلف، بدون هیچ‌گونه تبعیضی، گردهم جمع می‌شوند.

۱- صحیح بخاری: ۴۴۰۳.

پس ای برادری مسلمان! حاجی محترم: تو یگانه کسی هستی که آرزوهای دیرینه مسلمانان را که سالها چشم براه آن هستند برآورده نمایی، تو کسی هستی که با حضورت در این موسم پرفیض و کنفرانس جهانی مسلمانان، رسم و رواج جاهلیت را از میان برداری، و در راه وحدت و یکپارچگی امت سهم فعالی داشته باشی، تو با خدایت عهد و پیمان ببند و اعلان محبت و دوستی واقعی خویش را با پروردگارت نما، و با قاطعیت تصمیم بگیر که، کسی را که خداوند ﷻ دوست دارد دوست، و کسی را که خداوند دوست ندارد با وی قطع رابطه و دشمن بگیری، سپس این دوستی را میان حجاج و هموطنان خویش پخش و نشر کرده، از آنها دعوت بعمل آور تا مانند تو با خداوند ﷻ عهد و پیمان دوستی ببندند، و باید زندگی خویش را مطابق فرامین و دستورهای او تعالی و رسولش ﷺ عیار نموده و هرچیزی را که بخود دوست داری و می‌پسندی، به دیگر مسلمانان نیز بپسند، و در راه تحقق اهداف والای اسلام از هیچ فداکاری دریغ ننموده و کمک و همکاری و محبت مسلمانان را شعارت گردان، و هیچ‌گاهی گرویده راه و روش غیر مسلمانان نشده بیش از حد ضرورت با آنها سر و کار نداشته باش، و هرگاه موفق به انجام چنین کارهای شایسته شدی، بدان که در راه مستقیم قرارگرفته، خیر برکت و موفقیت و سعادت دنیا و آخرت یاور توست، و در راه وحدت و یک پارچگی امت اسلامی پیش از سخن و شعار، گام‌های عملی وجدی برداشته‌ای که ثمره و حاصل آن را عنقریب خواهی چید.

۶- رهبری کامیاب و برخورد و معامله نیک با مردم

خداوند ﷻ پیامبر بزرگش ﷺ را با اخلاق عالی و آداب با شکوه مزین و آراسته نموده که بوسیله آن توانستند از عهده رهبری موفقانه بدر آمده و با رویه نیک و اخلاق والایشان که از قرآن سرچشمه گرفته بود، قلب‌های مردم را بخود جلب و گرویده نمایند، بنابراین هنگامیکه مردم از برنامه حج آنحضرت ﷺ آگاهی یافتند، با شتاب و اشتیاق، خود را به مدینه رسول رسانیدند، تا تحت قیادت و رعایت و پرچم ایشان حج‌شان را ادا نمایند، در

این موسم عظیم جمعیت انبوهی از سراسر جزیره عرب به مدینه روی آوردند که تعداد دقیق آن را جز خداوند ﷻ کسی دیگر نمی‌داند، ولی برخی از دانشمندان و مؤرخان، تعداد اشتراک کنندگان در این حج را به بیش از یکصد هزار شخص تخمین نموده‌اند.^۱ هرکدامی می‌خواست تا به ایشان اقتداء نموده و مانند آنحضرت ﷺ مناسک خود را انجام دهد.^۲ از اینرو وجود ایشان در این حج، تأثیر عمیق و بسزایی در دل‌های آنان گذاشته بود، ایشان توانستند با اخلاص کامل و وجه احسن آنان را توجیه و رهبری نمایند که نظیر آن در تاریخ بشریت ثبت نشده است.

این جملات کوتاه نمی‌تواند همه جوانب این مراسم بزرگ و پرشکوه و با عظمت را، که در آن دسته‌های بزرگ مردم، فوج فوج اشتراک داشتند و آنحضرت ﷺ نیز با حکمت و درایت، و اخلاق عالی‌شان آنها را رهبری می‌نمودند، چنانکه شایسته است به تصویر بکشد، لیکن با ذکر نمونه و اشارات کوتاه بر آن روشنی می‌اندازیم، تا بتواند مثال زنده، و دلیل آشکار از برخورد و تعامل و قیادت آنحضرت ﷺ باشد. که آن را ذیلاً خدمت‌تان پیشکش می‌نماییم:

أ- آنحضرت ﷺ الگو و قدوه حسنه بودند:

الله تبارک و تعالی مردمانی را که سخن نیک و شایسته می‌گویند ولی به آن عمل نمی‌کنند، نکوهش نموده و آن را عیب و عمل ننگین تلقی نموده است، طوریکه می‌فرماید: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ [البقرة: ۴۴].

«آیا مردم را به نیکی فرمان می‌دهید حال آنکه خود را فراموش می‌کنید؟ با این که شما کتاب خدا ﷻ را می‌خوانید، آیا هیچ نمی‌اندیشید؟».

۱- مختصر سیرت رسول از محمد بن عبد الوهاب: ۵۷۲.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

و در آیت دیگر می فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۚ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ [الصف: ۲-۳].

«ای مؤمنان! چرا چیزی می گوید که انجام نمی دهید، نزد خداوند بس منفور است که چیزی بگوئید که انجام نمی دهید».

چون اخلاق آنحضرت ﷺ قرآن بود^۱، لذا امت را به هیچ کاری دستور نمی دادند مگر اینکه خودشان پیشقدم ترین آنها در انجام آن می بودند، و از هیچ کاری امت را منع نمی کردند مگر اینکه دورترین آنها از آن کار می بودند.

و در موسم حج اخلاق عالی و شخصیت والا مقام ایشان به همه هویدا گردید. گوشه های متنوع و مختلفی از مواقف ایشان ﷺ که سرمشق و نمونه زنده به امت است در این موسم آشکار شد که به برخی از آن اشاره می نمایم:

*- آنحضرت ﷺ در خطبه وداع همه امور جاهلیت را بی اعتبار اعلان نمودند، قسمیکه فرمودند: «آگاه باشید! هر آنچه از امور جاهلیت است در زیر دو گام نهاده شده است، و خون های جاهلیت هدر است و نخستین خونی را که از خون های دوره جاهلیت بی اعتبار می شمارم، خون ربیعہ بن الحارث است که در قبیله بنی سعد برای شیرخوارگی داده شده بود و بوسیله قبیله هذیل بقتل رسید، و سود دوره جاهلیت بی اعتبار است، و نخستین سودمان از سودهای دوران جاهلیت را که بی اعتبار می شمارم، سود عباس بن عبدالمطلب است که همه اش را بی اعتبار اعلان می کنم»^۲.

*- آنحضرت ﷺ اصحاب را به اعمال شایسته و نیک در حج، و مشغول شدن به طاعت و عبادت و ذکر خداوند ﷻ، و شکستگی و عاجزی در مقابل پروردگار تشویق می نمودند، لیکن خود ایشان ﷺ بیشتر از آنان در تقرب جستن به خداوند ﷻ، و اظهار

۱- صحیح مسلم: ۷۴۶.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

عاجزی و شکستگی و فروتنی و مناجات و زاری تلاش می‌ورزیدند.^۱

*- همچنان ایشان ﷺ یاران خویش را به زهد و بی‌میلی به دنیا و تلاش برای آخرت ترغیب می‌نمودند، لیکن خود ایشان ﷺ بر شتریکه پالانش فرسوده، و چادریکه شاید چهار درهم ارزش نداشت حج نمودند.^۲

*- همچنان آنحضرت ﷺ مردم را به ترک فشار و ازدحام، و ادای مناسک به آرامی و متانت و وقار دستور دادند، و خودشان نیز با اطمئنان و وقار میان مشاعر حج انتقال نموده و آرامش و نرمی در سیرشان به نظر می‌خورد.^۳

*- و هنگامیکه مشروعیت تراشیدن موی سر و کوتاه کردن آن را به مردم بیان نمودند، به تراشیدن آن ترغیب نموده و در حق آنان دعای خیر نمودند، و خود ایشان ﷺ سرشان را تراشیدند.^۴

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ یاران‌شان را از غلو و افراط در دین منع فرمودند، و دستور دادند اینکه بر جمره با سنگریزه‌های که در میان دو انگشت گذاشته شود -مانند دانه نخود- پرتاب نمایند، و خود آنحضرت ﷺ با همانگونه سنگریزه‌هاییکه به دیگران دستور داده بودند بر جمره‌ها پرتاب نمودند.^۵ یادآور باید شد که آنحضرت ﷺ در انجام مناسک حج، خویش را سرمشق و الگوی امت قرار دادند، و امری نبود که بدون اراده ایشان اتفاق بیفتد، بدلیل آن که ایشان به مردمانیکه از چاه زمزم آب می‌کشیدند، فرمود: «اگر نمی‌ترسیدم از اینکه مردم در کشیدن آب بر شما فشار بیاورند -به گمان اینکه جزو مناسک است- من هم با شما آب می‌کشیدم».^۶

۱- صحیح بخاری شماره‌های: ۱۶۷۱، ۱۷۱۸، ۱۸۱۹، ۱۷۵۱، و صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- صحیح ابن ماجه: ۲۸۹۰، با تصحیح البانی: ۲۳۳۷.

۳- جامع ترمذی: ۸۸۶، با تصحیح البانی: ۷۰۳.

۴- صحیح بخاری: ۱۷۲۷، ۱۷۲۸، ۱۷۲۹.

۵- صحیح مسلم: ۱۲۸۲، ۱۲۹۹، و سنن ابن ماجه: ۳۰۲۹، با تصحیح البانی: ۲۴۵۵.

۶- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

این امر بود که همه مردم گرویده اخلاق و برخورد آنحضرت ﷺ شدند، و محبت ایشان در اعماق قلب‌های آنها جا گرفت، لذا در هر امری، خورد و بزرگ به ایشان ﷺ اقتدا نموده و خط سیرایشان را تعقیب می‌کردند، زیرا همچو اخلاق عالی نمایندگی از اخلاص و استقامت در مقام رهبری نموده، و دلیل ایمان راسخ، و یقین کامل بر آنچه که دستور داده و با جدیت و تلاش خستگی ناپذیر آن را جامه عمل می‌پوشانید، می‌باشد.

پس چه خوب است که دعوت‌گران و مصلحان این امت در گفتار و کردار و برخوردشان با مردم به اخلاق رسول خدا ﷺ اقتدا نموده، و خود را نمونه و الگوی نیک بر دیگران، در همه حال و احوال، بویژه موسم حج گردانند، و نسبت به دیگران خود در انجام اعمال نیک پیشقدم بوده و در خود داری از آنچه که دیگران را منع می‌نمایند، نیز دوری گزینند و از ارتکاب آن حذر نمایند.

ب- آنحضرت ﷺ به انجام کارهای نیک فرمان می‌دادند و از منکرات نهی می‌نمودند:

رهنمایی به‌سوی خیر و جلوگیری از شر، محور اساسی دین اسلام است که خداوند ﷻ پیامبرانش را بخاطر برداشت این مسئولیت بزرگ فرستاده است. امر به معروف و نهی از منکر یگانه راه حفظ امن و آسایش جامعه، و پیمودن زندگی شرافتمندانه، و رستگاری در آخرت، و عزت و کرامت دنیوی افراد جامعه می‌باشد، که بدون آن مسلمانان در روی زمین مقتدر و پایدار باقی نخواهند ماند، و اگر در این عرصه بی‌پروایی و بی‌توجهی صورت گیرد، شریعت وا گذاشته شده و تنفیذ آن بتأخیر می‌افتد و نیز دینداری و دین دوستی از میان مردم رخت بر بسته، جهل و نادانی، گمراهی و فساد میان مسلمانان شایع می‌گردد.^۱

۱- احیاء علوم الدین از غزالی: ۲ / ۳۰۶.

امر به معروف و منع از منکرات بر هر مسلمان قادر امر لازمی و حتمی است که نظر به وسع و توان خود در این راه تلاش ورزد، اگرچه گمان برد که اینکار سود و ثمره نخواهد کرد، زیرا مسلمان باید وجیبه خود را انجام داده و مسئولیتی که بردوش دارد ادا نمایند، نه اینکه انتظار حاصل و ثمره آن باشد، طوریکه الله ﷻ فرموده: ﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ [المائدة: ۹۹].

«بر عهده پیامبر جز رساندن پیغام نیست». همچنان پیامبرش را مخاطب قرار داده می‌فرماید: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ [القصص: ۵۶].

«در حقیقت تو هرکس را که دوست داری نمی‌توانی هدایت کنی - و این امر در حوزه و اراده و اختیار تو نیست - بلکه خداوند ﷻ هرکس را بخواهد هدایت می‌کند». و در آیت دیگر به پیامبرش ﷺ دستور می‌دهد: ﴿وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ﴾ [الأعراف: ۱۹۹].

«و به معروف امر کن». معروف: هر خصلت پسندیده‌ای است که عقل آن را بپسندد و روان بدان اطمینان یابد، همچنان خداوند سبحان پیامبرش ﷺ را چنین توصیف نموده است: ﴿مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ [الأعراف: ۱۵۷].

«همانا که او را نزد خود در تورات و انجیل نوشته می‌یابند، پیامبری که آنان را به معروف امر می‌کند - تمام مکارم اخلاق - و آنان را از منکر نهی می‌کند». و هرکه در زندگانی آنحضرت ﷺ دقت نماید در خواهد یافت که ایشان همه زندگی خویش را در بیان و نشر خیر و تشویق بر انجام اموری که سبب رهایی بنده از آتش می‌گردد، و نهی از شر، و بیم از ارتکاب و کیفر آن گذشتانند، در موسم حج نیز آنحضرت ﷺ بر همین منوال سعی و تلاش می‌ورزیدند، ایشان ﷺ در ارشاد و توجیه حجاج و بیان امور متعلق به مراسم حج، و دیگر اموری که سبب سعادت و نجات آنها در دنیا و آخرت می‌شود، سعی می‌ورزیدند، و از اموری که سبب هلاکت و نابودی بنده می‌گردد هشدار و انذار می‌دادند،

پیامبر اکرم ﷺ در این موسم با عظمت اصحاب را به امور پسندیده که اولی واهم بود، امر نمودند و از امور نا پسند و منکر و مغایر با شریعت منع می نمودند که به بارزترین نکات آن اشاره می نماییم:

*- آنحضرت ﷺ از مردی شنیدند که به عوض کسی دیگر نیت حج می نماید، در حالیکه خودش حج فرضی خویش را انجام نداده بود، زیرا خودش احق و اولی تر از هرکسی دیگر به ادای آن است، طوریکه از ابن عباس روایت است که: «پیامبر خدا ﷺ شنیدند که مردی می گوید: لیبک از شبرمه، فرمودند: شبرمه کیست؟ گفت: برادرم - یا یکی از اقاربم - فرمودند: آیا قبلاً برای خود حج کرده ای؟ گفت: نخیر، آنحضرت ﷺ فرمودند: اول برای خود حج کن سپس عوض شبرمه»^۱.

*- همچنان آنحضرت ﷺ بر آنعه اصحاب که با خود قربانی نبرده بودند و نمی خواستند از احرام بیرون آیند، خشمناک شده و تأخیرشان را در تنفیذ آن انکار نموده و دستور دادند که از احرام بیرون آیند، اصحاب نیز بلادرنگ دستور ایشان را تنفیذ نموده و از احرام شان بیرون شدند^۲.

*- آنحضرت ﷺ هنگام طواف دیدند که شخصی دست شخصی دیگر را با نخ یا رسیمانی به دست خود بسته و او را با خود طواف می دهد، پیامبر خدا ﷺ آن نخ را قطع نموده و فرمودند: «دستش را بیگر و او را با خود طواف بده»^۳.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ بر فضل بن عباس رضی الله عنه هنگامیکه بسوی دوشیزه گانی که می دویدند نگاه می کرد، انکار نمودند، قسمیکه از جابر رضی الله عنه در حدیث طولانی روایت است که فرمودند: «در حالیکه فضل بن عباس رضی الله عنه را که مردی زیامو، سفید و خوش رو بود، با خود سوار کرده بود از آنجا - مزدلفه بسوی منا - حرکت کردند، در این هنگام چند زنی از

۱- سنن ابو داود: ۱۸۱۱، با تصحیح البانی: ۱۵۹۶.

۲- متفق علیه.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۲۰.

کنار آنها با شتاب عبور کردند، فضل بن عباس پیوسته به آنان نگاه می‌کرد، پیامبر ﷺ دستشان را روی صورت فضل گذاشتند لیکن فضل رویش را به طرف دیگر برمی‌گرداند و باز هم به آنها نگاه می‌کرد، پیامبر ﷺ دوباره دستشان را بر روی فضل قرار دادند و صورت فضل را به طرف دیگر می‌چرخاند...^۱.

همچنان پیامبر اکرم ﷺ باری دیگر بر نگاه کردن فضل بن عباس ﷺ بسوی زن خثعمی انکار نمودند، قسمیکه از عبدالله بن عباس ﷺ روایت است که فرمود: «فضل بن عباس پشت سر پیامبر ﷺ سوار بود، زنی از قبیله خثعم آمد، فضل بن عباس به طرف آن زن، و آن زن به طرف فضل نگاه می‌کرد، پیامبر خدا ﷺ روی فضل را به طرف دیگری چرخاندند...»^۲.

و در عصر حاضر میان حجاج منکرات و مخالفت‌های شرعی زیادی به نظر می‌خورد که اغلباً بسبب جهل و نادانی و بی‌توجهی به امور دین صورت می‌گیرد، نه از سوء نیت و یا سرشت بد یا ناپاکی قلب آنها.

بنابراین آنان به آموزش احکام دین، با ملایمت و نرمی، و دعوت با روش خوب و پسندیده، و ترغیب و تشویق بسوی رستگاری دنیوی و اخروی با حکمت، و برحذر نمودن از شر و فساد با دلسوزی و شفقت، نیاز دارند.

کوشش و تلاش دانشمندان و دعوتگران به هر پیمانه باشد، ولی باز هم نظر به کثرت و شیوع منکرات و فساد میان مسلمانان، و دوری آنان از راه و روش پیامبر اکرم ﷺ و غیاب اهل دانش و امرکنندگان خیر و معروف از میان حجاج، تلاش و کوشش‌های آنان کفایت نکرده و وظیفه که باید انجام پذیرد ادا نمی‌شود، پس بر هر حاجی لازم است تا خودش احساس مسئولیت نموده نقش فعال را در راه جلوگیری از منکرات و فساد به پیروی از فرموده پیامبر اکرم ﷺ بازی نماید، آنحضرت ﷺ می‌فرماید: «هرگاه کسی از

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- صحیح بخاری: ۱۸۵۵.

شما کار بدی را دید باید آن را بدست خویش تغییر دهد. اگر نتوانست باید به زبان خود آن را منع کند و اگر نتوانست باید به دل خود، -آن را منفور بشمارد- و این ضعیف‌ترین مرتبه ایمان است»^۱.

پس ای برادر عزیز! حاجی محترم! خداوند ﷻ ترا در حفظ و پناه خود قرار دهد، از جمله کسانی باش که هرگاه با منکرات و یا پایمال شدن حریم خداوندی روبرو می‌شوند بخاطر رضا و خشنودی الله سبحانه و خشناک شده و در بازداشتن آن پیشی می‌گیرند، و بمنظور احیای سنت گم شده پیامبر ﷺ از میان مردم با صدق و اخلاص گام‌های مثمر بردار، زیرا پیامبر خدا ﷺ می‌فرمایند: «کسیکه در اسلام روش و طریقه نیکویی را اساس گذارد، برای اوست مزد آن، و مزد کسانی که پس از او آن کار را انجام دهند، بدون اینکه از مزدشان چیزی کاسته شود، و کسی که در اسلام روش و طریقه بدی را اساس گذارد، بروی گناه آن است و گناه کسانی که بعد از وی مرتکب آن می‌شوند، بدون اینکه از گناهان‌شان چیزی کم شود»^۲.

ج- تواضع و فروتنی پیامبر اکرم ﷺ با مردم:

فروتنی و شکسته نفسی، عالی‌ترین مقام اخلاقی، و راه کسب شرف و سروری، و رفعت و بلند رفتن مقام بنده در نزد خداوند ﷻ می‌باشد، طوریکه در حدیث شریف از ابی هریره رضی الله عنه -مرفوعاً- روایت شده که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمودند: «هیچ بنده‌ای بخاطر خداوند ﷻ تواضع و فروتنی نمی‌کند مگر اینکه خداوند ﷻ مقامش را بلند می‌برد»^۳. و خداوند ﷻ پیامبرش صلی الله علیه و آله را چنین امر می‌فرماید: ﴿وَاحْفَظْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [الشعراء: ۲۱۵].

۱- متفق علیه.

۲- صحیح مسلم: ۱۰۱۷.

۳- صحیح مسلم: ۲۵۸۸.

«و برای مؤمنانی که از تو پیروی می‌کنند بال خود را فروگستر». آنحضرت ﷺ با پیروی و فرمانبری از فرموده الله ﷻ چنان فروتن و متواضع بودند که هیچکس به مقام ایشان رسیدگی نمی‌توانست، ایشان باوجود مقام والای‌شان، خودشان کارهای خویش را انجام میدادند، و در خدمت خانواده خود هم می‌بودند، چنانکه خودشان در خانه گوسفند را می‌دوشیدند، و لباس‌های خود را پینه می‌زدند و می‌دوختند، و کفش‌های خود را می‌دوختند، و در بیرون از منزل حتی بر اطفال سلام می‌دادند و با آنها خوش طبعی و مزاح می‌نمودند، و هیچ‌گاهی خویش را بر دیگران برتر جلوه نمی‌دادند، و اگر کسی ایشان را دعوت می‌نمود، خواه سیاه پوست می‌بود و یا سرخ پوست و یا از هر نژادی، ایشان ﷺ دعوتش را می‌پذیرفتند.^۱ ایشان ﷺ می‌فرمودند: «چیزی را که غلام می‌خورد من هم می‌خورم و در جایی که غلام بنشیند من نیز می‌نشینم»^۲، و گاهی پیر زنی برده نزد آنحضرت ﷺ آمده از دست ایشان می‌گرفت، آنحضرت ﷺ نیز تا جایی که او می‌خواست با وی می‌رفتند تا اینکه نیازش را برآورده می‌نمودند.^۳ با آن هم آنحضرت ﷺ امت را از زیاده‌روی و غلو در حق ایشان و بلند بردن مقام ایشان بیش از حدی که خداوند ﷻ تعین نموده است، منع نموده و می‌فرمودند: «درباره من غلو و افراط نکنید قسمیکه نصارا در مورد عیسی پسر مریم افراط و زیاده‌روی کردند، من بنده خدا هستم، پس بگویید: بنده و فرستاده خدا ﷻ»^۴.

و در موسم حج، درحالی‌که قیادت و رهبری مسلمانان را به عهده داشتند، نمونه و مثال‌های بی‌شماری از تواضع و فروتنی آنحضرت ﷺ به مردم هویدا گردید که به برخی آن اشاره می‌نماییم:

۱- صحیح بخاری شماره‌های: ۶۷۶، ۶۰۷۲، ۶۲۴۷، و شرح السنة از بغوی: ۳۶۷۵، با اسناد صحیح.

۲- شرح السنة از بغوی: ۳۶۸۳، حدیث صحیح است.

۳- صحیح بخاری: ۶۰۷۲.

۴- صحیح بخاری: ۳۴۴۵.

*- ایشان حج‌شان را بر شتری که پالان آن کهنه و فرسوده بود و چادری که چهار درهم ارزش نداشت، ادا نمودند.^۱

*- همچنان آنحضرت ﷺ نخواستند در امری از امور بر اصحاب‌شان برتری و مزیتی داشته باشند، و هنگامیکه عباس رضی الله عنه دید که مردم دست‌های‌شان را در آب داخل می‌نمایند خواست از خانه برای ایشان آب طلب نماید، لیکن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پیشنهاد عباس رضی الله عنه را رد نموده فرمودند: «نیازی به آن ندارم، از آبی برایم بدهید که مردم نیز از آن می‌نوشند».^۲

*- نمونه دیگر از تواضع آنحضرت صلی الله علیه و آله اینکه اسامه بن زید رضی الله عنه را با خود از عرفه تا مزدلفه سوار شتر نمودند، درحالی‌که اسامه رضی الله عنه از بردگان آزاد شده بود.^۳

*- همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله درمیان راه بخاطر پاسخ به یک زن، توقف نموده و سخنانش را شنیدند سپس بوی پاسخ گفتند.^۴

*- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را هر کسی می‌توانست به آسانی ملاقات نموده و نیاز خویش را به ایشان بازگو نماید، زیرا آنحضرت صلی الله علیه و آله دوست نداشتند دربان و یا نگهبانی داشته باشند تا مردم را از دیدن و یا سخن گفتن با ایشان باز دارند.^۵

*- همچنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در ذبح قربانی هم اشتراک نمودند، و با دستان شریف‌شان شصت و سه شتر را ذبح نمودند.^۶ در حالی‌که می‌توانستند دیگران را به ذبح آن مکلف بسازند.

تواضع و شکسته نفسی و فروتنی آنحضرت صلی الله علیه و آله سبب شد که دوستی و محبت مردم به ایشان بیشتر شده و گرویده اخلاق عالی ایشان گردند، پس طلاب علم و دعوتگران

۱- سنن ابن ماجه: ۲۸۹۰، با تصحیح البانی: ۲۳۳۷.

۲- مسند احمد: ۱۸۱۴، حدیث صحیح است و صحیح بخاری: ۱۶۳۶.

۳- صحیح بخاری: ۱۵۴۴.

۴- صحیح مسلم: ۱۳۳۵.

۵- صحیح مسلم: ۱۲۷۴، سنن ابن ماجه: ۳۰۳۵، با تصحیح البانی: ۲۴۶۱.

۶- سنن ابن ماجه: ۳۰۷۴، با تصحیح البانی: ۲۴۹۴.

بیشتر از همه به اقتداء به اخلاق عالی و تواضع و فروتنی پیامبر گرامی اسلام نیاز دارند، تا بتوانند در راه دعوت هرچه بیشتر بال تواضع و ملایمت را به مردم بگسترانند، بویژه با ناتوانان و بینوایان و کسانی که با زبان‌های مختلف صحبت می‌نمایند، زیرا برخورد و تعامل خوب با همچو مردمان رأس تواضع و فروتنی است. چنانکه عبدالله بن مبارک رحمته فرموده است: «مرتبه بلند تواضع آنست که در برخورد با مردمانی که نسبت به تو کم‌تر از نعمت‌های دنیا برخورداراند، خویش را از مقام چنان پایین جلوه دهی تا وی احساس کند که تو با داشتن ثروت و مقام دنیویات، فضیلت و برتری بروی نداری»^۱.

پس باید باور داشت که تواضع و فروتنی فرصت را برای دعوت‌گران مهیا می‌سازد تا دل‌های حجاج را بدست آورده، اطمینان و اعتماد آنها را بخود جلب نمایند و در نتیجه، گفتارشان را به آسانی بپذیرند.

د- شفقت و مهربانی پیامبر اکرم ﷺ نسبت به مردم:

اسلام دین رحمت است، قوانین و احکام آن در اصول و فروع بر اساس محبت، شفقت، مهربانی و دلسوزی گذاشته شده است^۲. بنابراین بدیهی است که پیامبر بزرگ اسلام ﷺ فرستاده نشده‌اند مگر بخاطر رحمت و شفقت و دعوت مردم بسوی رحمت بیکران الله سبحانه، قسمیکه خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ [الأنبياء: ۱۰۷].

«و ترا نفرستادیم جز رحمتی برای عالمیان». و طوریکه خود ایشان ﷺ درباره خود فرموده‌اند: «همانا من رحمت -به مردم- فرستاده شده‌ام»^۳. همچنان فرموده‌اند: «من محمد هستم ... نبی توبه و نبی رحمت می‌باشم»^۴.

۱- احیاء علوم الدین: ۳/۳۴۲.

۲- الرياض الناضرة از سعدی: ۶۱.

۳- صحیح مسلم: ۲۵۹۹.

۴- صحیح مسلم: ۲۳۵۵.

رویه ایشان ﷺ با مردم طوری بود که خداوند ﷻ در قرآن مجید توصیف آن را کرده: ﴿رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ [التوبة: ۱۲۸].

«بر مؤمنان رؤف و مهربان است». لذا رحمت، شفقت و مهربانی آنحضرت ﷺ عموم مردم را شامل می‌شد، بلکه مهربان‌ترین مردم نسبت به خود آنها بودند، قسمیکه همه این گواه را دادند که آنحضرت ﷺ نسبت به آنها از خود آنها دلسوزتر و مهربان‌تر بوده‌اند، از امیمه علیها السلام روایت است که فرمود: «من در جمله زنانی بودم که با رسول خدا ﷺ بیعت نمودم، ایشان بما فرمودند: تا حد توان و طاقت‌تان - بر شروط بیعت پایدار باشید - گفتم: خدا و رسولش ﷺ نسبت به ما از خود ما دلسوزتراند»^۱.

و یکی از یاران پیامبر خدا ﷺ ایشان را چنین توصیف می‌نماید: «پیامبر خدا ﷺ مشفق و مهربان بودند»^۲. دیگری آنحضرت ﷺ را چنین توصیف می‌کند: «هیچکسی را مهربان‌تر از رسول الله ﷺ بر خانواده ندیده‌ام»^۳. و در روایت دیگر: «بر بندگان خدا ندیده‌ام»^۴. اینگونه مهربانی و شفقت ایشان بر مردم بود که محبت‌شان در اعماق قلب‌های آنها جا گرفته و در اطاعت از ایشان بر یکدیگر سبقت می‌جستند، و در دوستی صادقانه‌شان از هیچ نوع فداکاری دریغ نمی‌ورزیدند، و از سوی دیگر آنحضرت ﷺ در رهبری و قیادت آنها، راه‌های سهل و آسان را برمی‌گزیدند.

در این موسم خجسته و دگردهم آیی بزرگ مسلمانان، شفقت و دلسوزی آنحضرت ﷺ در رهبری مردم و رهنمایی آنها با اشکالی مختلف ظاهر گردید که برجسته‌ترین آن را ذیلاً یادآور می‌شویم:

*- پیامبر اکرم ﷺ نمازهای ظهر و عصر را در عرفات، و نماز مغرب و خفتن را در

۱- جامع ترمذی: ۱۵۹۷، حدیث حسن و صحیح است، با تصحیح البانی: ۱۳۰۰.

۲- صحیح بخاری: ۶۲۸.

۳- صحیح مسلم: ۲۳۱۶.

۴- شرح مسلم از نووی: ۷۶/۱۵، سیوطی هردو روایت را صحیح خوانده است، الجامع الصغیر: ۳۵۱.

مزدلفه یکجا ادا نمودند^۱، تا در ادا نمودن نمازها بطور جداگانه، بر مردم رنج و مشقت نشود و از سوی دیگر حاجی بتواند سامان و اسباب سفر، و شترش را در جایی که می‌خواهد شب را بگذراند، به راحت و اطمینان خاطر جابجا نماید.

*- همچنان آنحضرت ﷺ به ناتوانان و بیماران اجازه دادند تا از مزدلفه بسوی منا بعد از پنهان شدن مهتاب در شب حرکت نمایند، تا اعمال یوم نحر(عید) را قبل از ورود مردم به منا، به آسانی ادا نموده و از ازدحام مردم در امان بمانند^۲.

*- همچنان آسان‌گیری ایشان نسبت به مردم در تقدیم و تأخیر ادای مناسک یوم نحر دلیل واضحی بر مهربانی و دلسوزی آنحضرت ﷺ است، در این روز هر که از تقدیم و یا تأخیر اعمال حج می‌پرسید، می‌فرمودند: «انجام بده اشکالی ندارد»^۳.

*- آنحضرت ﷺ در مورد حاجتمندان توجه داشته و بر آنان تخفیف و سهولت می‌آوردند، قسمیکه به عباس رضی الله عنه اجازه دادند تا بخاطر آب دادن به حجاج، شب‌ها را در منا نه، بلکه در مکه بگذرانند^۴. همچنان به شتربانان اجازه دادند که می‌توانند شب در منا نمانند، و جمره زدن دو روز بعد از روز قربانی را در یکی از آن دو روز، یکجا پرتاب کنند^۵.

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ به ناتوانان و ضعیفانی که حج بر آنها واجب گردیده بود لیکن نظر به ضعف جسمانی حج کرده نمی‌توانستند، اجازه دادند تا کسی دیگر را وکیل

۱- صحیح بخاری: ۱۳۶.

۲- صحیح بخاری: ۱۵۶۷.

۳- صحیح بخاری: ۸۳.

۴- صحیح بخاری: ۱۷۴۵، ابن قیم می‌نگارد: وقتی که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به آب دهندگان و شتربانان اجازه خروج از منا را در شب‌های تشریق دادند، پس کسانی که از گم شدن مال و متاع و یا از عدم موجودیت پرستار با مریض در هراس‌اند و یا بیمارانی که نمی‌توانند در منا بمانند، نظربه نص حدیث، شب ماندن در منا، از آنها نیز ساقط می‌گردد. زاد المعاد: ۲/۲۹۰.

۵- جامع ترمذی: ۹۶۸، با تصحیح البانی: ۷۶۳.

گرفته در عوض‌شان حج نماید.^۱

*- ایشان ﷺ به خاطر شفقت و دلسوزی بر مردم گاهی عمل افضل را ترک می‌نمودند، مانند سوار شدن بر شتر در طواف کعبه، و سعی میان صفا و مروه، و لمس کردن حجر الاسود با عصا، و ترک نمودن بوسه و اکتفا کردن به لمس نمودن حجرالاسود با دست، حال آنکه سعی و طواف پیاده بهتر از سوار بودن است، لیکن آنحضرت ﷺ بخاطر اینکه مردم ایشان را به خوبی دیده بتوانند و همچنان در حضور ایشان کسی دور کرده و یا زده نشود، بر شتر طواف نمودند.^۲

*- همچنان پیامبر اکرم ﷺ بخاطر همدردی و مهربانی بر بیماران، به عیادت آنها رفته و راه‌های سهل و آسان را به آنها راهنمایی می‌نمودند، تا از حج نمودن با ایشان ﷺ که نعمتی بزرگ خداوند ﷻ بر مردم بود، محروم نگردند.^۳

پس اگر می‌خواهی در این موسم عظیم رحمت خداوند ﷻ نصیب گردد، بر ناتوانان و بینوایان ترحم و مهربانی کن، زیرا «مردمان مهربان و دلسوز را خداوند رحمن به لطف و مهربانی‌اش عفو نموده و می‌بخشد».^۴ و «کسی که رحم نکند مورد رحمت قرار نمی‌گیرد».^۵ و «کسی که بر مردم رحم نکند، خداوند ﷻ بر او رحم نمی‌کند».^۶ و «همانا خداوند ﷻ بر بندگان رحم کننده و مهربان خود رحم می‌کند».^۷ و برحذر باش -اگر خواهان سرای آخرت و رستگاری هستی- از اینکه لطف و مهربانی و شفقت از تو فاصله گیرد و از قلبت بیرون گردد، زیرا «جز انسان بدبخت و شقی کسی دیگر از رحمت و

۱- صحیح مسلم: ۱۳۳۵، و مسند احمد: ۱۸۱۲، حدیث صحیح است.

۲- صحیح مسلم: ۲۲۱۷.

۳- صحیح بخاری شماره‌های: ۴۶۹۹، ۴۸۵۳، ۵۸۹۶.

۴- جامع ترمذی: ۱۹۲۴، حسن صحیح و با تصحیح البانی: ۱۵۶۹.

۵- صحیح بخاری: ۵۹۹۷.

۶- صحیح بخاری: ۷۳۷۶.

۷- صحیح بخاری: ۱۵۸۴.

شفقت بی بهره نمی ماند»^۱.

هـ- نیکی و احسان پیامبر اکرم ﷺ به مردم:

هرگاه انسان به لذت‌های دنیا و عیش و عشرت آن بی تفاوت شده و آن را حقیر بشمارد، دیگر هرگز احساس ناراحتی، رنج و مشقت نکرده در قلبش کینه و کدورتی در مقابل هیچ انسانی جا نمی‌گیرد، وجود این خصلت نیک در انسان‌ها باعث برچیدن همه دشمنی، کینه و کدورت‌ها از جامعه شده، صفا و صمیمیت، محبت و دوستی خالص و بی‌آلایشی جایگزین آن می‌گردد. خداوند ﷻ نفس بشری را بر حب احسان و نیکی، و دوستی با انسان‌های نیک و احسانگر سرشت نموده است، و چنین مردمان مقام، منزلت و ارزش زیادی میان افراد جامعه داشته و سخنان‌شان همیشه مورد پذیرش همه قرار می‌گیرد، خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ [فصلت: ۳۴].

«به شیوه‌ای که نیکوتر است -بدی بدکار را- دفع کن، اگر این شیوه را در اخلاق و تعامل با دیگران در پیش‌گیری -بناگاه کسی که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی مهربان است». یعنی: اگر با همچو روش نیکو، بدی را دفع کنی، دشمن کینه‌توز برایت مانند دوستی دلسوز می‌شود.

اگر در زندگی پیامبر اکرم ﷺ دقت نماییم، بدرستی در خواهیم یافت که آنحضرت ﷺ زندگی خویش را بین زهد واقعی، و کمال احسان و نیکی عیار نموده بودند، درحالی‌که دو تا سه ماه می‌گذشت ولی آتشی در هیچ یک از خانه‌های پیامبر خدا ﷺ روشن نمی‌شد، غذای‌شان خرما و آب می‌بود^۲. آنحضرت ﷺ بیشتر از هرکسی

۱- جامع ترمذی: ۱۹۲۳، حدیث حسن است، با تصحیح البانی: ۱۵۶۸.

۲- صحیح بخاری: ۲۵۶۷. اگر پیامبر ﷺ زیب و زینت و مال و متاع دنیا را می‌خواستند، خداوند ﷻ به ایشان آن را مهیا می‌ساخت، ولی آنحضرت ﷺ می‌دانستند که زندگی دنیا بی‌ارزش بوده و زندگی واقعی همانا زندگی آخرت است، لذا به دنیا و متاع آن بی‌میل بودند (مترجم).

سخاوت و دل و دست باز داشتند.^۱ جود و کرمی داشتند که توانایی آن در احدی نبود، و همچو کسی که از فقر نمی‌هراسد، بخشش می‌کردند.^۲ ایشان ﷺ می‌فرمودند: «اگر من مثل کوه احد طلا می‌داشتم، خوش می‌بودم که سه شب بر من نگذرد و از آن چیزی نزدم باقی نمانده باشد، جز چیزی را که برای قرض نگهداری کنم».^۳ اینگونه زهد و بی‌میلی ایشان با دنیا و متاع آن بخاطری بود که علاقه و محبت‌شان با خداوند ﷻ بی‌حد زیاد بود، چون خویش را بمنظور رضا و خوشنودی الله ﷻ فارغ نموده بودند، از عیش و عشرت دنیا دست کشیدند، تا آنکه همه دنیا در نزد ایشان برابر با یک بال پشه هم، ارزش و اهمیتی نداشت.

در موسم حج نیز احسان آنحضرت ﷺ باوجود اینکه قیادت و رهبری امت را بدوش داشتند، قابل شمارش نبوده در هرگوشه این مراسم بزرگ، نمونه و مثال‌های بارز و برجسته از احسان و نیکی آنحضرت ﷺ هویداست. چون گنجایش ذکر کلیه نمونه‌های احسان، خوبی و مهربانی ایشان در اینجا نیست، لذا بطور فشرده چند حالت را ذکر می‌نماییم:

- *- آنحضرت ﷺ در میقاتگاه مدینه، یکروز کامل انتظار کسانی ماندند که می‌خواستند با ایشان به حج بروند، ولی در رسیدن به مدینه تأخیر کرده بودند.^۴
- *- پیامبر اکرم ﷺ بیشتر از هر زمانی در موسم حج بذل و عطا نمودند، ایشان ﷺ صد شتر را، اعم از گوشت، پوست، و پوشش زیر پالان آنها را بر فقرا و مساکین تقسیم نمودند.^۵ همچنان در چند موضعی دیگر بر مردم صدقه و خیرات دادند.^۶

۱- صحیح بخاری: ۶.

۲- صحیح مسلم: ۲۳۱۲.

۳- متفق علیه.

۴- صحیح بخاری: ۱۵۵۱، سیرت نبی از ابن کثیر: ۴/ ۲۱۵، زاد المعاد: ۲/ ۱۰۲.

۵- صحیح مسلم: ۱۳۱۷.

۶- صحیح مسلم: ۱۶۷۹، سنن ابی داود: ۱۶۳۳، با تصحیح البانی: ۱۴۳۸.

*- ایشان ﷺ در این موسم بخاطر شادمانی و تسلیت خاطر یاران‌شان، خواهشات و آرزوهای آنان را بر آورده می‌نمود.^۱

*- همچنان مهربانی و شفقت ایشان ﷺ بر اسامه بن زید رضی الله عنه و فضل بن عباس رضی الله عنه بود، که هنگام انتقال میان عرفات و مزدلفه و منا آنها را بر شترشان سوار کردند.^۲

*- آنحضرت ﷺ در خطبه‌های‌شان در مورد ناتوانان و ضعیفان سفارش می‌نمودند تا در مورد تعلیم و دانش آنها توجه گردد و با آنان از آسانی و ملایمت کار گرفته و در توجیه و ارشاد آنها امور سهل و آسان بازگو شود.^۳

*- آنحضرت ﷺ در مورد امت‌شان نگران بودند، و در دعای‌شان به خداوند جل جلاله اصرار و زاری می‌نمودند تا امت اسلام از عذاب خداوند جل جلاله در امان بمانند، ایشان ﷺ در دعا‌های شب عرفه، و در مزدلفه، پیوسته اصرار می‌ورزیدند تا امت‌شان رستگار گردد، و هنگامیکه شخصی از ایشان طلب دعا کرد، آنحضرت صلی الله علیه و آله همه را در دعایشان شریک نموده فرمودند: «خداوند جل جلاله همه‌تان را ببخشد».^۴

*- همچنان آنحضرت صلی الله علیه و آله در تبلیغ رسالت الهی تلاش می‌ورزیدند تا سخنان‌شان واضح، بی‌تکلف و رسا باشد، و اگر موضوعی مهم می‌بود، آن را چند بار تکرار می‌نمودند.^۵

*- ایشان ﷺ سعی می‌ورزیدند تا یاران‌شان را از فتنه‌ها بدور نگهدارند و از اموری که سبب اتهام و یا گمان بد بر آنها می‌شد دوری جویند، بطور مثال: ایشان صلی الله علیه و آله گردن فضل بن عباس رضی الله عنه را هنگام نظر بسوی زن خثعمی تاب دادند، و وقتیکه عباس رضی الله عنه سبب آن را

۱- نگاه: صحیح بخاری: ۱۵۱۸، ۱۶۸۰، مسند احمد: ۱۵۹۷۲، با اسناد حسن و ۲۷۲۹۰، و هیثمی فرموده: هیچ یک از راویان این حدیث تجرید و یا تعدیل نشده‌اند. مجمع الزوائد: ۳/ ۲۶۱.

۲- صحیح بخاری: ۱۵۴۴.

۳- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۴- مسند احمد: ۱۵۹۷۲، حدیث حسن است.

۵- جامع ترمذی: ۶۱۶، با تصحیح البانی: ۵۱۲، و مسند احمد: ۱۸۹۸۹، با سند صحیح.

پرسید، فرمودند: «دختر و پسر جوان را دیدم - که بسوی همدیگر نگاه می‌کردند - و از شر شیطان در موردشان نگران شدم.^۱ چنانکه آنحضرت ﷺ در مسجد خیف نماز جماعت ادا می‌نمودند که دو جوانی وارد مسجد شدند، چون نماز را در خانه‌هایشان خوانده بودند، در آخر مسجد نشستند و در جماعت اشتراک نکردند، ایشان ﷺ به آندو فرمودند: «اینچنین نکنید، هرگاه نماز خوانده و وارد مسجد شدید پس با جماعت نیز نماز بخوانید، زیرا پاداش نماز نافله برایتان نوشته می‌شود»^۲.

پس اگر آرزو و امید کسب رضا و خوشنودی و فضل و کرم پروردگار را در دل می‌پرورانی، اخلاق خویش را موافق اخلاق رسول اکرم ﷺ، و کردار خویش را موافق با کردار آنحضرت ﷺ گردان، و بر ناتوانان و مستمندان و محتاجان در این موسم با فضیلت، نظر به وسع و توانت از مال، مصارف حج، علم و هر چیزی که باعث تقویت روحی و جسمی آنان می‌گردد دریغ موز، زیرا خداوند ﷻ نیکوکاران و احسانگران را دوست می‌دارد، طوریکه فرموده است: ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ [البقرة: ۱۹۵]. «و نیکی کنید - با انفاق مال و غیر آن - که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد». همچنان فرموده است: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَنِ إِلَّا الْإِحْسَنُ﴾ [الرحمن: ۶۰]. «مگر پاداش احسان جز احسان است؟».

و اگر امیدوار آن هستی که خداوند ﷻ حج ترا بپذیرد و گناهانت را ببخشد، و بهشت برینش را نصیب گرداند، پس به خوار و مسکین طعام بده، و خود را با اخلاق و آداب نبوی مزین و آراسته گردان، زیرا کسیکه فرموده است که «حج مقبول و پذیرفته شده مکافاتی جز بهشت ندارد»^۳، همان کس (پیامبر بزرگ اسلام ﷺ) است که در پاسخ به مردیکه از نیکی در حج پرسید فرمودند: «نیکی در این روزهای خجسته طعام دادن و

۱- جامع ترمذی: ۸۸۵، حدیث حسن صحیح است، با تحسین البانی: ۷۰۷.

۲- جامع ترمذی: ۲۱۹، حدیث حسن صحیح است، با تصحیح البانی: ۱۸۱.

۳- متفق علیه.

سخن خوش و نیک می‌باشد»^۱.

و- صبر و شکیبایی پیامبر اکرم ﷺ در برابر مردم:

صبر و ثبات و بردباری توشه پرهیزگاران، وسیله و سامان دعوتگران، و راه توانمندی و اقتدار در زمین، و بلاخره گنجی کم‌یابی است که خیر فراوان در آن نهفته است، بدون صبر، نصر و پیروزی، و پیشوایی در زمین، و قیادت و رهبری مردم ناممکن است، چرا که صبر و بردباری مانع غضب شده و نفس را هنگام شتاب و بی‌پروایی اداره می‌کند، صبر و شکیبایی محبت را در میان می‌آورد، عزم را قوی، و فکر و اندیشه را راسخ و پخته می‌سازد، خلاصه اینکه صبر و ثبات نعمتی بزرگی است که خداوند ﷻ به بنده که خواسته باشد، ارزانی می‌نماید، چنانکه در حدیث شریف آمده: «و آنکه خود را به صبر وادارد، خداوند ﷻ به وی توفیق صبر می‌دهد، و برای هیچکس بخشش و عطایی بهتر و وسیع‌تر از صبر داده نشده است»^۲. ازینرو هوشیاران و خردمندان، و فرمانروایان و بزرگان تاریخ معنای صبر را درست درک نموده بودند، عمر فاروق رضی الله عنه فرموده است: «خوبی‌های زندگی خویش را در صبر و پایداری دریافتم»^۳. و علی رضی الله عنه می‌فرماید: «صبر و شکیبایی سواره‌ای است که هرگز نمی‌لغزد»^۴.

صبر، استقامت و بردباری پیامبر بزرگ اسلام برای الله ﷻ و در راه الله ﷻ بود تا آنکه به حد کمالش رسید، ایشان در این راستا نفس را بر طاعت و فرمانبرداری خداوند ﷻ وادار و از نافرمانی و سرپیچی او تعالی جلوگیری می‌نمودند و به قضا و قدر الهی سر

۱- مستدرک حاکم: ۶۵۸/۱، هبثی آن را در مجمع الزوائد حسن خوانده: ۲۰۷/۳، و البانی در صحیح الجامع نیز

حسن خوانده است: ۲۸۱۹.

۲- صحیح مسلم: ۱۰۵۳.

۳- صحیح بخاری معلقاً ص: ۱۱۲۲.

۴- مدارج السالکین از ابن قیم: ۱۵۸/ ۲.

تسلیم فرود می‌آوردند. چون حج خود نوعی از جهاد بشمار می‌رود، لذا پیامبر اکرم ﷺ در این جهاد انواعی از صبر را در یک وقت و زمان مراعات می‌نمودند:

ایشان نسبت به همه اصحاب کرام مطیع و تابع پروردگار سبحان بودند، و در انجام طاعات از صبر و پایداری بی‌مانند و بی‌مثیلی برخوردار بوده‌اند، که با عاجزی و اطمینان قلبی و فروتنی به دعا و راز و نیاز می‌پرداختند.^۱

ایشان پرهیزگارترین، آگاه‌ترین مردم به خداوند ﷻ بودند و هنگام تجاوز بر حریم خداوند ﷻ و یا پایمال شدن ارزش‌های دینی، نسبت به همه ناراحت شده و خشمگین می‌شدند و دورترین آنها از آن می‌بودند.^۲

اما صبر و تحمل آنحضرت ﷺ در برابر زحمت و مشقت رهبری و قیادت مردم بدون احساس خستگی و رنجش و عدم برخورد زشت با رعیت، امریست که هوش و خرد را به حیرت و شگفت می‌آورد که نیازی به ذکر دلیل ندارد، زیرا هر انسان با خرد اگر در بزرگی مسئولیت و حال آنحضرت ﷺ در این حج با دقت نظر اندازد، درخواهد یافت که ایشان نمونه از صبر و تحمل و شکیبایی در برابر مردم و رعیت، در تاریخ بشریت‌اند.

و اگر در بزرگی وظیفه و مسئولیتی که بدوش داشتند نظر افکنده شود درخواهیم یافت که ایشان از یکسو بنده پرتلاش و حریص برانجام عبادات و قربات با عاجزی و فروتنی و اظهار خواری به خداوند ﷻ بودند، که مناسک حج را با وجه احسن و اکمل ادا می‌نمودند، و از سوی دیگر رهبر و قاید مردم، با خبر از حال و احوال رعیت بوده، و در راه اتحاد و همبستگی آنان کوشا بودند. ایشان ﷺ معلم و مرشد جمعیت بی‌شماری از مردم بودند که آنها را بسوی پیروزی و خیر و صلاح دنیا و آخرت دعوت می‌نمودند، قلب عزیزشان به خاطر ابلاغ و رسانیدن دعوت و رسالت الهی با وجه احسن، شدیداً در تپش می‌بود.

۱- صحیح بخاری شماره: ۱۵۴۴، ۱۷۵۱، و صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- صحیح بخاری: ۱۷۷۲، ۶۳۶۷.

پیامبر گرامی ما ﷺ نمونه و الگو و مورد توجه مردم بودند، هر فردی از حجاج منتظر گفتار ایشان بودند، تا مانند ایشان عمل نموده و خط سیرشان را ببینند. علاوه بر آن زحمت، تکالیف و مشکلات حج آن زمان به هیچکس پنهان نبوده و وسایل راحت و سهولتی که امروز متوفر است، در آن زمان اصلاً وجود نداشته است، در چنین حالتی که سنش بیشتر از شصت سال است و نه همسر و سایر ضعیفان و ناتوانان از خویشان‌شان نیز در رکاب ایشان ﷺ قرار داشتند، رعایت و مسئولیت همه آنان را از یک جهت، و رهبری و زمامداری امت را از جهت دیگر به عهده داشتند.

اما اگر در تعداد حج کننده‌گان این موسم دقت نماییم، می‌بینیم که تعداد آنها بسیار زیاد بود و در عین زمان اختلاف و مغایرت زیادی میان آنان وجود داشته است، که این فرق و اختلاف در دو جهت بنظر می‌خورد: از یک جهت وجود مردمانی که در اسلام سابقه داشتند و فهم و معلومات آنها در احکام اسلامی عمیق و قوی بود، از جهت دیگر مردمانی وجود داشتند که تازه به اسلام مشرف شده بودند، و درک و فهم آنها از اسلام سطحی و ضعیف بود و معلومات کامل بر امور شریعت نداشتند، همچنان فرق و اختلاف در نژاد، زبان، وطن، سن و سال، و وضعیت مالی و اجتماعی این مردمان نیز به شکل واضح به نظر می‌خورد، و بدیهی است که وجود همچو اختلافات و مغایرت‌ها در یک گردهم آیی و در یک سرزمین، زمینه فرق و اختلاف در درک و فهم و نظریات را در هر زمان و مکان فراهم می‌نماید، زیرا درخوی، مزاج، بستگی، لهجه، نیاز و احتیاجات آنان اختلاف و مغایرت وجود داشت.

علاوه بر آن حضور ناتوانان مانند بیماران، زنان، کودکان و بزرگسالان با ایشان ایجاب می‌کرد تا از لطف و مهربانی و دلسوزی آنحضرت ﷺ برخوردار گردیده و جویای احوال آنان باشد. باوجود اینهمه ایشان حقیقتاً انسانی با عظمت بودند که از صبر و تحمل بی‌مثیلی در این موسم برخوردار بودند، و چه بسا زحمات و سختی‌ها را در رهبری و قیادت امت متحمل شدند و همه رعیت را در قلب و مسیر واحد جمع نمودند.

پس برادر ارجمند! صبر و ثبات و همت را پیشه کن، همان‌گونه که پیامبر گرامی ما ﷺ آن را در تمام عرصه‌های زندگی خویش عملی نمودند، زیرا ایمان راستین (صبر و بردباری و گذشت است)^۱. و خداوند سبحان با صابران است، و مزدشان را در مقابل صبرشان کامل و بدون حساب می‌دهد که هیچ شمارنده‌ای آن را به حد و مرزی محدود نمی‌تواند کرد، و صبر و بردباری را مانند چراغی برای قرار ده تا در حج و بعد از آن نیز رهنمون باشد، و بر طاعات و قربات مواظبت و ملازمت داشته و آن را به وجه احسن ادا نما، از گناه بپرهیز، و چون به‌سوی آن فراخوانده شوی از آن بگریز تا در آن واقع نشوی، بر زحمت و مشقت و تکالیف دنیا و طاعات خداوند ﷻ ثابت قدم و استوار باش، و از بی‌قراری و شکوه و ناله و شکایت و غضب برحذر باش که هیچ دست‌آوردی ندارد، و با مردم همیشه آمیخته و پیوسته باش و برآزار و اذیت آنان صابر و بردبار باش، و گذشت نما، طوریکه پیامبر ﷺ فرموده‌اند: «اجر و پاداش مؤمنی که با مردم آمیخته و پیوسته بوده و بر اذیت آنها صبر می‌نماید، بیشتر و بزرگ‌تر از مؤمنی است که از مردم دوری جسته و آزار و اذیت آنها را تحمل نمی‌تواند»^۲. چهره‌ات را در مقابل مردم ترش و پشیمانی را چین مده زیرا اینکار منافی با صبر و بردباری و گذشت است.

ز- نرمی و ملایمت پیامبر اکرم ﷺ با مردم:

ارشادات بسیاری بر فضیلت نرمی، ملایمت و میانه‌روی با دیگران وجود دارد که مسلمانان را بر آن تشویق و ترغیب نموده است، از جمله فرموده آنحضرت ﷺ: «همانا خداوند ﷻ نرمش را در همه کارها دوست می‌دارد»^۳. همچنان فرموده‌اند: «نرم رفتاری در هیچ چیزی نمی‌باشد جز اینکه آن را زینت می‌دهد و از هیچ چیزی بدور نمی‌شود مگر

۱- مسند احمد: ۱۹۴۳۵، این حدیث با شواهدش صحیح است.

۲- سنن ابن ماجه: ۴۰۳۲، با تصحیح البانی: ۳۲۵۷.

۳- صحیح بخاری: ۶۰۲۴.

اینکه آن را زشت می‌سازد»^۱. و فرموده‌اند: «کسیکه از نرم رفتاری محروم شود، از تمام خیر محروم گردانیده شده است»^۲. بنابر اهمیت و مقام نرمش و مهربانی، آن را رأس حکمت، زیب و زینت عمل، علامت دانش و دانستگی گفته‌اند، و از ثمره و حاصل نرمی و ملایمت، خوش خلقی و کنترل خشم و خشونت و پیروز شدن بر آن است، نرمش و مهربانی، دوستی و محبت مردم را به انسان جلب نموده باعث ایجاد رحمت و شفقت می‌گردد، همچنان روح همدلی، تعاون و همکاری میان مردم را تقویت می‌بخشد.

پیامبر اکرم ﷺ با نرمش و مهربانی و شفقت آراسته بودند، ایشان نسبت به همه مردم از نرمی و آسانگیری و گذشت و بخشش برخوردار بودند، طوریکه خداوند سبحان ایشان ﷺ را توصیف نموده می‌فرماید: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَئِنْ لَّهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ [آل عمران: ۱۵۹].

«پس به سبب رحمتی از جانب الله با آنان نرمخو شدی، و اگر درشتخوی و سخت دل بودی، بدون شک از پیرامون تو پراکنده می‌شدند، پس از آنان درگذر و برای آنان آمرزش بخواه، و با آنان در کارها مشورت کن»، همچنان کسانی که با آنحضرت ﷺ همراه و پیوسته بودند حکایت نموده‌اند که ایشان (مشفق و مهربان بودند)^۳. و در روایت دیگر حکایت نموده‌اند که ایشان (دل نازک داشتند)^۴. و دیگری آنحضرت ﷺ را چنین توصیف نموده: «آنحضرت ﷺ بر ما دلسوز و مهربان بودند»^۵. در حج نیز اهتمام زیاد به امور امت داشتند، و با آنها به شفقت و مهربانی و دلسوزی پیش آمد می‌کردند که برخی از گوشه‌های آن را

۱- صحیح مسلم: ۲۵۹۴.

۲- صحیح مسلم: ۲۵۹۲، و سنن ابی داود: ۴۸۰۹، لفظ حدیث از سنن ابو داود است.

۳- صحیح بخاری: ۶۲۸.

۴- صحیح مسلم: ۶۷۴.

۵- متفق علیه.

بطور خلاصه یادآور می‌شویم:

*- چون ایشان ﷺ مردم را دیدند که تلبیه را با عبارات مختلف و احیاناً با کمی و زیادی بعضی کلمات، تکرار می‌نمایند، آنها را به عبارتی مشخص وادار نمودند.^۱ همچنان هنگامیکه مردم از عرفات بسوی مزدلفه حرکت نمودند، آنحضرت ﷺ بیشتر تلبیه می‌گفتند، اما برخی از اصحاب (لا إله إلا الله) را تکرار می‌نمودند. و برخی دیگر تکبیر می‌گفتند^۲، ولی ایشان ﷺ بر آنان انکار نمودند، زیرا از مهربانی و شفقتی که بر آنها داشتند، به گفتن یک عبارت معین مجبورشان نکردند.

*- پیامبر اکرم ﷺ در این حج از سهولت و آسانی‌های گوناگونی استفاده نمودند، مانند استخدام سایه بان و سوار شدن بر شتر هنگام عزیمت از مدینه بسوی مکه و هنگام انتقال میان مشاعر حج و غیره که اگر خلاف آن عمل می‌نمودند بدون شک مشکلات و زحمات و تکالیف زیادی بر مردم وارد می‌گردید، زیرا آنها بلکه همه امت اسلامی تا روز قیامت به ایشان اقتدا می‌نمایند.^۳

*- همچنان آنحضرت ﷺ در اثنای ادا نمودن بعضی از اعمال حج مانند سعی و طواف بر شتر سوار شدند تا مردم از پیرامون ایشان رانده نشوند و یا در حضور ایشان کسی کتک نخورد.^۴

*- چنانکه ایشان ﷺ از آغاز تا پایان موسم حج سعی داشتند تا خویش را به مردم نمایان کنند تا بتوانند سوال‌ها و مشکلات‌شان را به آنحضرت ﷺ مطرح نمایند و در

۱- صحیح مسلم: ۱۲۱۸، سنن ابو داود: ۱۸۱۳، با تصحیح البانی: ۱۵۹۸، و زاد المعاد: ۲/ ۱۶۱.

۲- صحیح بخاری شماره‌های: ۱۶۵۹، ۱۶۸۶، ۱۶۸۷.

۳- متفق علیه، علما در مورد اینکه کدام یک در انتقال میان مشاعر حج افضل است، سواره یا پیاده؟ اختلاف نظر دارند: بطور عموم انتقال میان مشاعر سواره بهتر است زیرا پیامبر خدا ﷺ سوار انتقال می‌نمودند و همچنان اتفاق آن بیشتر از پیاده است و از سوی دیگر جسد تا اندازه راحت می‌گیرد و زمینه برای دعا و زاری و حضور قلب هموار می‌گردد. به تفسیر قرطبی مراجعه شود: ۴۰/۱۲.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۷۲، ۱۲۷۵.

اقتدا و اخذ فتوا و حل مسایل شان زحمت و مشقتی ایجاد نگردد، ازینرو سوار بر شتر می شدند تا همه او را ببینند.

*- پیامبر اکرم ﷺ مثل همیشه، در حج نیز بر مردم سهولت و آسانگیری می نمودند، و اموری که بلندتر از وسع و توان شان می بود، چه در مناسک حج و یا در امور مربوط به زمامداری و رهبری حجاج، آنان را بالاتر از طاقت شان مکلف نمی کردند، و هر که در سیرت و احوال ایشان ﷺ دقت نماید درخواهد یافت که آنحضرت ﷺ هیچ کسی را بیشتر از طاقت و توانش بکاری نگماشته اند.^۱

*- ایشان ﷺ با سکون و آرامش و وقار اعمال حج را ادا می نمودند. و در هنگام انتقال بین مشاعر حج به همین ترتیب راه را می پیمودند، تا مبدا بر دیگران رنج و مشقت و اذیتی عاید نگردد.^۲ چون همه از ایشان تقلید و متابعت می کردند.

*- همچنان آنحضرت ﷺ خطبه روز عرفه را کوتاه ایراد نمودند^۳، تا مردم خسته و آشفته نشوند.

*- همچنان ایشان ﷺ بعد از ادای طواف قدوم، دیگر طرف خانه کعبه نرفتند تا وقتی که از عرفات برگشتند.^۴ و نظر به روایات صحیح - ایشان ﷺ ایام تشریق را در منا سپری کردند، و از آنجا بسوی کعبه معظمه نرفتند صرف بخاطر ادای طواف وداع سپس برگشت بسوی مدینه به آنجا تشریف بردند، حال آنکه مقام و منزلت و فضیلت طواف به همه هویدا بود، لیکن بخاطر شفقت و مهربانی و آسانگیری بر مردم از انجام آن منصرف شدند.^۵

۱- سنن ابو داود: ۱۹۰۵، با تصحیح البانی: ۱۶۷۶.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸، سنن ابو داود: ۱۹۶۶، با تحسین البانی: ۱۷۲۹، سنن ترمذی: ۸۸۶، حدیث حسن صحیح است. با تصحیح البانی: ۷۰۳.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۶۰.

۴- صحیح بخاری: ۱۵۴۵. سیرت نبی از ابن کثیر: ۴/ ۳۳۴.

۵- حجة الوداع از ابن حزم: ۱۲۴، زاد المعاد: ۳۱۰/۲، سیرت نبی از ابن کثیر: ۴/ ۴۰۴.

*- آنحضرت ﷺ همیشه کار آسان را برمی‌گزیدند، و در حج نیز فرمان صادر نمودند کسانیکه با خود هدی (قربانی) نیاورده‌اند از احرام بیرون آیند، و در عرفات و مزدلفه نمازها را یکجا ادا نمودند، و در منا نمازها را قصر (کوتاه) می‌خواندند^۱ - چهار رکعتی را دو رکعت ادا می‌نمودند-.

*- پیامبر اکرم ﷺ اصحاب کرام را امر فرمودند تا قربانی‌شان را در جاهایی که فرود آمده‌اند -در منا- ذبح نمایند، قسمیکه از جابر رضی الله عنه -مرفوعاً- روایت شده که آنحضرت ﷺ فرمودند: «من در اینجا ذبح نمودم و سرزمین منا همه جای قربانی است، پس شما نیز در جاهایی که فرود آمده‌اید قربانی‌تان را ذبح نمایید»^۲، همچنان آنحضرت ﷺ برای زنان اجازه دادند تا قبل از طلوع آفتاب بر جمره سنگ پرتاب نمایند، چون پرتاب سنگریزه در هنگام ازدحام برای زنان مشکل بود، آنحضرت ﷺ به آنها اجازه دادند تا قبل از طلوع آفتاب بر جمره سنگ بریزند، همچنان به آنان اجازه دادند تا پیش از دیگران بسوی جمرات حرکت نمایند^۳.

*- لطف و شفقت آنحضرت ﷺ بر مردم آنقدر زیاد بود که قلم از وصف آن عاجز می‌ماند، ایشان مردم را به شتاب نمودن در برگشت بسوی اهل و خانواده‌هایشان تشویق نمودند، تا از یکسو انتظار اهل و خانواده آنها طول نکشد و از سوی دیگر سفرپاره از عذاب است و بر انسان سنگینی می‌کند، بنابراین ایشان به اصحاب کرام چنین فرمودند: «هرگاه یکی از شما حجش را پایان رساند، باید در برگشت بسوی خانواده خود عجله نماید، زیرا در اینکار پاداشی بزرگ بوی است»^۴.

۱- صحیح بخاری: ۱۶۵۶، صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۲- صحیح مسلم: ۱۲۱۸.

۳- صحیح بخاری: ۱۶۷۹، سنن ابوداود: ۱۹۴۲، ابن کثیر بعد ذکر این حدیث در سیرت نبی فرمود: تنها ابوداود آن را نقل نموده لیکن اسناد خوب و قوی دارد و رجالش همه ثقه‌اند، و زاد المعاد: ۲۵۲/۲.

۴- مستدرک حاکم: ۶۵۰/۱، سنن بیهقی: ۲۵۹/۵ با تحسین البانی در صحیح الجامع: ۷۳۲.

*- همچنان آنحضرت ﷺ اصحاب کرام را امر می‌فرمودند تا بر خویشتن نرمی و آسانی نمایند، بطور مثال ایشان ﷺ شخصی را دیدند که شتر قربانی با خود می‌برد، فرمودند: «بر او سوار شو» گفت: این شتر قربانی است، فرمودند: «سوار شو» گفت: این شتر قربانی است، فرمودند: «وای بر تو! سوار شو»، این سخن را دو و یا سه بار تکرار نمودند.^۱ همچنان فرمودند: «بر شتر قربانی با نیکویی سوار شوید تا اینکه مرکبی دیگری دریابید».^۲ و هنگام پرتاب سنگریزه بر جمره‌ها فرمودند: «ای مردم! یکدیگرتان را نکشید، و یکدیگرتان را زخمی نکنید، و هرگاه بر جمره سنگ پرتاب نمودید پس مانند خذف را (که میان دو انگشت گذاشته شود) پرتاب نمایید».^۳ چنانکه آنحضرت ﷺ به عمر فاروق رضی الله عنه فرمودند: «ای عمر! تو مردی قوی هستی، پس -در بوسیدن- حجر الاسود بر مردم تنگی و فشار میار، تا مردمان ضعیف اذیت نشوند، و اگر خلوتی بود آن را لمس کن، در غیر آن روبرویش بایست و لاإله إلا الله و تکبیر بگو».^۴

*- ایشان ﷺ اصحاب کرام را در اموری که خلاف میل و رغبت آنها واقع می‌گردید تسلی و دلداری داده و نمی‌خواستند دل‌هایشان برنجد، طور مثال هنگامیکه آنحضرت ﷺ اصحاب کرام را امر فرمودند تا از احرام بیرون آیند، ناراحت شدند، زیرا خلاف توقع آنها این دستور صادر شد، آنها دوست داشتند چیزی را که پیامبر خدا ﷺ انجام می‌دهد، آنان نیز از ایشان پیروی کرده عملی نمایند و از احرام بیرون نیابند، سپس پیامبر اکرم ﷺ بخاطر دلداری آنان فرمودند: «اگر آینده کارم را می‌دانستم اینچنین نمی‌کردم، قربانی نمی‌آوردم، و اگر همراهیم قربانی نبود من نیز از احرام بیرون می‌آمدم».^۵

۱- صحیح بخاری: ۱۶۸۹.

۲- صحیح ابن حبان: ۴۰۱۵، با اسناد صحیح.

۳- مسند احمد: ۱۶۰۷۸، با اسناد حسن لغیر، با تحسین البانی در صحیح الجامع: ۷۸۹۰.

۴- مسند احمد: ۱۹۰، حدیث حسن است، و سنن بیهقی: ۸۰/۵، و سیرت نبی از ابن کثیر: ۳۱۸/۴.

۵- صحیح بخاری: ۷۲۳۰.

و هنگامیکه صعب بن جثامه رضی الله عنه سرین گوره خری را به ایشان رضی الله عنه بخشش نمود، ایشان رضی الله عنه آن را قبول نکردند - وقتی دیدند که آن مرد متأثر گردید - فرمودند: «چونکه ما در احرام هستیم، آن را رد کردیم»^۱. و وقتی ابو قتاده رضی الله عنه گوره خری را شکار نمود و خودش در احرام نبود، رفقاییش از گوشت آن خوردند، درحالیکه آنان در شکار گوره خر نه کمک و نه اشاره کرده بودند، ولی باز هم در مورد آن متردد شدند که مبدا گناهی را مرتکب شده باشند، سپس از پیامبر خدا ﷺ سؤال کردند، آنحضرت ﷺ فرمودند: «آیا از میان شما کسی او را دستور به آن داده و یا به آن اشاره‌ای کرده است؟ گفتند: نه خیر، فرمودند: پس از گوشت متباقی آن بخورید». و در روایت دیگر آمده که ایشان فرمودند: «آیا چیزی از آن نزدتان باقی ماند است؟ گفتند: با ما پایش باقی مانده است، آنحضرت ﷺ آن را گرفته و خوردند»^۲.

متأسفانه در عصر حاضر بسیاری از حجاج احکام حج را نمی‌دانند، همچنان تعدادی بی‌شماری از مردمان عجم - کسانی که عربی را نمی‌دانند - یا ناتوانان و یا بزرگسالانی می‌باشند که به مهربانی، شفقت، همکاری، راهنمایی، توجیه، نصیحت، همدردی، خدمت، احسان و نیکی نیاز دارند، که باید با آنها همکاری همه جانبه صورت گیرد، و این فرصتی خوب برای کسب ثواب، با مهربانی و احسان، و شفقت و همکاری کردن با آنان است. پس برادر گرامی! با آنان رفتار نیک نما، و بال تواضع و فروتنی را هموار نما، و با نرمی و دلسوزی با آنان برخورد و تعامل کن، راه آسان را به آنها رهنمایی کن، از خشم، غضب، خشونت و غلظت پرهیز، زیرا اینکار منافی با اخلاق اسلامی است. در حدیث شریف پیامبر اکرم ﷺ فرموده‌اند: «کسیکه بهره از نرمش و مهربانی داده شده، بدون شک بهره بزرگی از خیر بوی داده شده است، و کسیکه بهره از نرمی داده نشده، همانا از بهره

۱- متفق علیه.

۲- صحیح مسلم: ۱۱۹۶، زاد المعاد: ۱۶۵/۲، سنن ابن ماجه: ۳۰۹۳، با تصحیح البانی: ۲۵۰۹.

خیر محروم گردیده است»^۱.

ح - برخی دیگر از اموری که پیامبر اکرم ﷺ در رهبری مردم آن را مراعات می نمودند:

پیامبر اکرم ﷺ در موسم حج به امور گوناگونی توجه داشته و آن را انجام دادند که در کامیابی قیادت، و برخورد نیک با مردم، و برانگیختن احساسات، و پیروی و پذیرش تام آنها تأثیر بسزایی داشت که برجسته ترین آن از قرار ذیل است:

*- ترتیب و تنظیم نمودن مردم:

پیامبر اکرم ﷺ مردم را در منا منسجم و منظم نموده و هرگروه را در جای معینی قرار دادند، ایشان هرکه را نظر به فضیلت و اولویتش در اسلام، و فداکاری در راه خدا ﷻ، در جای مناسبی قرار دادند، طوریکه از عبدالرحمن بن معاذ رضی الله عنه نقل است که وی از یکی از اصحاب پیامبر اکرم ﷺ نقل نموده که فرموده است: «پیامبر خدا ﷺ در منا به مردم خطبه ایراد نمودند و هر گروه را نظر به مقام و منزلتشان در اسلام در جاهایی مشخص جابجا نمودند، ایشان رضی الله عنه فرمودند: مهاجرین در اینجا فرود آیند، و به سمت راست قبله اشاره نمودند، و انصار در اینجا فرود آیند، و به سمت چپ قبله اشاره نمودند، سپس مردمان دیگر در اطراف آنها قرار گیرند»^۲. و در روایت دیگری چنین آمده: «سپس دستور دادند تا مهاجرین در قسمت جلو مسجد فرود آیند و به انصار دستور دادند تا در قسمت عقب مسجد قرار گیرند، سپس مردمان دیگر را بعد از آنها قرار دادند»^۳.

اما در عصر و زمان ما بسیاری از مشکلات که در اثنای انتقال میان مشاعر حج بوقوع می پیوندد، نتیجه آنست که برخی از مردم مصالح شخصی خویش را بر مصالح عامه

۱- جامع ترمذی: ۲۰۱۳، حدیث حسن صحیح است، با تصحیح البانی: ۱۶۷۳.

۲- سنن ابو داود: ۱۹۵۱، با تصحیح البانی: ۱۷۱۹.

۳- سنن ابو داود: ۱۹۵۷، با تصحیح البانی: ۱۷۲۴.

ترجیح داده و به مقررات و قوانین گذاشته شده پابندی و التزام نداشته و به دیگران احترام قابل نیستند.

برادر ارجمند! حاجی محترم! چه خوب است که خودت را نمونه و الگوی نیک به دیگران ساخته و از مصالح و خواهشات شخصی خویش در مقابل مصالح و نیازمندی‌های برادرانت تنازل نموده و از اخلاق نیک پیامبر اکرم ﷺ پیروی نمایی!

*- تشویق خدمت‌گزاران حجاج در موسم حج:

پیامبر اکرم ﷺ کارمندان و خدمتگذاران مردم در حج را در کارهای‌شان تشویق نمودند، و بر آنان آسانگیری نموده زمینه مناسب را به آنان مساعد نمودند، طوریکه ایشان به عموی‌شان عباس رضی الله عنه اجازه دادند تا شب‌های منا را بخاطر آب دادن به حجاج در مکه سپری نماید^۱، و هنگامیکه در جایی که برای حجاج آب می‌دهند آمده فرمودند: «به کار خود ادامه بدهید، زیرا بر اجرای کارنیک و پسندیده‌ای قرار دارید»^۲. به فضل و احسان خداوند جل جلاله امروز دیده می‌شود که رضاکاران و داوطلبان بی‌شماری در ساحاتی گوناگون به خدمت‌گذاری حجاج سهم فعال دارند، آنان اوقات گران خویش در راه توجیه، ارشاد، کمک و همکاری با حجاج صرف می‌نمایند، ولی در بسیاری از احوال حتی چهره و یا کلمه خوشی را از کسی نمی‌بینند، بلکه بعضی احيان عوض شکر و تقدیر، سخنان زشت و نامناسبی را می‌شنوند و گاهی مورد اذیت، آزار، و سرزنش و نکوهش بعضی‌ها قرار می‌گیرند.

پس چه خوب است که با چنین اشخاص به آداب نبوی رفتار شود قسمیکه آنحضرت ﷺ فرموده‌اند: «کسیکه سپاسگزار مردم نباشد، شکر و سپاس خداوند جل جلاله را نیز بجا نمی‌آورد»^۳. و همانطوری که رسول اکرم ﷺ از چنین اشخاص قدر دانی می‌کردند،

۱- صحیح بخاری: ۱۷۳۴.

۲- صحیح بخاری: ۱۶۳۶.

۳- جامع ترمذی: ۸۸۱ و فرمود حدیث حسن صحیح است، و البانی نیز آن را در صحیح سنن ترمذی صحیح خوانده: ۱۵۹۲.

امروز نیز باید تشویق و ترغیب شوند، تا باعث ادامه اعمال خیر آنها گردد، زیرا تشویق نمودن عزم آنان را قوی و متین ساخته و نیروی درونی آنها را هرچه بیشتر قوت می‌بخشد.

*** - پیامبرگرامی اسلام ﷺ بر حفظ حقوق مردم و حمایت آن از تلف شدن سعی و تلاش می‌ورزیدند:** بطور مثال هنگامیکه ام المؤمنین عایشه صدیقه رضی الله عنها به ایشان پیشنهاد بنا نمودن خانه را در منا کرد تا برای آنحضرت ﷺ سایه بانی باشد، پیامبر اکرم ﷺ پیشنهادش را قبول نکرده فرمودند: «منا موضع فرود آمدن مردمان گذشته است»^۱. یعنی منا مشخص به کسی نیست، بلکه ملکیت همه مسلمانان است و اگر اینکار صورت گیرد بناهای دیگر نیز آباد خواهد شد که در نتیجه بر حجاج تنگی خواهد کرد. همچنان آنحضرت ﷺ از کمک نمودن با کارمندان آب زمزم در مکه امتناع ورزیدند، بیم از آنکه مبدا مردم به ایشان در اینکار نیز اقتدا نمایند و در نتیجه حقوق فرزندان بنی عبدالمطلب تلف خواهد شد، قسمیکه فرمودند: «اگر خوف این نباشد که مردم از دیدن من ازدحام نموده و مشکلاتی برای شما ایجاد می‌کنند، می‌آدمم و ریسمان آب کشی را بر اینجا - یعنی گردن خود- می‌نهدم»^۲.

اما امروز، چه بسا حقوق حجاج بویژه حقوق مردمان ضعیف و ناتوان و بی‌خبر، بوسیله دنیا پرستان و ستمگران مانند شرکت‌ها و جمعیت‌های که سرپرستی حجاج را بدوش می‌گیرند و یا برخی از حجاجی که مقام و منزلت این سرزمین پاک از دل‌های‌شان محو گردیده است، تلف و ضایع می‌گردد.

پس حذر کن که در زمره چنین مردمان خدا ناترس و حرام پیشه مباحی، بلکه سعی و تلاش نما تا همچو مردمانی که در موسم حج بهره برداری نامشروع می‌نمایند نصیحت و

۱- جامع ترمذی: ۸۸۱، حدیث حسن صحیح است، مستدرک حاکم: ۱/ ۶۳۸ حاکم فرمود: این حدیث برابر با شروط مسلم است، و ذهبی باوی موافق است، سیرت نبی ابن کثیر: ۴/ ۳۹۸، صحیح ابن خزیمه: ۴/ ۲۸۴.

۲- صحیح بخاری: ۱۶۳۶.

توصیه نیک نموده و از محاسبه شدیدی که در پیش دارند، یادآور شوی.

*- جرأت در اظهار حق:

پیامبر بزرگ اسلام ﷺ مهربانترین و باحیاترین مردم بودند^۱، با وجود این صفات حمیده، از گفتن حق در مقابل هیچکسی تأخیر نمی‌ورزیدند، حتی اگر اشکالی هم ایجاد می‌شد و یا خلاف توقع جانب مقابل واقع می‌گردید، در این مورد مثال‌های بی‌شماری است که بر شجاعت و جرأت ایشان ﷺ در حق، و شخصیت قوی و عالی ایشان ﷺ دلالت دارد، از جمله:

*- آنحضرت ﷺ فضل بن عباس رضی الله عنه را در محضر عام از نگاه کردن بسوی دختر خثعمی بازداشتند^۲. و هنگامیکه پدر فضل، عباس رضی الله عنه به ایشان گفت: ای رسول خدا! چرا گردن پسر عمویت را تاب دادید؟ فرمودند: دیدم که دختر و پسر جوان بسوی همدیگر می‌نگرند، از حيله شیطان برآند و ترسیدم^۳.

*- همچنان هنگامیکه همسر ایشان صفیه رضی الله عنها دچار عادت ماهانه شد و پیامبر خدا ﷺ گمان نمودند که وی طواف فرضی را در روز نحر انجام نداده است، فرمودند: «آیا وی نگهدارنده ما -از برگشتن به مدینه- است؟»^۴.

*- همچنان آنحضرت ﷺ به جوان تنومندی که از ایشان صدقه طلب نمود، چیزی ندادند، زیرا وی قادر به کسب و کار بود^۵.

*- و از مثال‌های برجسته که دلالت واضح بر جرأت ایشان در حق می‌کند، نپذیرفتن خواهش کسانی که با خود قربانی نیاورده بودند اینکه در احرام باقی بمانند که بیشتر

۱- متفق علیه.

۲- صحیح بخاری: ۶۲۲۸.

۳- جامع ترمذی: ۸۸۵ حدیث حسن صحیح است، با تصحیح البانی: ۷۰۲.

۴- صحیح بخاری: ۱۷۷۲.

۵- سنن ابو داود: ۱۶۳۳، با تصحیح البانی: ۱۴۳۸.

صحابه از این جمله بودند، و خود ایشان ﷺ در احرام باقی ماندند و دیگران را به بیرون شدن از احرام دستور داده فرمودند: «اگر قربانی با خود نمی‌آوردم مانند شما از احرام بیرون می‌آمدم»^۱.

پس ای برادر و خواهر مسلمان! هیچگاه از وجیهه امر به معروف و نهی از منکر و توصیه و توجیه و ارشاد نیک به مردم دست بردار، و همیشه سخن حق بگو هرچند خلاف میل و توقع دیگران واقع گردد، زیرا سهل‌انگاری در این موارد، ناتوانی و تنبلی و هراس تلقی می‌شود، نه شرم و حیا. و خداوند ﷻ از اظهار حق حیا نمی‌ورزد. سعی نما تا از پیامبر گرامی اسلام ﷺ پیروی نمایی، قسمیکه وصف شده‌اند که: «حیای رسول الله ﷺ از حیای دختر بکر -دوشیزه نوجوانی که هنوز شوهر نکرده باشد- در پرده و حجابش بیشتر بودند»^۲، با آن هم بخاطر خدا ﷻ خشمگین شده و در پی انتقام می‌شدند، قسمیکه ام المؤمنین عایشه رضی الله عنها از صفات حمیده ایشان ﷺ حکایت نموده است: «رسول ﷺ هرگز چیزی را با دست خویش نزده‌اند، نه زنی را و نه خادمی را، مگر اینکه جهاد فی سبیل الله نموده باشند، ایشان ﷺ از هیچ تجاوزی بر خودشان انتقام نگرفته‌اند مگر اینکه بر حریم شریعت الهی تجاوز شده باشد، و آنحضرت ﷺ فقط برای حق خداوند ﷻ انتقام می‌گرفتند»^۳.

*- ترک سرزنش خطاکار:

پیامبر اکرم ﷺ با آن‌عده اصحاب کرام که مرتکب خطایی می‌شدند، تندی و درشت‌گویی و برخورد زشت نمی‌کردند، بلکه سعی می‌نمودند تا خطای آنان را اصلاح سازند، اگر خطا از روی نادانی می‌بود، در پی تعلیم و آموزش درست آن می‌شدند، و هیچگاهی بر شخص خطا کار ترکیز و خشونت نمی‌ورزیدند بلکه کوشش می‌نمودند تا

۱- صحیح بخاری: ۷۳۶۷.

۲- صحیح بخاری: ۳۵۶۲.

۳- متفق علیه، لفظ از مسلم است.

خطا را اصلاح نموده و موقف درست را به آنان بیاموزند، بطور مثال:

*- آنحضرت ﷺ در جستجوی گوینده این سخن که گفت: «ما به منا می‌رویم درحالی‌که از آلت‌های ما منی بچکد!» نشدند و سرزنش نکردند، بلکه آنان را تسلی داده و بکار بهتر راهنمایی نمودند، طوریکه فرمودند: «می‌دانید که من با تقواترین و صادق‌ترین و نیکوکارترین شما در بندگی خدا ﷻ نسبت به همه شما می‌باشم، اگر قربانی را با خود نمی‌آوردم، مانند شما از احرام بیرون می‌آمدم و اگر آینده کارم را می‌دانستم اینچنین نمی‌کردم و قربانی را با خود نمی‌آوردم»^۱.

*- همچنان هنگامیکه فضل بن عباس رضی الله عنه بسوی زن خثعمی و دخترانی که می‌دویدند باربار نگاه می‌کرد، آنحضرت ﷺ به تاب دادن روی وی اکتفا کردند و او را سرزنش نکردند.^۲

*- همچنان آنحضرت ﷺ بر دو مردیکه در خانه‌های‌شان نماز خوانده و به مسجد خیف آمدند و در آخر مسجد نشستند، تندی و خشونت نکردند، بلکه آنها را توجیه و توصیه نمودند تا کاری کنند که شک و شبهه از آندو رفع گردد، زیرا شاید برخی گمان می‌نمودند که آنها نماز نخوانده‌اند، پس دور کردن شک و شبهه از آندو مهم‌تر و اولی‌تر از دیگر امور بود.^۳

*- چنانکه آنحضرت ﷺ به دو مرد تنومندیکه خواستار صدقه از آنحضرت ﷺ شدند، سرزنش و یا سخن زشت نگفتند، بلکه آندو را با سخنان پر از حکمت‌شان در موافقی قرار دادند که خود آنها راضی به نگرفتن صدقه شدند^۴، که این روش نشان دهنده بردباری و حکمت عالی آنحضرت ﷺ در برخوردشان با دیگران است.

۱- صحیح بخاری: ۷۳۶۷.

۲- متفق علیه.

۳- جامع ترمذی: ۲۹۱، حسن صحیح، با تصحیح البانی در صحیح سنن ترمذی: ۱۸۱.

۴- سنن ابوداود: ۱۶۳۳، با تصحیح البانی در صحیح سنن ابوداود: ۱۴۳۸.

پس آیا طلاب علم و دعوتگران این راه و روش نبوی را در دعوتشان عملی می‌نمایند؟ با تأسف برخی از مردم پند و اندرزشان با زشتی و تندی، سخنانشان مملو از تهدید، تحقیر و سرزنش بوده، و در آموزش و تعلیم، دیگران را به نادانی و بیخردی نسبت می‌دهند، که اینچنین شیوه نادرست و غلط نه تنها اصلاح نمی‌آورد بلکه خطا و گناه و فساد را بیشتر رشد داده، و مردم را بر انجام اعمال زشت و فسادکاری بیشتر از پیش می‌کشاند، شاید بعضی ملاقات با چنین دعوتگران را نپذیرفته و تصمیم بر قطع رابطه و ترک آنها را گیرند!

ای کاش که اینچنین مردمان با خطا کاران مقابل نمی‌شدند و آنها را برحال خودشان می‌گذاشتند و به سوال‌های آنها پاسخ نمی‌گفتند، توصیه ما به کسانی که خداوند عزوجل به آنها علم دین عطا نموده و آنها را بمنظور پخش و نشر آن برگزیده است، اینست که از خداوند عزوجل بهراسند از تندی، درشتگویی، خشونت، توهین، تحقیر و تهدید مردم بپرهیزند، و از اخلاق و آداب و کردار پیامبر بزرگ اسلام ﷺ پیروی نموده مردم را از دین سهل و آسان، دلسرد و گریزان ن سازند.

*- اجتناب از زحمت و سختگیری بر مردم:

یکی از بزرگ‌ترین عوامل کامیابی و موفقیت پیامبر گرامی اسلام ﷺ در رهبری و قیادت این جمعیت انبوه مردم در حج، آسانگیری، و ترک امور بغرنج و پیچیده، و عدم تکلف بود، بلکه همه مسایل را بطور آسان و با شفافیت بیان می‌نمودند. و هرگاه کسی در ارشادات و رهنمودهای ایشان ﷺ هنگام قیادت مردم در حج دقت نماید، درخواهد یافت که هدف و غایه مردم آشکار و روشن، مرجع و مقام رهبری آنان بارزو معین، قوانین و احکام حج معلوم و واضح، و خط سیر حجاج معروف، زمان و مکان مناسب حج تحدید و تعیین شده بود، که اینکار خود، رعیت را آگاه و باخبر از امور متعلق بحج گردانیده و هر شخصی می‌دانست که چه درپیش دارد و چه چیزی را باید انجام دهد و یا ندهد.

پس اگر روزی سرپرست یا مسئول بخشی از امور حجاج مقرر شدی، تلاش نما تا وظیفه‌ات را با آگاهی تمام، دور از سختگیری بر رعیت، و ترک دشواری و پیچیدگی بر آنان انجام دهی.

*- محبت و مهربانی با مردم:

پیامبر اکرم ﷺ از اخلاق عالی برخوردار بودند، ایشان ﷺ نرم‌خو، پر مهر و پر لطف، مهربان و مشفق، چهره بشاش، خوش خلق، و سینه فراخ داشتند، هرگاه با کسی روبرو می‌شدند متبسم می‌بودند، و اگر صحبت می‌نمودند، تبسم در چهره‌شان نمایان می‌شد، ایشان با اصحاب کرام خوشوقتی و خوش طبعی نموده، خوشی و سرور را بر دل‌های‌شان داخل می‌نمودند.^۱ روایاتی زیادی وجود دارد که آنحضرت ﷺ در حج نیز با یاران‌شان محبت و خوش طبعی می‌نمودند، قسمیکه عبدالله بن عباس رضی الله عنه حکایت نموده است: «ما بچه‌های بنی عبدالمطلب نزد پیامبر خدا ﷺ در مزدلفه آمدیم، درحالیکه بر مرکب‌های ما سوار بودیم ایشان با دست‌شان آهسته بر رانهای ما زده فرمودند: ای پسران عزیزم! تا که آفتاب طلوع نکرده بر جمره سنگریزه پرتاب نکنید».^۲

برادر مسلمان! توهم در حج هنگامیکه با مردم ملاقی می‌شوی، با چهره گشاده، خوش و خندان، سیمای پر از مهر، گفتار خوش، و رفتار نیک تعامل نما، تا دوستی و محبت آنان را کسب نموده و سخنان را با سینه فراخ بپذیرند، و از ثواب و پاداش بزرگ در نزد خداوند جل جلاله برخوردار گردی.

*- سنگینی، وقار و مظهر نیک پیامبر اکرم ﷺ:

پیامبر اکرم ﷺ در موسم حج نیز مانند همیشه، از وقار، روش نیک، مظهر زیبا، و چهره درخشان و تابان برخوردار بودند، ایشان توجه به مظهرشان داشتند و هیچکسی زیبا و خوش اندام‌تر از ایشان صلی الله علیه و آله دیده نمی‌شد، ایشان موی سرشان را تکریم می‌نمودند و در

۱- مختصر شمایل از ترمذی: ۲۰۰-۲۰۵، اخلاق النبی صلی الله علیه و آله و آدابه از اصبهانی: ۱۱۸-۲۰۷.

۲- سنن ابن ماجه: ۳۰۲۵، با تصحیح البانی در صحیح ابن ماجه: ۲۴۵۱.

حج موی سرشان را با مواد چسبناکی یکجا نمودند تا در مسیر راه مکه پریشان نشود.^۱ و در هنگام احرام بستن و در وقت بیرون شدن از احرام خویش را با بهترین عطر خوشبو می نمودند.^۲ همچنان قبل از احرام بستن غسل نمودند.^۳ و قبل از ورود به مکه نیز غسل نمودند.^۴ همچنان آنحضرت ﷺ از وقار و سنگینی برخوردار بودند، و هیچگاهی سخنان و حرکات ناشایسته از ایشان صادر نشده است.^۵ بنابراین دوستی و محبت و تقدیر بیش حد ایشان در دل های مردم جاداشت، ایشان ﷺ در نظر همه مردم، بزرگ، عظیم، محترم، معزز و با هیبت بودند، شواهد و دلایل بی شماری در این مورد موجود است که بطور مثال حدیث حارث بن عمرو السهمی رضی الله عنه را ذکر می نمایم که فرمود: «نزد رسول الله ﷺ در عرفات یا منا آمدم و مردم در اطراف شان حلقه زده بودند، مردمان بادیه می آمدند و هنگامیکه چهره ایشان را می دیدند، می گفتند: «این چهره مبارکی است».^۶

پس برادر ارجمند! به مظهر خود توجه و اهتمام نما، و خوشتن را به حیاء، ادب، وقار، تواضع آراسته نما، از خندیدن بسیار و بی مورد پرهیز، و از زیاده روی و افراط در مزاح و شوخی حذر کن، هرگاه این صفات را در خویش آراسته نموده و جامه عمل پوشاندی، بدان که سخنان تو در اعماق دل های مردم جا خواهد گرفت.

صفاتی که یادآور شدیم بخش کوتاهی از مظاهر کمال و صفات بزرگ پیامبر اکرم ﷺ در حج بود، این صفات و ویژگی های بود که مردم را به پیامبر ﷺ نزدیک ساخته، ایشان ﷺ را محبوب دل ها گردانیده و پیشوایی ساخته بود، که دل ها به سوی شان متمایل

۱- صحیح بخاری: ۴۳۹۸.

۲- صحیح مسلم: ۱۱۸۹، سنن دارمی: ۱۸۰۱.

۳- جامع ترمذی: ۸۳۰، حدیث حسن غریب است و البانی آن را در صحیح سنن ترمذی صحیح خوانده: ۶۶۴.

۴- صحیح مسلم: ۱۲۵۹.

۵- سنن نسایی: ۳۰۲۴، با تصحیح البانی: ۲۸۲۷، و مسند احمد: ۱۸۱۶، با اسناد صحیح.

۶- سنن ابوداود: ۱۷۴۲، با نحسین البانی: ۱۵۳۲.

می‌گشت و با اخلاص تام از ایشان ﷺ پیروی نموده و بر تنفیذ اوامرشان سبقت می‌جستند.

پس کسانی‌که خواهان امامت و پیشوایی مردم‌اند، و آرزو دارند که مردم از آنان پیروی نمایند، باید خود را در برابر صفات حمیده و کارنامه‌های بزرگ پیامبر اسلام ﷺ قرار داده موقعیت خویش را در جامعه خویش دریابند، که آیا شایسته این مقام و منصب هستند یا نه؟ خاطرنشان باید کرد، کسی‌که صفات و اخلاق و کارنامه‌های پیامبران خداوند ﷺ را درخود آراسته و پیراسته ننماید، و راهی را که آنها پیموده‌اند نپیماید، هرگز پیشوایی و رهبری مردم را بدست نخواهد آورد.

و در خاتمه

بعد از شکرگذاری خداوند عز وجل از برادرانی که در تهیه این کتاب با من همکاری نموده و از نظریات گرانمایه‌هایشان مرا مستفید ساخته‌اند، صمیمانه سپاسگذارم.

و آنچه که در صفحات گذشته به رشته تحریر درآورده شده است، درخششی از احوال پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله است که بوسیله بنده ناتوان با عجله و شتاب گردآورده شد، و از خداوند مهربان و بخشاینده مسئلت دارم که این کوشش بنده عاجز را مثمر و مفید گردانیده و به بارگاهش قبول فرماید و آن را توشه‌ای برای برادران و خواهران مسلمان قرار دهد تا بتوانند در پرتو آن حج مبرور را انجام دهند، و بخشوده شده از همه گناهان به خانه‌هایشان برگردند.

موضوع این کتاب بالاتر از آنست که بنده عاجز و ناتوانی مانند من آن را با تفصیل و بطور کامل جمع‌آوری نماید، بلکه نیاز به بحث و جستجو و دقت و بازرسی و رسیدگی کامل و دقیق دارد، از خداوند عز وجل آرزو دارم تا کسی از اهل علم و دانش را توفیق عطا فرماید که این موضوع را دقیق‌تر و مفصل‌تر جمع‌آوری کند و حق آن را چنان‌که شایسته است ادا نماید، موفقیت و کامگاری تنها بدست خداوند عز وجل است و تنها به او باید امیدوار بود، پس او ما را کافی است و او تعالی بهترین کارساز است.

وصلی الله علی نبینا محمد و علی آله و صحبه و من سار علی نهجه و اقتفی أثره الی یوم

الدین.